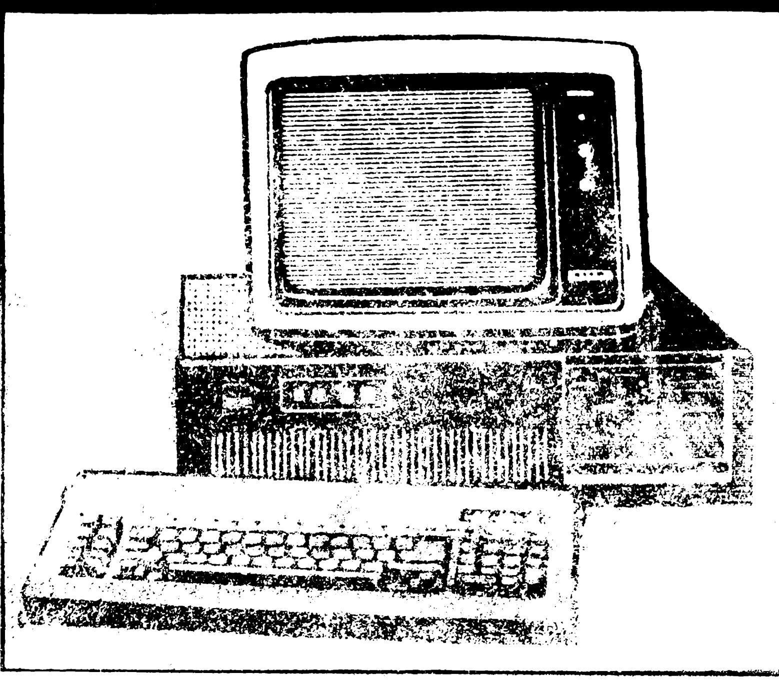
DIN SPECTACOLUL INFORMATICII

calculatorul personal

DIN SPECTACOLUL INFORMATICII –
CALCULATORUL PERSONAL

ION ODĂGESCU ION DIAMANDI

DIN SPECTACOLUL INFORMATICII – CALCULATORUL PERSONAL

EDITURA MILITARĂ, BUCUREŞTI, 1991

Coperta : VICTOR ILIE

ISBN 973-32-0178-2

CUPRINS

CAPITOLUL 1

ACTUALITĂȚI ȘI PERSPECTIVE

1.1. ÎNCEPUTURI

În multe țări tehnica de calcul a devenit în ultimii ani una dintre cele mai importante ramuri industriale, domeniu în care se înregistrează cel mai înalt ritm de înnoire a producției. Performanțele calculatoarelor și ale programelor aferente contribuie astăzi la modernizarea proceselor industriale, la ridicarea productivității muncii și a calității produselor, la dezvoltarea agriculturii, a transporturilor și telecomunicațiilor, la ocrotirea sănătății oamenilor și a mediului înconjurător, la instruirea tinerei generații. Scopul producătorilor de sisteme de tehnică de calcul a fost permanent ca acestea să devină din ce în ce mai ușor de utilizat, mai fiabile, mai ușor de întreținut, să asigure siguranța datelor și un raport preț/performanță tot mai redus. În acest context apariția și dezvoltarea *calculatoarelor personale* a avut un rol hotărîtor dar și un impact uriaș asupra întregii societăți. De data aceasta, calculatorul nu mai reprezintă însă exclusiv o unealtă a specialistului în informatică, ci tot la fel de bine poate servi unui cercetător în orice domeniu, unui proiectant, unui lingvist, unui elev sau oricărei alte persoane. Ca să înțelegem evoluția fantastică pe care a avut-o domeniul tehnicii de calcul, în special prin intermediul calculatoarelor personale, să punctăm cîteva aspecte relevante din scurta istorie a calculatoarelor și anume faptul că în anul 1947 existau în lume doar șase calculatoare instalate, IBM — singurul producător de calculatoare — hotărînd să nu mai investească în acest domeniu pe motiv că piața

prezintă un nivel prea scăzut; de menționat că pînă în anul 1967, la magazine și expoziții de calculatoare existau interdicții de intrare pentru tineri sub 18 ani. Astăzi, „parcul" de calculatoare personale instalate numără zeci de milioane de unități, apărînd reclame pentru ele chiar și în revistele de modă. Alt fapt semnificativ este acela că începînd cu 1984 — pentru prima oară în dezvoltarea electronicii și a calculatoarelor — ponderea cea mai mare pe piață este deținută de sisteme pe bază de microprocesoare, iar după puțin mai mult de un deceniu de la apariție *în anul 1988, sectorul calculatoarelor personale a devenit cel mai important segment pe piața electronicii în S.U.A.*

Fenomenul calculatoarelor personale este departe de a-și fi epuizat toate resursele. Creșterea rapidă a performanțelor calculatoarelor personale se va datora în continuare atît implementării rapide a tehnologiilor de vîrf în industria electronică, cît și folosirii unor soluții noi de arhitectură. Avîndu-se în vedere creșterea continuă a gradului de integrare a circuitelor electronice, abordarea noilor tipuri de circuite logice (Ga-As, bionica etc.), generalizarea treptată a unităților de memorie externă electronooptice pentru citire/scriere, cu capacități de zeci și sute de GB, se caută noi și noi soluții pentru realizarea calculatoarelor personale ale viitorului deceniu. Progresul tehnic și tehnologic extrem de rapid în domeniul microelectronicii favorizează elaborarea de noi generații de calculatoare personale de mare productivitate, răspîndirea lor pe scară foarte largă cu conectarea în rețele, apropierea lor de utilizatori și locuri de muncă (imagini grafice color, dialog prin voce, stații de lucru inginerești orientate pe aplicații), dezvoltarea continuă de echipamente periferice și terminale aferente de mare performanță (discuri optice și rigide, imprimante cu laser, cu jet de cerneală, terminale grafice interactive de mare rezoluție) etc.

În evoluția calculatoarelor personale factorul determinant în succesul acestora a fost însă mai mult decît hardware-ul sau echipamentele periferice — software-ul.

În multe țări creșterea productivității și a calității produselor și serviciilor oferite de economiile naționale s-a realizat în mare măsură integrării software-ului.

Este de notat faptul că o bună parte din software-ul utilizat astăzi este demodat, mai ales în ceea ce privește capacitatea sa de a îmbunătăți productivitatea muncii. Această învechire devine evidentă prin compararea cu noile produse software care tocmai își fac apariția, dar pînă la a căror generalizare se estimează că va trece un timp apreciabil. Producția de calculatoare personale, precum și puterea și capacitatea lor au crescut neîncetat. Astăzi, calculatoarele personale sînt la fel de puternice ca sistemele de calcul din decada trecută. Pentru a demonstra evoluția calculatoarelor, în general, și a celor personale, în particular, am selectat două calculatoare IBM din deceniile trecute (unul din seria 360 și altul din seria 370), ambele reprezentînd sisteme de calcul lider pe piața cal-

Tabelul 1.1.

Studiu comparativ

Anul	1965	1973	1981	1983	1984	1987
Model	360/30	370/138	PC	XT/370	PC/AT	PS2 Model 80
Preț* (K$)	150	280	3	6	6	8
Performanță (MIPS)**	0,025	0,270÷	0,300	0,500	1,2	3,5
Capacitate memorie internă (Ko)	10	500–1 000	128–640	640	256–3 000	2 000–18 000
Microprocesor/tehnologie	—	—	8 088	8 088	80 286	80 386
Sistem de operare	DOS	DOS/VSE VM/CMS	PC/DOS CP/M UNIX	VM/CMS PC/DOS PC/IX	XENIX PC/DOS 3,0 C-DOS	PC DOS 3.3 OS/2

* Configurație minimă tipică
** Milioane Instrucțiuni pe Secundă

culatoarelor la momentul respectiv. De asemenea, am luat în considerare patru calculatoare personale IBM din deceniul 1980, care au reprezentat standardul în acea perioadă. Tabelul 1.1 prezintă modelul, anul introducerii, capacitatea memoriei interne, performanța (viteza de prelucrare), tehnologia de realizare și prețul.

Se poate observa că pentru un anumit nivel de performanță prețul a scăzut considerabil.

Întrebarea cheie care se pune este la ce va fi folosită această putere de prelucrare. Răspunsul evident se referă la producerea unui software mai funcțional, mai productiv. Iar concluzia logică este că numai puterea hardware și vechiul software nu sînt suficiente, fiind imperios necesar un nou software pentru a utiliza efectiv și a beneficia de puterea hardului.

1.2. INFORMATICA PERSONALĂ

În 1973 la Orsay (Franța) se fondează societatea R2E care construiește primul microcalculator, Micral. Acesta este actul de naștere al microinformaticii; primul microcalculator a fost construit de francezi, dar „fenomenul micro" este de sorginte anglo-saxonă (IBM produce cîte un PC la fiecare 10 secunde, iar Apple — la fiecare 27 secunde). Specialiștii francezi nu au înțeles de la început fenomenul micro, nu au sesizat implicațiile economice ale acestuia. Microinformatica a reprezentat, printre altele, și transformarea calculatorului într-un instrument modern de lucru.

Astăzi, cei pasionați de informatică au devenit aproape la fel de numeroși ca și specialiștii. De aici derivă și aspectul de masă al microinformaticii.

Microcalculatoarele pot fi împărțite în prezent în mai multe grupe, în funcție de performanțe, caracteristici tehnice, utilizări, costuri etc. Astfel, se disting următoarele clase:

a) calculatoare de buzunar (CBP) care se subdivid în:

a.1. calculatoarele de buzunar programabile în limbaje puțin evoluate, ce execută programe cu număr relativ mic

de instrucțiuni sau pași. Ele sînt larg răspîndite, fiind utilizate în special pentru calcule tehnico-științifice. Aceste calculatoare nu pot fi folosite pentru prelucrarea informației alfanumerice. Dintre produsele de acest tip amintim: CE109M, HP41, HP67, HP97, TI58, TI59 etc.;

a.2. calculatoarele de buzunar programabile într-un limbaj conversațional de nivel înalt, care permit introducerea datelor și instrucțiunilor de la tastatură alfanumerică miniaturizată. Memoria cu conținut permanent (PROM) stochează interpretorul pentru limbajul BASIC care dispune și de facilități de editare. În funcție de capacitatea memoriei RAM alocate (4-10 Ko), ele acceptă 1 000—65 000 linii de program BASIC. Dintre astfel de CBP-uri amintim: SHARP PC1 251, CASIO FX802 P, TANDY TRS80 PC2 etc.;

b) microcalculatoarele personale (individuale), care se subdivid în:

b.1. microcalculatoare portabile, ce dispun de un ecran de afișare matriceal, cu cristale lichide, iar tastatura este cea standard. Ele pot fi conectate la un televizor alb-negru sau color și la o miniimprimantă. Ca exemple se pot da: TI CC 40, CANON X 07, CASIO FP 200, SANYO TPC etc;

b.2. microcalculatoare familiale, care posedă tastatură normală și folosesc, pentru afișare, un televizor alb-negru sau color, iar pentru stocarea externă a informației utilizează caseta magnetică. Memoria internă (RAM + + ROM) este relativ mare, ceea ce permite lucrul cu programe mari. De aceea, aceste calculatoare au interpretare pentru BASIC, PASCAL, FORTH, MICROPROLOG etc. Ca domenii de aplicare, ele cuprind: învățămînt, proiectare, gestiune, jocuri, comenzi secvențiale etc.

Aceste microcalculatoare mai sînt cunoscute și sub numele de calculatoare personale sau individuale. Dintre tipurile utilizate pe scară mai largă amintim: aMIC, FELIX-Student, HC-85, PRAE, ZX81, SINCLAIR-SPECTRUM, ORIC1, DRAGON32, COMMODORE64 etc;

c) microcalculatoare personal-profesionale (sînt cele mai performante micro-uri). Ele constau dintr-o tastatură, unitate centrală, monitor video, unități de discuri flexi-

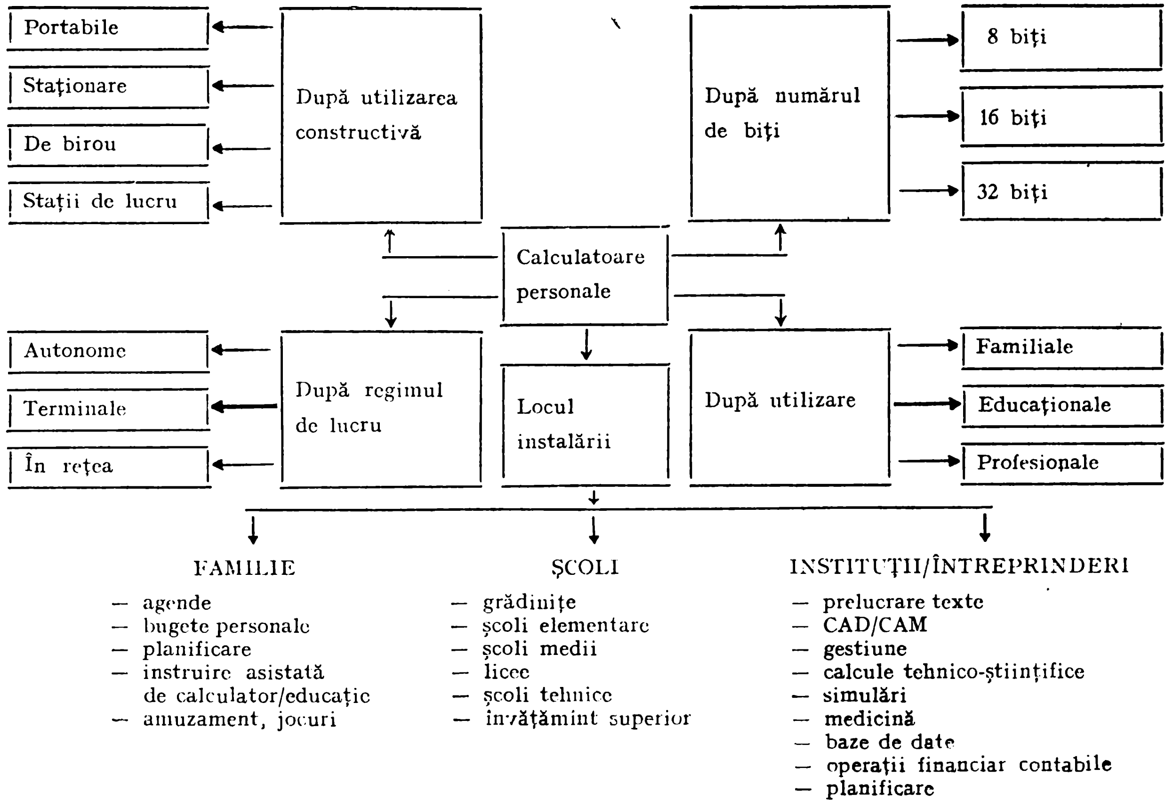

Fig. 1.1. Clasificarea şi utilizarea calculatoarelor personale

bile, imprimantă și eventual alte echipamente periferice nestandard, fiind echipate cu microprocesoare orientate pe 8, 16 sau 32 biți. Limbajele evoluate BASIC, MODULA, FORTH, C, PROLOG, PASCAL etc. sînt implementate sub sistemele de operare CP/M, MS-DOS etc.

În funcție de capacitate, ele pot fi:

c.1. de capacitate medie, avînd următoarele caracteristici: memoria internă: 256-512 Ko; microprocesoare pe 16 biți (I 8 086, 8 088, Z 8 000, 68 000); unități de discuri flexibile, iar pentru versiunile extinse (XT) discuri în tehnologie Winchester de 10-80 Mo; sistemul de operare este MSDOS. Dintre sistemele din această categorie amintim: IBM PC lansat în 1981, avînd 256 Ko memorie internă și recunoscut ca standard internațional; IBM PC XT (1983, memorie extinsă; disc Winchester); Mac Intoch (Apple, S.U.A.) etc.;

c.2. de capacitate mare caracterizate prin: 512 Ko memorie internă; microprocesoare pe 16/32 biți (I 80 286, 80 386, 680 000 etc.); unități de discuri flexibile și discuri în tehnologie Winchester de 100-200 Mo; sistem de operare MS DOS sau OS/2. Ca reprezentanți ai clasei amintim: IBM PC AT (1984, IBM), IBM PS/2 (1987, IBM), MAC II (Apple, 1987);

c.3. stații de lucru — microcalculatoare evoluate pe 32 biți sau mini/microcalculatoare dedicate cu sistem de operare UNIX (exemple: IBM RT, SUN 3 000 etc.).

O clasificare a calculatoarelor personale, după mai multe caracteristici, poate fi observată în fig. 1.1. Dacă se notează: *a* — clasa calculatoarelor personale cu capacitatea redusă (*home computer*), *b* — clasa calculatoarelor de capacitate mică ce folosesc unități de discuri flexibile, *c* — clasa calculatoarelor profesionale, atunci principalele caracteristici ale produselor românești pot fi găsite în tabelul 1.2, iar ale celor mai răspîndite produse străine — în tabelul 1.3.

Domeniul calculatoarelor personale este dominat puternic în ultimii ani de cele profesionale. Piața calculatoarelor personale devine din ce în ce mai asemănătoare cu tradiționala piață de calculatoare. Atenția cu care sînt lansate produsele duce la apariția unor echipamente cu performanțe foarte spectaculoase, la prețuri scăzute. Copro-

Tabelul 1.2.

Caracteristicile calculatoarelor personale româneşti

	aMIC	PRAE	HC85	TIM-S	CE 119		TPD Junior	CUB	FELIX PC
1	2	3	4	5	6		7	8	9
Memorie RAM	16—48 Ko	16—64 Ko	16—48 Ko	16—64 Ko	16—68 Ko	64 Ko	64 Ko	64 Ko	256—640 Ko
Compatibil	—	—	Spectrum	Spectrum	—	CP/M	CP/M	CP/M	IBM PC
Tipul [illegible]	a	a	a	a	a	b	b	b	c
Micropro-cesor	Z80	Z80	Z80	Z80	8 080	8 080	8 080, Z80	Z80	8 086 (+8 087)
Memorie externă	casetă	casetă	casetă	casetă	casetă	2 discuri flexibile 8 inch	1 disc, 8 inch sau 2 discuri 5 inch	2 unităţi de discuri flexibile	2 unităţi de discuri flexibile dublă faţă
Precizie BASIC	6 cifre	11 cifre	9 cifre	9 cifre	6 cifre	6—16 cifre	6—15 cifre	6—15 cifre	6—15 cifre
Limbaje	Basic	Basic	Basic, Forth, Pascal, C, Micro-Prolog	Basic, Forth, Pascal, C, Micro-Prolog	Basic, Forth, Editor	Basic, C Pascal, Cobol, Forth, dBase	Basic, C Forth, Pascal, Cobol, dBase	Basic Pascal, C Fortran, Cobol, Forth, dBase	Basic, C Pascal, Cobol, Fortran, Lisp, dBase, Forth, Prolog

Tabelul 1.3.

Caracteristicile principalelor calculatoare personale produse în unele țări

Denumire	Firmă	Tip	Micro-procesor	Memorie internă (ko)	Memoria externă	Sistem de operare	Limbaje
ATARI 600 XL	ATARI (SUA)	a	6502	16—48	casetă magnetică	BASIC-ATARI	Basic, Pascal
IBM PC	IBM (SUA)	c	8088	256—640	discuri flexibile și disc fix	MS-DOS	Basic, C, Pascal, Fortran, Cobol, Lisp, Forth
Sinclair Spectrum	Sinclair (Anglia)	a	Z80A	16—48	casetă magnetică sau microdrive	BASIC-SINCLAIR	Basic, C, Pascal, Logo, MicroProlog Forth
Commodore 64	Commodore (SUA)	a/b	6510	64	casetă magnetică, disc flexibil	DOS (CP/M)	Basic, Pascal, Forth Logo
Apple II c	Apple (SUA)	b	6502	64—128	disc flexibil, casetă magnetică	DOS (CP/M)	Basic, Pascal, Forth Logo
HP 150	Hewlett Packard (SUA)	c	8088	256—640	discuri flexibile și disc fix	MS-DOS	Basic, C, Pascal, Fortran, Cobol, Lisp, Forth
MacIntosh	Apple (SUA)	b/c	68000	128 Ko-1 Mo	discuri flexibile și disc fix	Apple DOS	Basic, Pascal, C, Forth
IBM PC AT	IBM (SUA)	c	80 286	256 Ko-3 Mo	discuri flexibile (capacitate mare) și discuri fixe	MS-DOS	Basic, C, Pascal, Fortran, Cobol, Lisp, Forth

cesoarele, sistemele-expert, sinteza vocală, multiprograma rea au devenit tendințe obișnuite pentru calculatoarele personale.

Evoluția rapidă a microinformaticii conduce inevitabil spre realizarea de sisteme din ce în ce mai puternice dotate cu microprocesoare foarte rapide (viteze de 4—5 Mips) și facilități grafice remarcabile. Pe de altă parte, performanțele ultimelor modele de PC-uri sînt considerate apropiate de limita superioară permisă de structura componentelor și compatibilitatea programelor.

În aceste condiții, în aprilie '87 firma IBM lansa în fabricație o nouă familie de microcalculatoare, denumită PS/2 (*P*ersonal *S*ystem/2), familie nouă din punct de vedere hardware sau/și software (tab. 1.4).

Familia de calculatoare PS/2 reprezintă fără îndoială un plus tehnologic, fapt ce determină mai multe firme de hard și de soft să anunțe planuri de susținere a noilor produse IBM, recunoscîndu-se astfel noul standard. De exemplu, toți realizatorii de produse program au anunțat că vor susține noul sistem de operare OS/2.

Firma Lotus a anunțat noi versiuni de 1-2-3 Symphony, Freelance Plus și Lotus Express pentru PS/2, utilizabile pe discuri de 3,5 inch. Ca și Lotus, Ashton-Tate va realiza noi versiuni pentru programe care vor rula cu dischete de 3,5 inch.

Dacă pentru producătorii de software și, respectiv, de calculatoare compatibile IBM lucrurile sînt clare, ei fiind imediat de acord cu noul standard, nu același lucru se poate spune despre utilizatori, care, acceptînd mai greu un nou standard după ce s-au obișnuit cu cel precedent, s-au împărțit deja în două tabere, unii susținînd cu frenezie noile produse, alții arătîndu-se mai reținuți.

În general, corporațiile (cei mai importanți utilizatori ai calculatoarelor PS/2) au apreciat lansarea noilor produse, care — fiind mai performante decît cele precedente — reprezintă incompatibilități și inconveniente. Se afirmă că existau motive tehnice solide pentru modificarea standardului. Alți utilizatori sînt însă mai reținuți, declarînd că vor achiziționa noile echipamente, dar că intenționează să testeze performanțele și compatibilitățile acestora.

Tabelul 1.4.

Familia IBM PS/2

Model	Microprocesor	Memorie		Dischete		Discuri dure		Magistrale		Monitor grafic
		Standard	Maxim	Standard	Maxim	Standard	Maxim	Adrese	Date	
PS/2 30-002	8086/8MHz	640KB	2,6MB	2×720KB	—	—	—	20 biți	16 biți	MCGA*
PS/2 30-021	8086/8MHz	640KB	2,6MB	720KB	—	20MB	—	20 biți	16 biți	MCGA
PS/2 50-021	80286/10MHz	1MB	7MB	1,44MB	—	20MB	—	24 biți	16 biți	VGA
PS/2 60-041	80286/10MHz	1MB	15MB	1,44MB	2×1,44 MB	44MB	2×44 MB	25 biți	16 biți	VGA
PS/2 60-071	80286/10MHz	1MB	15MB	1,44MB	2×1,44 MB	70MB	20×70 MB 70+115 MB	24 biți	16 biți	VGA
PS/2 80-041	80386/16MHz	1MB	16MB	1,44MB	2×1,44 MB	44MB	2×44 MB	32 biți	32 biți	VGA
PS/2 80-071	80386/16MHz	1MB	16MB	1,44MB	2×1,44 MB	70MB	2×70 MB 70+115 MB	32 biți	32 biți	VGA
PS/2 80-111	80386/20MHz	2MB	16MB	1,44MB	2×1,44 MB	115MB	2×115 MB	32 biți	32 biți	VGA
PC-XT/286 —	80286/6MHz	640KB	8,6MB	1,2MB	2×1,2 MB	20MB	—	24 biți	16 biți	—
PC-AT3 —	80286/8MHz	512KB	10,5MB	1,2MB	2×1,2 MB	30MB	2×30 MB	24 biți	16 biți	—

*) MCGA — Multi Color Graphics Array, VGA — Video Graphics Array

Există şi sceptici, care invocă atît preţul exagerat al noilor calculatoare, cît şi acele aspecte legate de apariţia unei reţele nesigure formată din calculatoare de tip vechi IBM, de tip nou IBM şi de calculatoare compatibile IBM, precum şi de posibilitatea apariţiei unei avalanşe de noi tipuri de calculatoare din partea IBM şi a producătorilor de calculatoare compatibile IBM.

O opinie justă pare a fi următoarea: noua tehnologie va mări desigur complexitatea muncii cu calculatoarele personale, astfel încît, cu toate că noile maşini vor deschide o nouă generaţie, tranziţia nu va fi uşoară.

1.3. SUPERCALCULATOARELE

Sigur, cineva ar putea fi mirat de existenţa unui subcapitol pe tema supercalculatoarelor într-o lucrare despre calculatoare personale. Acest lucru este, însă, justificat din cel puţin două motive. Primul este legat de următorul fapt: dacă dezvoltarea calculatoarelor personale actuale este cauza principală a scăderii vînzărilor minicalculatoarelor, preconizîndu-se că acestea vor fi practic total înlocuite de calculatoarele personale care prezintă performanţe superioare sistemelor de calcul din anii 1960, atunci, cu siguranţă, calculatoarele personale ale viitorului vor prezenta performanţe similare cu cele ale sistemelor şi supercalculatoarelor de astăzi. Faptul este normal ţinînd seama că viitoarele calculatoare personale vor „împrumuta" din ultimele cuceriri ale tehnologiei care se manifestă cel mai vizibil chiar la supercalculatoare. De fapt, dacă foarte multă lume cunoaşte calculatoarele personale de mare succes (IBM-PC, Macintosh etc.) puţini cunosc faptul că există şi *calculatoare personale pentru aplicaţii speciale*, dintre care unele, prin performanţele care le prezintă, sînt mai puternice decît sistemele de calcul (*mainframes*) uzuale. Aceste calculatoare folosesc circuite pe 32, 64 şi 96 biţi care lucrează la frecvenţe de 100-200 MHz şi memorii compacte, ajungînd la performanţe de 10-100 MIPS (!). În afară de circuitele obişnuite mai folosesc circuite pentru conversii digital-analogice şi analogic-digitale care lucrează tot la frecvenţe de 100-200 MHz.

Tehnologia de realizare a acestor calculatoare este cea folosită pentru Inițiativa de Calcul Strategic (0,25-0,5 μm), tehnologie ce va fi disponibilă pentru sectorul civil doar după anul 1990, în acest sector nelivrîndu-se, în prezent, tehnologii sub 1 μm. Nu rareori calculatoarele personale pentru aplicații speciale sînt realizate cu tehnologii specifice supercalculatoarelor cum ar fi, de exemplu, arseniura de galiu.

Al doilea motiv al includerii unui subcapitol de supercalculatoare este datorat modificării concepției de definire a supercalculatoarelor. Dacă de la apariția primului supercalculator (în urmă cu mai mult de 3 decenii) și pînă la jumătatea anilor '70 definiția supercalculatorului considera acest echipament drept cea mai puternică mașină existentă la un moment dat în cadrul unei game de modele sau al unei firme, în ultimii 15 ani optica s-a schimbat și definiția a trebuit să fie revizuită. La ora actuală, chiar dacă un calculator poate fi așezat fără dificultăți pe un birou obișnuit și este dedicat unui singur utilizator (calculator personal), el poate fi numit supercalculator dacă este proiectat cu o unitate de virgulă mobilă cu precizie extinsă și de foarte mare viteză pentru calcule științifice de mare performanță. Iar această denumire se aplică chiar dacă viteza sa este doar un procent din cea a unui sistem CRAY din ultimele modele.

În prezent, larga răspîndire a noilor generații de supercalculatoare ca mașini de clasa VIII a necesitat, pe lîngă reevaluarea definiției lor, și apariția unor noi tipuri de clasificări. Una dintre acestea se bazează pe însăși destinația calculatoarelor în virgulă mobilă de mare viteză și cuprinde mașini uniprocesor, mașini minimal paralele, avînd cîteva procesoare, și mașini cu un grad foarte ridicat de paralelism. Noile modele CRAY X-MP și Y-MP, precum și majoritatea supercalculatoarelor apărute în ultimii 5 ani cu arhitectura bazată pe cîteva procesoare și memoria partajabilă între acestea. În cea de-a treia categorie (a mașinilor cu grad ridicat de paralelism) intră noile echipamente IBM 3 090/VF, CRAY 2, 3 și viitorul 4, gama ETA-10, Alliant, Convex, Elxsi, Saxpy, Ametek, BB&N și Thinking Machines-1, ultimul avînd 65 536 de procesoare, la fel ca și Massivelly Parallel Processor utilizat la NASA.

Din punctul de vedere al tipurilor de supercalculatoare, piața pe plan mondial a acestor echipamente complexe oferea, în anul 1988, 65 de tipuri diferite provenind de la 28 de firme, în 1989 adăugîndu-se deja alte șase firme. Numărul pachetelor de aplicații variază, de obicei între 100 și 500, necesitînd compilatoare specializate pentru calcule vectoriale sau în general paralele.

Domeniile de aplicații sînt din ce în ce mai numeroase, explicîndu-se astfel motivul pentru care la ora actuală cursa fabricării supercalculatoarelor a luat un avînt extraordinar. Domeniul prioritar rămîne cel militar, pentru prelucrarea digitală, în timp real, a semnalelor provenite de la sateliții militari de alarmă, sau pentru prelucrarea în timp real a imaginilor provenite de la sateliții de recunoaștere și fotografiere. Urmează apoi sectorul civil cu programe uriașe pentru modelarea și simularea fenomenelor legate de următoarele domenii: dinamica fluidelor și a gazelor, cercetările geologice și geofizice asupra resurselor terestre sau asupra sistemului planetar, construcția rezervoarelor și a clădirilor, prognoza vremii pe durată medie și lungă, calcule complexe din domeniul fizicii nucleare. Ca un exemplu concret, una din problemele acute ale fizicii nucleare este aceea a calculării masei protonului bazată pe formulele cele mai rapide și mai precise din cadrul cromodinamicii cuantice, teorie preponderentă ce urmărește descrierea structurii finale a materiei. Calculele care necesită circa 10^{17} operații în virgulă mobilă pe cuvinte de 256 biți și cu o precizie de numai 10% pentru problemă, necesitau în urmă cu trei ani rularea lor continuă timp de 15 ani pe cel mai rapid CRAY X/MP cu 4 procesoare și viteza de 800-1 000 MFlops, sau un CRAY-2.

Ca de obicei, firma IBM și-a propus să rezolve, mai rapid decît alți concurenți și această problemă, construind supercalculatorul GF/11 capabil să rezolve problema în numai patru luni, apoi cu o finanțare din partea DARPA a realizat o supermașină cu 576 de procesoare, numită RP3, și care tinde la viteza care să soluționeze problema în mai puțin de patru săptămîni. CRAY nu s-a lăsat mai prejos, anunțînd modelul CRAY 3 cu 16 procesoare și cu viteza comparabilă cu cea a lui IBM GF/11 și a lui ETA 10-GB.

Tabelul 1.5.

Tipuri de supercalculatoare

Clasa	Tip	Firmă	Caracteristici — Conceptul de bază al arhitecturii	Performanțe medii	Anul apariției
0	1	2	3	4	5
I	IBM 700	IBM	Memorie: 36Ko; lungime cuvinte: 36 biți	0,05 MIPS	1954
II	IBM 7000	IBM	Memorie: 32Ko; lungime cuvinte: 36 biți	0,25 MIPS	1959
III	CDC 6600	CDC	Memorie: 128Ko; lungime cuvînt: 60 biți	1,25 MIPS	1965
IV	CDC 7600	CDC	Memorie: 512Ko; lungime cuvînt: 60 biți	5 MIPS	1969
V	STAS 100	CDC	Procesor scalar și vectorial	80 MIPS	1971
	STARAN	Good year Aero space	Procesor asociativ	70 MIPS	1971
	ASC	Texas Instruments	Procesor scalar multipipeline		1972
	Iliac IV	Burroughs	Procesor paralel și vectorial		1972
	BSC	Burroughs	Procesor paralel și vectorial		1972
VI	CRAY 1	CRAY	Memorie: 1Mo; procesor vectorial și scalar	100 MIPS (0,26 GFLOPS)	1976

Tabelul 1.5. (continuare)

0	1	2	3	4	5
	CYBER 203	CDC	Procesor vectorial și scalar	0,2—0,4 GFLOPS	1979
	CYBER 205	CDC	Procesor vectorial și scalar	0,8 GFLOPS	1980
VII	CRAY X—MP	CRAY	2 Procesoare tip conductă	0,4—0,6 GFLOPS	1981
	CRAY IS/100	CRAY	Memorie: 4Mo; procesor scalar și vectorial	600—1200 MIPS	1982
	CRAY X-MP/2	CRAY	2 Procesoare scalare și vectoriale	0,8 GFLOPS	1982
	HITACHI S-810	HITACHI	Memorie: 256 Mo; procesor scalar și vectorial	0,63 GFLOPS	1983
	FACOM M-380	FUJITSU	Procesor scalar și vectorial	0,26 GFLOPS	1983
	SX-1	NEC	Procesor scalar și vectorial	0,6 GFLOPS	1983
	CRAY X-MP/48	CRAY	Memorie: 4Mo; procesoare scalare și vectoriale	0,8 GFLOPS	1984
	SX-2	NEC	Multiprocesoare tip conductă	1,3 GFLOPS	1984
VIII	CRAY 2-2002	CRAY	2—4 procesoare scalare și vectoriale	1 GFLOPS	1985
	ETA 10	ETA SYSTEMS	Multiprocesor; 1—4 CPU	0,8—3,5 GFLOPS	1986

Tabelul 1.5. (continuare)

0	1	2	3	4	5
	RP3	IBM	512 procesoare, paralelism masiv	~ 100 GFLOPS	1987
	GF 11 (prototip)	IBM	paralelism masiv	11 GFLOPS	1988
	CRAY Y	CRAY	8 procesoare	1,4 GFLOPS	1988
	CRAY 3	CRAY	Multiprocesor; circuite utilizînd arseniură de galiu, ultra compact și răcit în întregime într-o baie de fluorcarbon lichid	10 GFLOPS	1989

Pentru amatorii de statistici prezentăm în tabelul 1.5 principalele tipuri de supercalculatoare, împreună cu cîteva caracteristici de bază ale arhitecturii și performanțele pe care le pot realiza.

CAPITOLUL 2

ALGORITMI DE SORTARE, CĂUTARE ŞI MEMORARE

Situaţiile în care intervin probleme de căutare a unor valori sau de sortare a unor şiruri sînt foarte numeroase atît în activităţile economico-sociale (producţie, organizare, servicii, administraţie), cît şi în activităţi şcolare sau familiale.

În general, în lucrare vom folosi termenul de liste pentru a desemna un şir de numere.

Căutarea unor valori specificate într-o listă de numere (sau şiruri de caractere) poate fi efectuată mult mai eficient dacă numerele (sau şirurile de caractere) au fost în prealabil sortate într-o anumită ordine. De obicei se utilizează o ordine crescătoare pentru şiruri numerice şi, respectiv, alfabetică pentru şiruri de caractere.

Pentru sortarea datelor au fost dezvoltate o serie întreagă de modele (algoritmi). Există însă o mare diferenţă în ceea ce priveşte eficienţa tehnicilor de sortare, aceasta depinzînd de tipul şi volumul de date care vor fi sortate. De exemplu, un anumit algoritm poate conduce la rezultate bune în cazul unei liste de numere aleatoare, în schimb, folosirea sa poate fi neadecvată în cazul unei liste pentru care doar cîteva numere nu respectă o anumită ordine. Pentru liste formate din numere aleatoare algoritmul rapid de sortare (*Quick Sort*), precum şi cel cunoscut sub numele de *Shell Sort* sînt mult mai eficienţi decît algoritmul de sortare prin inversiuni. De obicei, alegerea celui mai eficient algoritm este o problemă care depinde foarte mult de experienţă, în acest sens fiind necesară experimentarea mai multor tehnici pentru seturi de numere echivalente.

Vom prezenta în continuare cîțiva algoritmi de sortare începînd cu cei mai simpli, care, implicit, sînt și mai puțin eficienți.

2.1. ALGORITMI DE SORTARE

Sortare prin inversiuni (*Bubble Sort*). Principiul acestui algoritm constă în compararea numerelor din cadrul unei perechi de numere și în schimbarea poziției lor dacă sînt în ordine nedorită. Se formează deci perechi compuse din elementele 1 și 2, apoi 2 și 3, 3 și 4 pînă la N-1, N, iar la sfîrșitul acestei proceduri cel mai mare număr al listei va fi pe ultima poziție (a N-a). Procedura se va repeta și, la sfîrșit, următorul număr cel mai mare va ocupa ultima poziție din lista rămasă (poziția N-1). Astfel, procedura se va repeta pînă cînd ordinea va fi completă.

Următorul program (fig. 2.1) reprezintă algoritmul de sortare prin inversiuni și realizează ordonarea crescătoare a elementelor unei liste de numere.

Liniile 40-70 de program realizează introducerea elementelor listei, iar liniile 80-115 afișarea elementelor listei în ordinea în care acestea s-au introdus. Afișarea se va face pe un rînd (sau mai multe), între elemente intercalîndu-se cîte un spațiu. Linia 115 are rolul de a întrerupe scrierea în continuare după afișarea ultimului element al listei. Rutina de sortare se găsește între liniile 120 și 210.

```
10 REM ** PROGRAM ORDONARE **
      ** PRIN INVERSIUNI  **
      **********************
20 INPUT "numar de elemente ";N
30 DIM A(N)
40 REM INTRODUCERE ELEMENTE
50 FOR I=1 TO N
60 INPUT A(I)
70 NEXT I
80 REM AFISARE LISTA NEORDONATA
90 FOR I=1 TO N
100 PRINT A(I);" ";
110 NEXT I
115 PRINT
120 REM MODUL ORDONARE
130 FOR I=1 TO N-1
140 FOR J=1 TO N-I
150 IF A(J)<=A(J+1) THEN GO TO 200
160 LET C=A(J)
170 LET D=A(J+1)
180 LET A(J)=D
190 LET A(J+1)=C
200 NEXT J
210 NEXT I
220 REM AFISARE LISTA ORDONATA
230 FOR I=1 TO N
240 PRINT A(I);" ";
250 NEXT I
260 PRINT
```

Fig. 2.1. Sortare prin inversiuni

Indicele I semnifică numărul de treceri prin listă. Deoarece, după cum am mai arătat, după fiecare trecere, cel mai mare element din listă rămîne la coadă, înseamnă că este nevoie de cel mult N-1 treceri pentru ca lista să fie ordonată.

Indicele J semnifică locul (ordinea) unui element din listă, astfel încît perechile de numere care se vor compara vor fi $A(J)$ și $A(J + 1)$. Indicele va lua valori pînă la (N — I) deoarece, numai pînă în acest loc se vor compara perechile de numere, restul numerelor pînă la N fiind deja eliminate și puse la urma listei ca fiind mai mari.

Pentru a schimba ordinea valorilor în cadrul unei perechi de numere (în cazul în care ordinea nu este convenabilă), este necesară memorarea uneia din valori într-o variabilă auxiliară.

În exemplul de față s-a utilizat cîte o variabilă auxiliară C și respectiv D, pentru memorarea ambelor valori ale elementelor.

La sfîrșitul rutinei de sortare elementele sînt sortate, deci, pot fi listate (liniile 220-260).

Exemplu de utilizare:

Listă neordonată 129 267 56 41 69 43 99 90 4 8

Listă ordonată 4 8 41 43 36 69 90 99 129 267

Pentru a ilustra modul de funcționare a programului îl vom aplica doar pentru primele patru elemente ale listei inițiale luate ca exemplu. observînd cum se realizează ordonarea lor.

Sortarea a patru numere prin inversiuni: A(1), A(2), A(3), A(4)

numere introduse: 129, 267, 56, 41

Proceduri:

(1) Trecere prin listă cu compararea succesivă a perechilor de numere.

De exemplu, $A(1)$ și $A(2)$, apoi $A(2)$ și $A(3)$. Dacă $A(1) > A(2)$, atunci se schimbă între ele, astfel încît $A(2)$ devine $A(1)$ și $A(1)$ devine $A(2)$. Dacă $A(1) = < A(2)$ atunci ele sînt lăsate în ordinea existentă.

Se observă că, în acest fel, cel mai mare număr din listă se va afla în final pe ultima poziție, adică a patra (267 va fi pe poziția $A(4)$).

(2) La prima trecere se vor face trei comparări și cel mai mare număr va trece pe poziția $A(4)$. La a doua trecere se vor face două comparări, iar cel mai mare număr (rămas) va trece în poziția $A(3)$. La a treia trecere se va face o singură comparare. Cel mai mare număr va fi $A(2)$. În acest moment nu mai sînt necesare alte treceri prin listă, cel mai mic număr rămînînd $A(1)$.

Sînt patru numere, deci, $N = 4$

Sînt necesare (N-1) treceri, deci, $I = 1$ *TO* (N-1) = = 1 *TO* 3 treceri

Pentru fiecare pas sînt necesare (N-I) comparări, deci, $J = 1$ *TO* (N-1) comparări.

Iată și tabela de operații realizate în cursul sortării:

Tabela de operații

început	Trecerea 1 I=1			început trecere 2	Trecerea 2 I=2		început trecere 3	Trecerea 3 I=3	
	J=1	J=2	J=3		J=1	J=2		J=1	Sfîrșit
A(1) 129	129			129	56		56	41	41
A(2) 267	267	56		56	129	41	41	56	56
A(3) 56		267	41	41		129	129		129
A(4) 41			267	257			267		267

Sortare prin inversiuni cu controlul terminării. Acest algoritm prezintă o îmbunătățire față de precedentul, ceea ce îl face mai eficient (mai rapid).

În cazul algoritmului de sortare prin inversiuni poate apare situația în care, după mai puțin de (N-1) treceri, ordonarea elementelor listei să fie deja realizată. În acest caz, algoritmul își continuă operațiile pînă la epuizarea

```
10 REM **PROGRAM ORDONARE P
       *. INVERSIUNI C
       *CONTROLUL TER
       **************
20 INPUT "numar de elemente ";
N
30 DIM A(N)
40 REM INTRODUCERE ELEMENTE
50 FOR I=1 TO N
60 INPUT A(I)
70 NEXT I
80 REM AFISARE LISTA NEORDONAT
A
90 FOR I=1 TO N
100 PRINT A(I);" ";
110 NEXT I
115 PRINT
120 REM MODUL ORDONARE
130 FOR I=1 TO N-1
135 LET S=0
140 FOR J=1 TO N-I
150 IF A(J)<=A(J+1) THEN GO TO
200
160 LET C=A(J)
170 LET D=A(J+1)
180 LET A(J)=D
190 LET A(J+1)=C
195 LET S=1
200 NEXT J
205 IF S=0 THEN GO TO 220
210 NEXT I
220 REM AFISARE LISTA ORDONATA
230 FOR I=1 TO N
240 PRINT A(I);" ";
250 NEXT I
260 PRINT
```

Fig. 2.2. Sortare prin inversiuni cu controlul terminării

întregului ciclu de treceri prin listă, deși nu se mai efectuează nici o operație de modificare a poziției elementelor listei, pierzîndu-se, astfel, un timp inutil. Pentru preîntîmpinarea unor astfel de situații, se utilizează o variabilă de control („flag"), S, care va indica dacă mai sînt necesare sau nu operații pentru ordonarea elementelor în liste. Dacă mai sînt operații de efectuat, algoritmul va continua normal, dacă nu, atunci se va trece direct la afișarea listei, întrucît aceasta este deja ordonată, fără a se mai face și alte treceri prin listă.

Programul din fig. 2.2 oglindește acest principiu.

Funcționarea este următoarea:

La începutul fiecărei treceri prin listă se inițializează variabila S cu 0 (linia 135). Dacă în cadrul trecerii prin listă, prin comparările dintre elementele listei, apare cel puțin un caz în care elementele unei perechi nu sînt în ordine, atunci fluxul programului va trece obligatoriu prin linia 195, în care variabilei S i se atribuie valoarea 1. După terminarea fiecărei treceri prin listă, algoritmul testează valoarea lui S (linia 205). Dacă $S = 1$ înseamnă că pozițiile elementelor listei au fost modificare și, în consecință, se va începe altă trecere prin listă (*NEXT I*); dacă $S = 0$ înseamnă că în cadrul listei nu mai sînt de efectuat modificări și, în consecință, lista se poate afișa, fiind ordonată.

Aplicînd algoritmul în noua sa formă pentru ordonarea listei date ca exemplu nu vom constata o îmbunătățire, în sensul scurtării timpului. Acest lucru este explicabil, deoarece dacă vom afișa valoarea indicelui *I* (care reprezintă numărul de treceri prin listă) înaintea începerii afișării listei ordonate, vom obține aceeași valoare atît în cazul inițial cît și în cel al controlului terminării. Adăugînd listei încă 10 elemente (de exemplu 1, 10, 8, 25, 100, 225, 400, 333, 100, 500), timpul de ordonare va scădea, în cazul aplicării algoritmului cu controlul terminării, de la 4 la 3 secunde (deci, scurtare cu 25%), efectuîndu-se doar 10 treceri prin listă în loc de 19.

Sortare alfabetică. Algoritmul de sortare prin inversiuni (sau oricare alt algoritm de sortare) se poate utiliza și în sortarea șirurilor de caractere, utilizîndu-se variabile tip șiruri de caractere. În cazul sortării alfanumerice trebuie indicată mărimea maximă a șirurilor de caractere comparate. Principiul după care se face ordonarea este același pentru litere, comparîndu-se, de fapt, codurile *ASCII* ale perechilor de caractere. Sortarea șirurilor de caractere, de exemplu, două cuvinte, se realizează prin compararea lor caracter cu caracter. Dacă primele două caractere sînt identice, atunci compararea se continuă asupra următoarelor două caractere și așa mai departe, pînă cînd este întîlnită o diferență. Dacă cele două șiruri nu au aceeași lungime, atunci cel scurt este inferior celui lung. Astfel se realizează o sortare a șirurilor de caractere în sens alfabetic. De exemplu, „*ABC*" este inferior lui „*ABD*", deoarece codul *ASCII* al lui *C* este 67 care este mai mic decît 68 (codul *ASCII* al lui *D*). De asemenea, „*ABC*" este inferior lui „*ABCD*" fiind mai scurt. Bineînțeles „*ABCD*" va fi inferior lui „*CAB*". După cum se poate observa, sortarea alfabetică poate fi de mare folos la realizarea multor lucrări practice: carte de telefon, agende personale, cataloage de școală, bibliografii etc. Programul respectiv este dat în fig. 2.3.

Pentru evitarea unor erori la rezultatele privind utilizarea acestui algoritm se impun cîteva observații:

— o literă mare nu are același cod *ASCII* cu litera mică corespunzătoare, făcîndu-se, deci, o deosebire între ele;

```
   10 REM *SORTARE ALFANUMERICA*
         ***********************
   15 REM INTRODUCERE ELEMENTE
   20 PRINT "INTRODUCETI NUMARUL
DE SIRURI DECARACTERE (MAXIM 10
CARACTERE)"
   25 INPUT N
   30 DIM A$(N,10)
   40 FOR I=1 TO N
   50 INPUT A$(I)
   60 NEXT I
   70 REM AFISARE LISTA NEORDONAT
A
   80 FOR I=1 TO N
   90 PRINT A$(I);" ";
  100 NEXT I
  110 PRINT
  115 REM MODUL SORTARE
  120 FOR I=1 TO N-1
  130 FOR J=1 TO N-I
  140 IF A$(J+1))=A$(J) THEN GO T
O 180
  150 LET T$=A$(J+1)
  160 LET A$(J+1)=A$(J)
  170 LET A$(J)=T$
  180 NEXT J
  190 NEXT I
  200 PRINT
  210 REM AFISARE LISTA ORDONATA
  220 FOR I=1 TO N
  230 PRINT A$(I);" ";
  240 NEXT I
```

Fig. 2.3. Programul de sortare alfanumerică

— spațiul liber (*SPACE*) contează, fiind considerat un caracter care are un anumit cod *ASCII*;

— utilizarea acestui algoritm pentru sortare numerică este posibilă, dar — în acest caz — trebuie ținut seama de faptul că este necesar ca numerele să aibă același număr de cifre.

Iată o utilizare incorectă în cazul sortării a 4 numere:

LISTA NEORDONATĂ

123 99 543 6

LISTA ORDONATĂ

123 543 6 99

Rezultatul este urmare a faptului că sînt comparate în primul rînd primele cifre ale numărului care nu au (în unele cazuri) aceeași pondere în cadrul numărului, unele reprezentînd unități, în timp ce altele — zeci sau sute. Utilizarea corectă este următoarea:

LISTA NEORDONATĂ

123 099 543 006

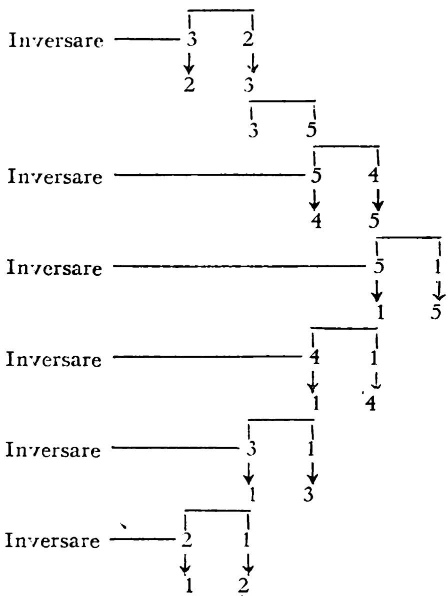
LISTA ORDONATĂ

006 099 123 543

Sortare prin inserare. Algoritmul de sortare prin inserare este mai eficient decît algoritmul de sortare prin inversiuni.

Să considerăm următoarea listă de numere: 3, 2, 5, 4, 1.

Principiul algoritmului de sortare prin inserare este următorul: se ia primul element din listă, apoi al doilea și se compară între ele, schimbîndu-se — dacă este necesar — ordinea. În continuare, al doilea element se compară cu al treilea, se schimbă ordinea, dacă este necesar, și în situația că se efectuează o schimbare de ordine atunci se compară din nou primul element cu al doilea și se schimbă ordinea dacă este necesar. Apoi, al treilea element este comparat cu al patrulea, și așa mai departe. Lista din exemplul dat se va sorta astfel:

Să considerăm lista $A(1)$, $A(2)$, ... $A(N)$. Pentru a insera elementul $A(I+1)$ în poziția corectă se vor efectua următoarele operații:

Se face $T = A(I+1)$,	apoi
dacă $T => A(I)$	nu este necesară schimbarea între aceste elemente și, ca urmare, nu mai este necesară nici o altă comparare;

dacă $T<A(I)$. atunci se schimbă ordinea între ele, $A(I+1)=A(I)$, și se continuă comparările;

dacă $T\Rightarrow A(I-1)$ se face $A(I)=I$ și inserarea este terminată;

dacă $T<A(I-1)$ se face $A(I)=A(I-1)$, și așa mai departe în josul listei.

Pentru realizarea modului de inserare se vor parcurge în program (fig. 2.4) următorii pași:

1) *Let* $J\Rightarrow I$ *and* $T=A(I+1)$
2) *If* $T\Rightarrow A(J)$ *then let* $A(J+1)=T$ *and stop*
3) *Let* $A(J+1)=A(J)$
4) *Let* $J=J-1$
5) *If* $J<1$ *then let* $A(J+1)=T$ *and stop. If not, go to* (2)
6) *Repeat* pentru fiecare valoare a lui I (de la 1 la $N-1$), unde N reprezintă numărul de elemente din listă.

Vizualizarea parametrilor pentru fiecare pas al programului, în cazul listei date ca exemplu este următoarea:

Inceput	I=1	I=2	I=3		I=4				
	J=1 T=3	J=2 T=5	J=3 T=4	J=2 T=4	J=4 T=1	J=3 T=1	J=2 T=1	J=1 T=1	J=0 T=1
A(1)=3	2								1
A(2)=2	3	3						2	
A(3)=5		5		4			3		
A(4)=4			5			4			
A(5)=1					5				

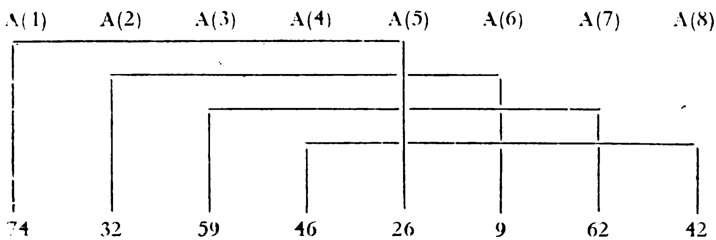
```
10 REM **ALGORITM DE SORTARE**
   *    PRIN INSERARE      *
   ************************
15 REM INTRODUCERE ELEMENTE
20 INPUT "NR ELEMENTE ";N
30 DIM A(N)
40 FOR I=1 TO N
50 INPUT A(I)
60 NEXT I
70 REM AFISARE LISTA NEORDONAT

80 FOR I=1 TO N
90 PRINT A(I);" ";
100 NEXT I
110 PRINT
115 REM MODUL SORTARE
200 FOR I=1 TO N-1
210 LET J=I
220 LET T=A(I+1)
230 IF T>=A(J) THEN GO TO 270
240 LET A(J+1)=A(J)
250 LET J=J-1
260 IF J>=1 THEN GO TO 230
270 LET A(J+1)=T
280 NEXT I
285 REM AFISARE LISTĂ ORDONATA
290 FOR I=1 TO N
300 PRINT A(I);" ";
310 NEXT I
```

Fig. 2.4. Sortare prin inserare

Sortare prin decojire (*Shell Sort*). Algoritmul de sortare prin decojire are la bază algoritmul de sortare prin inserare, însă sortarea prin inserare este precedată de un proces prin care elementele mai mici sînt mutate spre stînga, iar elementele mai mari spre dreapta, mai rapid. Pentru a evidenţia principiul algoritmului să considerăm o listă de 8 elemente, ale căror valori sînt: 74, 32, 59, 46, 26, 9, 62, 42. Procesul de sortare va consta în următorii paşi:

1) Se împarte 8 la 2, formîndu-se două liste distincte de cîte patru elemente. Se compară primul element din prima listă cu primul element din a doua listă, al doilea element din prima listă cu al doilea element din a doua listă şi aşa mai departe. Altfel spus, se compară fiecare element cu cel aflat peste patru poziţii în lista iniţială. Dacă în cadrul unei perechi formate numerele nu sînt în ordine convenabilă, atunci aceasta se schimbă:

Se compară: A(1) şi A(5) ⟶ se inversează

A(2) şi A(6) ⟶ se inversează

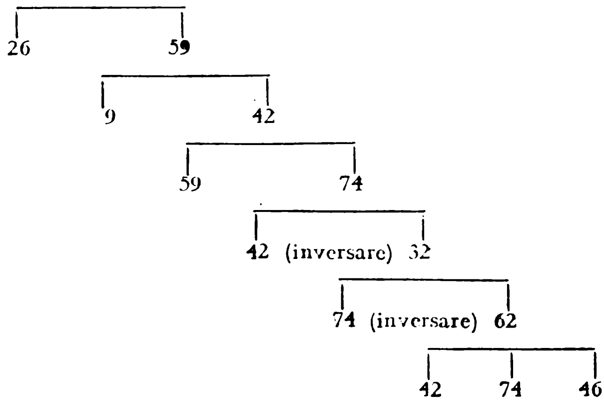
A(3) şi A(7) ⟶ se lasă ordinea neschimbată

A(4) şi A(8) ⟶ se inversează

Noua listă va fi:

26 9 59 42 74 32 62 46

2) Se împarte 4 la 2 şi se compară fiecare element cu cel aflat peste 2 poziţii. Dacă cele două elemente comparate nu sînt în ordine convenabilă atunci se inversează:

Noua listă va fi:

26 9 59 32 62 42 74 46

3) Se împarte 2 la 2 și se compară fiecare element cu cel aflat la o distanță egală cu o poziție, modificîndu-se ordinea, dacă este necesar.

Ordinea finală va fi:

9 26 32 42 46 59 62 74

Pentru program (fig. 2.5) vom identifica următorii pași:

a) Se alege un întreg, *S*, care reprezintă pasul dintre elementele care sînt comparate. Alegerea se realizează,

```
10 REM * ALGORITM DE SORTARE *
       *   PRIN DECOJIRE     *
       ***********************
15 REM INTRODUCERE ELEMENTE
20 INPUT "NUMAR ELEMENTE ";N
30 DIM A(N)
40 FOR I=1 TO N
50 INPUT A(I)
60 NEXT I
70 REM AFISARE LISTA NEORDONATA
80 FOR I=1 TO N
90 PRINT A(I);" ";
100 NEXT I
110 PRINT
115 REM MODUL SORTARE
120 LET S=N
130 LET S=INT (S/2)
140 IF S<1 THEN GO TO 270
150 FOR K=1 TO S
160 FOR I=K TO N-S STEP K
170 LET J=I
180 LET T=A(I+S)
190 IF T>=A(J) THEN GO TO 230
200 LET A(J+S)=A(J)
210 LET J=J-S
220 IF J>=1 THEN GO TO 190
230 LET A(J+S)=T
240 NEXT I
250 NEXT K
260 GO TO 130
270 REM AFISARE LISTA ORDONATA
280 PRINT
290 FOR I=1 TO N
300 PRINT A(I);" ";
310 NEXT I
```

Fig. 2.5. Algoritmul Shell

N=8

Nr.linie

200	S=8								
210	S=4								
220									S=2
230	K=1				2		3	4	
240	I=1	2	3	4	2	4	3	4	
250	J=1	2	3	4	2	4	3	4	
260	T=26	9	62	42	32	46	62	46	
270									
280	A(5)=74	A(6)=32		A(8)=46					
290	J=-3	-2		0					
300									
310	A(1)=26	A(2)=9	A(7)=62	A(4)=42	A(6)=32	A(8)=46	A(7)=62	A(8)=46	
320									
330									
340									

In acest stadiu (1), lista este: 26,9,59,42,74,32,62,46.

210	S=2								
220									S=1
230	K=1						2		
240	I=1	2	3	4	5	6	2	4	6
250	J=1	2	3	4	5	6	2	4	6
260	T=59	42	74	32	62	46	32	42	46
270									
280				A(6)=42	A(7)=74				
290				J=2	3				
300									
310	A(3)=59	A(4)=42	A(5)=74	A(4)=32	A(5)=62	A(8)=46	A(4)=32	A(6)=32	A(8)=46

Tabelul 2.1.

Trasarea algoritmului Shell

de obicei, prin $INT(N/2)$, în care N reprezintă numărul de elemente ale listei;

b) Se sortează listele de articole de cîte S elemente prin comparare și inversarea ordinii (dacă este necesar);

c) Dacă $S < 1$, *stop* (lista este ordonată);

d) Dacă $S = > 1$, atunci se alege o nouă valoare pentru S (de obicei $INT(S/2)$) și se repetă pașii (b) și (d) de cîte ori este necesar.

Pentru înțelegerea funcționării programului, vom considera ca exemplu o listă inițială de opt elemente (74, 32, 59, 46, 26, 9, 62, 42), realizîndu-se apoi trasarea pas cu pas a programului (tabelul 2.1).

În acest stadiu (2) lista este: 26, 9, 59, 32, 62, 42, 74, 46.

Stadiul final va fi reprezentat de compararea elementelor învecinate, utilizîndu-se tehnica de sortare prin inserare, cu care rutina de sortare prin decojire este echivalentă pentru $S = 1$. Acest lucru va fi mai ușor de observat, considerînd o trasare pas cu pas a operațiilor algoritmului de sortare prin decojire pentru o listă de cinci elemente, corespunzător cărora sînt necesare doar două treceri (tabelul 2.2).

Cele două metode de trasare pas cu pas ilustrate demonstrează cum se poate realiza o analiză sistematică prin modificarea valorilor variabilelor din program. Această tehnică reprezintă, de fapt, o metodă care poate fi utilizată la conceperea, verificarea și analizarea unui program (de exemplu, la verificarea funcționalității algoritmului în sensul în care a fost gîndit sau la depanarea programului). Pentru depanarea unui program se pot insera puncte de întrerupere (instrucțiuni *STOP*), după care se pot afișa valorile unor variabile prin comenzi directe sau prin inserarea unor instrucțiuni *PRINT* la fiecare pas de program și verificarea, în acel fel, a identității valorilor obținute cu cele din diagramele de trasare pas cu pas.

Algoritmul rapid de sortare (*Quick Sort*). Algoritmul rapid de sortare furnizează una din cele mai rapide tehnici de sortare, iar principiul său de funcționare se bazează pe un proces de divizare a listei în alte două subliste. Să considerăm o listă $A(N)$ care conține N elemente. Vom lua,

Tabelul 2.2

Trasarea algoritmului de sortare prin inserare

	Trecerea 1						Trecerea 2				
	S = INT(5/2) = 2						S = INT(2/2) = 1				
	k = 1						k = 1				
	I=1 J=1 T=A(3)	I=1 J=2 T=A(4)	I=3 J=3 T=A(5)	I=2 J=2 T=A(4)	I=2 J=2 T=A(5)	Inceput Trecerea2	I=1 J=1 T=A(2)	I=2 J=2 T=A(3)	I=3 J=3 T=A(4)	I=4 J=4 T=A(5)	
Inceput											Sfirsit
A(1)=2	1					1	1				1
A(2)=4		3		3		3	3	2			2
A(3)=1	2		2		2	2		3	3		3
A(4)=3		4		4		4			4	4	4
A(5)=5			5		5	5				5	5

de exemplu, o listă de opt numere ($N = 8$). Principiul algoritmului rapid de sortare va fi descris de următorii pași:

1) Se inițializează *doi pointeri*, I și J, la cele două capete opuse ale listei. Primul din cele două elemente determinate de pointeri va fi denumit *număr de referință*. În exemplul prezentat, numărul de referință $A(I)$ este *63*:

I							J
63	27	43	96	72	31	82	43

2) Se compară elementele corespunzătoare celor doi pointeri și se inversează ordinea dacă este necesar:

I							J
43	27	43	96	72	31	82	63

3) Se mută pointerul opus numărului de referință, un pas spre el:

	I						J
43	27	43	96	72	31	82	63

4) Se repetă pașii 2) și 3) pînă cînd $I = J$:

		I					J
43	27	43	96	72	31	82	63
			I				J
43	27	43	96	72	31	82	63
			I				J
43	27	43	63	72	31	82	96
			I			J	
43	27	43	63	72	31	82	96
			I		J		
43	27	43	63	72	31	82	96
			I		J		
43	27	43	31	72	63	82	96
				I	J		
43	27	43	31	72	63	82	96
				I	J		
43	27	43	31	63	72	82	96
				I			
43	27	43	31	63	72	82	96

Atingerea acestui stadiu coincide, de fapt, cu împărțirea listei în două subliste. Numărul de referință este acum în poziția sa corectă din listă, iar sublistele sînt reprezentate de numerele din stînga și respectiv dreapta acestei poziții;

5) Una din subliste este trecută prin pașii (1) ÷ (4) iar cealaltă este memorată pentru o sortare viitoare:

[43 27 43 31] — se continuă cu împărțirea listei
63 ↓ în poziție corectă
[72 82 96] — sublistă memorată

I . . . J
43 27 43 31

. I . . J
31 27 43 43

. . I J
31 27 43 43
sublistă nouă → în poziție corectă

[31 27 43]
31 27 43
31 27 43
27 31 43
↓ în poziție corectă

6) Acest proces este repetat și, în fiecare caz, se memorează o sublistă. În final se sortează toate sublistele memorate anterior.

Pentru delimitarea elementelor din partea stîngă și dreapta a listei vom folosi două variabile, S și respectiv D, iar pentru pozițiile pointerului I și J se va întrebuința de asemenea un indicator, F, care poate lua două valori (1 și -1), specificîndu-se, în acest fel, care pointer determină numărul de referință. Astfel, $F = 1$ dacă numărul de referință este determinat de pointerul I și $F = -1$ dacă numărul de referință este determinat de pointerul J. Dacă

la sfîrşitul pasului 4 numărul de referinţă este determinat de I (ca în exemplul dat), atunci lista a fost împărţită în:

sublistă	referinţă	sublistă
$(S, \ldots, I-1)$	I	$(I+1, \ldots, D)$

Lista din partea dreaptă este memorată prin crearea unei stive, folosindu-se o matrice $M(P,2)$ cu P iniţializat la O. De fiecare dată cînd o sublistă este memorată, vom face:

$P = P+1, \qquad M(P,1) = I+1 \qquad$ şi $\qquad M(P,2) = D$

Matricea M care conţine N elemente este iniţial dimensionată cu $M(N,2)$; P indică numărul sublistei, $M(P,1)$ reprezintă numărul de ordine al elementului din partea stîngă a sublistei memorate, iar $M(P,2)$ — numărul de ordine al elementului din partea dreaptă a sublistei. În exemplul dat, la pasul 5 vom memora prima sublistă generată (cea din partea dreaptă) prin:

$P = 1, \qquad M(P,1) = 6 \qquad$ şi $\qquad M(P,2) = 8$

Astfel, fiecare listă care trebuie memorată este plasată una după alta într-o zonă (stivă), acest proces numindu-se introducere în stivă (*PUSH*).

Cînd se ajunge, în urma continuării procesului, la o sublistă care conţine un singur element va trebui să ne întoarcem, în vederea sortării listelor memorate. Vom regăsi o sublistă memorată prin extragerea listei din stivă (*POP*) prin:

$S = M(P,1); \qquad D = M(P,2) \qquad$ şi $\qquad P = P-1.$

Procesul va continua în acest mod pînă cînd toate listele sînt sortate (fig. 2.6). Liniile de program au semnificaţiile următoare:

— în liniile 140 ÷ 180 se iniţializează P, precum şi valorile pentru S, D şi pointerii I şi J;

— în linia 190 se stabileşte indicatorul care indică poziţia pointerului de referinţă ($F = -1$);

— în liniile 200÷240 se compară elementele $A(I)$ şi $A(J)$, procedîndu-se o inversare a lor (dacă este cazul), iar apoi se reface valoarea indicatorului;

```
10 REM *  ALGORITM  RAPID   *
       *    DE  SORTARE     *
       **********************
15 REM INTRODUCERE ELEMENTE
20 INPUT "NUMAR ELEMENTE ";N
30 DIM A(N)
40 DIM M(N,2)
50 FOR I=1 TO N
60 INPUT A(I)
70 NEXT I
80 REM AFISARE LISTA NEORDONAT
A
90 FOR I=1 TO N
100 PRINT A(I);" ";
110 NEXT I
120 PRINT
130 REM MODUL SORTARE
140 LET P=0
150 LET S=1
160 LET D=N
170 LET I=S
180 LET J=D
190 LET F=-1
200 IF A(I)<=A(J) THEN GO TO 25
0
210 LET T=A(I)
220 LET A(I)=A(J)
230 LET A(J)=T
240 LET F=-F
250 IF F=1 THEN LET I=I+1
260 IF F=-1 THEN LET J=J-1
270 IF I<J THEN GO TO 200
280 IF I+1>=D THEN GO TO 320
290 LET P=P+1
300 LET M(P,1)=I+1
310 LET M(P,2)=D
320 LET D=I-1
330 IF S<D THEN GO TO 170
340 IF P=0 THEN GO TO 400
350 LET S=M(P,1)
360 LET D=M(P,2)
370 LET P=P-1
380 GO TO 170
390 REM  SFIRSIT SORTARE
400 REM AFISARE LISTA ORDONATA
410 PRINT
420 FOR I=1 TO N
430 PRINT A(I);" ";
440 NEXT I
```

Fig. 2.6. Algoritmul Quick Sort

— în liniile 250÷270 se mută unul din pointerii *I* sau *J* (cel care trebuie mutat) în funcție de valoarea indicatorului;

— în linia 280 se verifică dacă pointerul *I* este la sfîrșitul listei, iar apoi se trece la rutina de memorare a listei;

— în liniile 290÷300 se extrage (*PUSH*) lista din stivă;

— în liniile 320÷330 se verifică dacă sublista are mai mult de un element, controlul fiind condus în caz afirmativ la linia 170;

— linia 340 conduce controlul la rutina de afișare a listei ordonate dacă nici o sublistă nu este memorată;

— în liniile 350÷370 se introduce (*POP*) o sublistă în stivă;

— linia 380 conduce controlul la începutul rutinei de sortare pentru sublista introdusă în stivă.

Reamintim că unele extensii *BASIC* (de pildă, *BETA BASIC*) prezintă facilitatea de sortare a listelor de numere sau a celor de șiruri alfanumerice direct din cadrul limbajului *BASIC*. Pentru *BETA BASIC*, dacă a fost generată o listă *A*(*N*), aceasta se va putea sorta foarte rapid cu

SORT A(1 TO N) în ordine descrescătoare și cu *SORT INVERSE A(1 TO N)* în ordine crescătoare. Cuvîntul cheie *SORT* se va obține cu tasta *M* în modul *GRAPHICS*. Sortarea alfabetică pentru o listă de șiruri de caractere *A$(N, M)* se va obține cu *SORT A$(1 TO N)*.

Sortare indexată. Înregistrările de fișiere pot fi constituite din mai multe cîmpuri. În acest caz, este necesară deseori sortarea articolelor după un anume cîmp (cheie) din cadrul articolelor. Acest tip de sortare se numește *sortare indexată*.

Să presupunem că avem o serie de înregistrări care formează un fișier pentru retribuțiile din cadrul unei întreprinderi și fiecare înregistrare conține următoarele opt cîmpuri: un număr de ordine, numele și prenumele, vechimea în muncă, funcția, categoria (gradația), secția, vîrsta, salariul. De exemplu:

10	POPESCU ION	11	ING	3	F12	36	3880
14	BADEA NICOLAE	17	EC	6	F6	44	4020
510	CRISTEA VASILE	15	TEHN	5	F1	35	3760

Ne putem propune să ordonăm aceste înregistrări în mod *alfabetic* după vechimea în muncă sau după vîrstă ori în funcție de salariu.

Vom prezenta o metodă de sortare cu care se poate realiza ordonarea înregistrărilor unui fișier după oricare cîmp al înregistrării. Deoarece pentru toate cîmpurile se utilizează variabile tip șiruri de caractere se va realiza o sortare alfabetică; din acest motiv este necesar ca înregistrările *numerice* (din același cîmp) să conțină același număr de caractere (cifre). Va trebui să înregistrăm 010, 014; 510 pentru numere de ordine și nu 10, 14, 510, utilizînd deci zerouri pentru menținerea aceleiași lungimi, fără modificarea valorilor.

Pentru sortarea înregistrărilor după un anumit cîmp se va proceda în felul următor:

1) Se utilizează un masiv *A$(N, L, C)* conținînd *N* înregistrări, fiecare de cîte *L* cîmpuri de maximum *C* caractere. De exemplu, se poate utiliza un masiv *A(10, 5, 20)* pentru a reprezenta 10 înregistrări, fiecare cu cîte 5 cîmpuri, care pot conține fiecare pînă la 20 de caractere;

2) Se ia o decizie asupra *cheii de sortare* (cîmpul din cadrul înregistrării, după care se dorește să se realizeze sortarea, de exemplu al *I*-lea cîmp). În acest scop se inițializează un vector *K*$(*N*, *C*) și se face *K*$(*R*) = *A*$(*R*, *I*) pentru numărul de înregistrări (*FOR R* = *1 TO N*), astfel incît lista *K*$(*N*, *C*) va conține cîmpurile pe care dorim să le aranjăm în ordine;

3) Se sortează cîmpul cheie în ordine crescătoare. În programul următor acest lucru se realizează în cadrul unei subrutine care începe la linia 900 și prin care se numără de cîte ori fiecare element din vectorul *K*$(*N*, *C*) este mai mare sau egal cu alte elemente (inclusiv elementul însuși). Dacă *K*$(*N*) este cîmpul cheie, atunci se face *X*(*P*) = *N* și astfel se memorează, pentru fiecare element, rezultatul numărării (*P*) prin vectorul numeric *X*(*N*).

La început se face *P* = 1 (fiecare cîmp este egal cu el însuși) și apoi se verifică condiția pentru alte cîmpuri aparținînd lui *K* $(liniile 920÷970), numărarea realizîndu-se prin adăugarea unei unități lui *P*(*P* = *P* + 1), în cazul în care elementul este mai mare sau egal decît altul. Dacă elementele sînt egale, ordinea inițială în *A*$ se păstrează (linia 960). De esemplu, se testează primul element al lui *K*$ și se face *X*(*P*) = 1, se modifică valoarea lui *P*, se testează al doilea element al lui *K* $ și se face *X*(*P*) = 2 și așa mai departe. Cu elementele 36, 44, 35, 22 care formează lista *K*$, vectorul *X* va conține următoarele valori:

36 X(3) = K$(1)
44 X(4) = K$(2)
35 X(2) = K$(3)
22 X(1) = K$(4)

Prin afișarea lui *K*$ (*X*(1)*TO X*(4)) se vor obține elementele sortate în ordine;

4) Masivul *A*$(*X*(*N*), *L*, *C*) va fi compus din înregistrările sortate în ordine după cîmpul ales și afișate utilizînd un ciclu *FOR-NEXT* (liniile 270÷320). Programul de realizare a acestei sortări este dat în fig. 2.7.

Introducînd în memorie datele exemplificate inițial pentru fișierul de retribuții (3 înregistrări a cîte 8 cîmpuri

```
10 REM  ** SORTARE INDEXATA **
        **********************
20 REM  INITIALIZARE DATE
30 INPUT "NUMAR MAXIM DE CA
RACTERE PE CIMP ";C
40 INPUT "NUMAR DE CIMPURI PE
INREGISTRARE ";L
50 INPUT "NUMAR DE INREGISTRAR
I ";N
60 DIM A$(N,L,C)
70 DIM K$(N,C)
80 DIM X(N)
100 REM INTRODUCERE DATE
110 FOR R=1 TO N
120 PRINT " INTRODUCETI ";L;" C
IMPURI PENTRU  INREGISTRAREA ";
R
130 FOR I=1 TO L
140 INPUT A$(R,I)
150 NEXT I
160 NEXT R
170 PRINT
180 PRINT "AL CITELEA CIMP REPR
EZINTA CHEIA DE SORTARE?"
190 INPUT I
200 FOR R=1 TO N
210 LET K$(R)=A$(R,I)
220 N.
230          900
240
250 PRINT "INREGISTRARIE SORTAT
E:"
260 PRINT
270 FOR R=1 TO N
280 FOR I=1 TO L
290 PRINT A$(X(R),I);" ";
300 NEXT I
310 PRINT
320 NEXT R
330 PRINT
340 PRINT "CONTINUARE?(D/N)"
350 INPUT Y$
360 IF Y$="D" THEN GO TO 180
370 STOP
380 REM  SFIRSITUL PROGRAMULUI
890 REM SUBRUTINA DE SORTARE
900 FOR A=1 TO N
910 LET P=1
920 FOR B=1 TO N
930 IF K$(A)>K$(B) THEN LET P=P
+1
940 IF K$(A)=K$(B) THEN GO TO 9
60
950 GO TO 970
960 IF A>B THEN LET P=P+1
970 NEXT B
980 LET X(P)=A
990 NEXT A
1000 RETURN
1010 REM SFIRSITUL SUBRUTINEI
```

Fig. 2.7. Sortarea indexată

de maximum 15 caractere pentru un cîmp), vom obține următoarele rezultate:

a) cheia = cîmpul 2

014 BADEA NICOLAE	17	EC	6	F4	44	4020
511 CRISTEA VASILE	15	TEHN	5	F1	35	3760
010 POPESCU ION	11	ING	3	F12	36	3880

b) cheia = cîmpul 3

010 POPESCU ION	11	ING	3	F12	36	3880
510 CRISTEA VASILE	15	TEHN	5	F1	35	3760
014 BADEA NICOLAE	17	EC	6	F4	44	4020

c) cheia = cîmpul 4

510 CRISTEA VASILE	15	TEHN	5	F1	53	3760
010 POPESCU ION	11	ING	3	F12	36	3880
014 BADEA NICOLAE	17	EC	6	F4	44	4020

d) cheia = cîmpul 5

Se obțin aceleași rezultate ca în cazul (c).

2.2. ALGORITMI DE CĂUTARE

Căutare liniară. Cea mai directă metodă de a căuta o anumită valoare într-o listă de numere nesortată este aceea prin care se examinează lista element cu element, de fiecare dată elementul fiind comparat cu valoarea căutată.

În programul din fig. 2.8 se creează o listă de numere aleatoare cuprinse între 100 și 199. Oricare ar fi numărul din listă generat, el nu va apărea decît o singură dată (liniile 45÷100). Elementele listei sînt afișate conform liniilor 110÷160, iar în liniile 200÷280 se realizează căutarea elementului dorit.

Dacă elementul dorit se găsește la începutul listei, el va fi depistat foarte rapid, dar pentru un element de la sfîrșitul listei găsirea se va realiza într-un timp mult mai lung. Pentru o listă care conține N elemente, numărul mediu de căutări va fi $N/2$.

Căutare binară. Această metodă, deși mult mai rapidă decît cea liniară, nu poate fi utilizată decît dacă în prealabil lista a fost sortată. În multe aplicații ne vom întîlni cu liste ordonate, iar în această situație căutarea binară va constitui metoda cea mai indicată.

În programul din fig. 2.9 tehnica de căutare binară se utilizează în liniile 500÷600. Principiul de bază constă

```
  5 REM  ** CAUTARE LINEARA **
         *********************
 10 DIM A(100)
 20 PRINT "INTRODUCETI NUMARUL
DE ELEMENTE DIN LISTA (<100)"
 30 INPUT N
 40 IF.N>100 THEN GO TO 20
 45 REM GENERARE ELEMENTE LISTA
 46 REM ELEMENTELE DIN LISTA NU
 SE REPETA
 50 FOR I=1 TO N
 60 LET A(I)=INT (100*RND)+100
 70 FOR J=1 TO I-1
 80 IF A(I)=A(J) THEN GO TO 60
 90 NEXT J
100 NEXT I
110 REM  AFISARE LISTA NEORDONA
TA
120 PRINT "LISTA NEORDONATA"
130 FOR I=1 TO N
140 PRINT A(I);" ";
150 NEXT I
160 PRINT
200 REM  RUTINA DE CAUTARE LINE
ARA
210 PRINT "INTROUCETI NUMARUL D
E CAUTAT     (INTRE 100   SI 199)
"
220 INPUT X
230 FOR I=1 TO N
240 IF X=A(I) THEN GO TO 280
250 NEXT I
260 PRINT "NUMARUL NU SE AFLA I
N LISTA      DUPA ";N;" INCERCARI
"
270 GO TO 300
280 PRINT "NUMARUL ";X;" GASIT
DUPA ";I;"           INCERCARI"
300 REM  END
```

Fig. 2.8. Căutare liniară

```
  5 REM   ** CAUTARE BINARA **
          ********************
 10 DIM A(100)
 20 PRINT "INTRODUCETI NUMARUL
DE ELEMENTE ALE LISTEI (<100)"
 30 INPUT N
 40 IF N>100 THEN GO TO 20
 50 REM  GENERARE ELEMENTE LIST
A
 60 FOR I=1 TO N
 70 LET A(I)=INT (100*RND)+100
 80 FOR J=1 TO I-1
 90 IF A(I)=A(J) THEN GO TO 70
100 NEXT J
110 NEXT I
120 REM AFISARE LISTA NEORDONAT
A
130 PRINT "LISTA NEORDONATA"
140 FOR I=1 TO N
150 PRINT A(I);" ";
160 NEXT I
170 PRINT
200 REM MODUL SORTARE PRIN INSE
RARE
210 FOR I=1 TO N-1
220 LET J=I
230 LET T=A(I+1)
240 IF T>A(J) THEN GO TO 280
250 LET A(J+1)=A(J)
260 LET J=J-1
270 IF J>=1 THEN GO TO 240
280 LET A(J+1)=T
290 NEXT I
300 REM AFISARE LISTA ORDONATA
310 PRINT "LISTA ORDONATA"
320 FOR I=1 TO N
330 PRINT A(I);" ";
340 NEXT I
350 PRINT
360 REM MODUL CAUTARE
370 PRINT "INTRODUCETI NUMARUL
CAUTAT      (INTRE 100 SI 199)"
380 PRINT "LA SFIRSIT TSTATI 99
9"
390 INPUT X
400 IF X=999 THEN GO TO 700
410 PRINT
420 PRINT "CAUTAREA UNUI ELEMEN
T DIN LISTA DE ";N;" ELEMENTE"
500 REM  CUTARE BINARA
510 LET L=1
520 LET H=N
530 LET C=0
540 LET M=INT ((H+L)/2)
550 LET C=C+1
560 IF X=A(M) THEN GO TO 630
570 IF L>=H THEN GO TO 650
580 IF X>A(M) THEN GO TO 610
590 LET H=M-1
600 GO TO 540
610 LET L=M+1
620 GO TO 540
630 PRINT "ELEMENT GASIT ";X;"
DIN ";C;"          INCERCARI"
640 GO TO 370
650 PRINT "ELEMENT NEGASIT DUPA
";C;" INCERCARI"
660 GO TO 370
670 REM  SFIRSIT CAUTARE
700 REM END
```

Fig. 2.9. Căutare binară

în *compararea valorii căutate cu elementul aflat în mijlocul listei ordonate*. Valoarea căutată va fi fie mai mică (și în acest caz vom ști că ea se găsește în prima jumătate a listei), fie mai mare (și în acest caz se va cunoaște faptul că ea se găsește în cea de a doua jumătate a listei) decît elementul din mijloc. Iar dacă cumva nu este nici mai mică și nici mai mare, înseamnă că este egală, ceea ce semnifică că am dat peste valoarea căutată. Procesul este repetat, în fiecare caz lista înjumătățindu-se. Să considerăm, de exemplu, căutarea valorii 30 în următoarea listă de 15 elemente:

```
1  2  4  6  8  10  12   14   16  18  20  24  28  30  36
|__________________|         |___________________________|
```

Vom alege mai întîi 14 (elementul din mijlocul listei). Deoarece valoarea căutată este mai mare înseamnă că ea

se găsește în partea dreaptă, iar lista în care vom căuta devine:

16 18 20 24 28 30 36

Vom alege 24 (elementul din mijlocul listei). Deoarece valoarea căutată este mai mare, înseamnă că ea se găsește în partea dreaptă a listei, iar lista în care o vom căuta devine: 28 30 36. Vom selecta 30 (elementul din mijlocul listei) care este chiar valoarea căutată și acum găsită.

Astfel, am găsit un număr din trei căutări (încercări), comparativ cu 14, dacă am fi utilizat metoda de căutare liniară. În programul care realizează căutarea unei valori într-o listă de elemente vom observa următorii pași:

1) stabilirea (sau generarea) unei liste neordonate și afișarea ei (liniile 10÷170);

2) sortarea acestei liste și afișarea ei (liniile 200÷350);

3) căutarea binară cu afișare (liniile 500÷670).

Exemplu de utilizare:

INTRODUCEŢI NUMĂRUL DE ELEMENTE ALE LISTEI (<100)

LISTA NEORDONATĂ

144	128	117	118	101	189	111	198
150	107	188	197	172	106	157	148
168	160	130	181	100	165	175	133
186	190	155	167	199	138	122	163
131	142	113	143	154	194	119	153

LISTA ORDONATĂ

100	101	106	107	111	113	117	118
119	122	128	130	131	133	138	142
143	144	148	150	153	154	155	157
160	163	165	167	168	172	175	181
186	188	189	190	194	197	198	199

INTRODUCEŢI NUMĂRUL CĂUTAT
(ÎNTRE 100 și 199)
LA SFÎRȘIT TASTAŢI 999
CAUTAREA UNUI ELEMENT DIN LISTA DE 40 DE ELEMENTE
NUMĂR GĂSIT 198
DIN 5 ÎNCERCĂRI

2.3. MEMORAREA MASIVELOR

Memorarea (salvarea) masivelor cu date numerice. Introducerea și memorarea datelor în masive se poate realiza prin intermediul instrucțiunilor *INPUT* în cadrul unor cicluri *FOR-NEXT*. În cazul în care se prelucrează un volum mare de date, se pot întrebuința instrucțiunile *READ-DATA*. Există însă posibilitatea de a genera liste de numere aleatoare prin intermediul funcției *RND*.

În programul din fig. 2.10 se creează un masiv *A(I)* care se încarcă cu numere generate aleator. Programul se poate salva și, apoi, încărca din nou. În acest caz, dacă se va utiliza *RUN* în vederea lansării în execuție, variabilele (și deci masivul) se vor șterge. Din acest motiv, execuția se va realiza cu comanda *GO TO 10*.

Procedura generală este următoarea:

1) Realizarea și rularea unui program de generare a unei liste. Astfel se va crea *A(I)*;

2) Editarea liniilor și introducerea unor linii adiționale în funcție de necesități;

3) Salvarea programului final;

4) Încărcarea programului și execuția lui prin intermediul unei comenzi *GO TO*.

Pentru înlăturarea posibilității ca utilizatorul să folosească comanda *RUN* se poate folosi structura care lansează automat programul în execuție. Astfel, dacă într-un

```
   10 DIM A(40)
   20 FOR I=1 TO 40
   30 LET A(I)=INT (100*RND)+100
   40 NEXT I

   10 REM "MASIV SALVAT"
   20 REM PENTRU EXECUTIA PROGRAM
ULUI SE UTILIEAZA  GOTO 10
   30 PRINT "LISTA DE 40 DE NUMER
E ALEATOARE CUPRINSE INTRE 100 S
I 199"
   40 FOR I=1 TO 40
   50 PRINT A(I);" ";
   60 NEXT I
   70 PRINT
```

Fig. 2.10. Generare numere aleatoare

```
10 REM **RUTINA DE AUTO-RUN**
   **********************
20 REM  AUTO-RUN VA PASTRA VAL
ORILE VARIABILELOR
30 DIM A(20)
40 FOR I=1 TO 20
50 INPUT A(I)
60 NEXT I
70 PRINT "PROGRAM CARE UTILIZE
AZA DATELE"
80 FOR I=20 TO 1 STEP -1
90 PRINT A(I)
100 NEXT I
110 REM ...ALTE LINII DE PROGRA
M
120 REM ...
8990 REM *SALVARE SI AUTO-RUN*
9000 CLS
9010 PRINT "INTRODUCETI NUME PRO
GRAM"
9020 INPUT A$
9030 PRINT "NUME PROGRAM:";A$
9040 PRINT "NOTATI NUMELE PROGRA
MULUI"
9050 PAUSE 0
9060 SAVE A$ LINE 70
```

Fig. 2.11. Salvare și auto-run

program se introduce o linie de forma *9000 SAVE (program) LINE 200* , iar salvarea se realizează cu comanda *GO TO 9000*, atunci programul se va lansa automat în execuție după încărcare de la linia indicată (200).

Programul din fig. 2.11 realizează memorarea unui masiv prin procedura indicată, efectuîndu-se și o lansare automată în execuție.

Prin intermediul liniilor 40÷60 se creează un masiv de date. Aceste linii pot fi modificate, după ce datele au fost introduse, fără ca faptul respectiv să afecteze execuția programului sau, pot fi lăsate, în cazul în care se dorește să se introducă un nou set de date. Prin linia 9020 se solicită introducerea unui șir de caractere care va fi utilizat ca nume pentru program. Cu linia 9060 se realizează salvarea programului și a variabilelor sale. La încărcare, programul se va lansa automat în execuție de la linia 70, utilizînd date care au fost deja introduse înainte de salvarea programului.

Memorarea masivelor cu șiruri de caractere: Programul din fig. 2.12 realizează un desen pe ecran (fig. 2.13) care poate fi salvat cu *SAVE "(nume)" SCREEN$*. Pentru o încărcare ulterioară a imaginii-ecran se va folosi *LOAD* "(nume)" *SCREEN$*.

Un ecran de caractere poate fi memorat și cu un masiv *A$*(704). În programul din fig. 2.14 se generează aleator 704 caractere din setul de caractere al calculatorului și apoi se plasează în fiecare celulă un caracter de pe cele 32 de coloane și 22 de linii ale ecranului. Bucla dublă din

```
10 FOR J=1 TO 40 STEP 4
20 FOR N=0 TO J*12 STEP 4
30 PLOT 125+J*2*SIN (N/(J*6)*P
I),88+J*COS (N/(J*6)*PI)
40 NEXT N
50 NEXT J
```

Fig. 2.12. Program de desenare

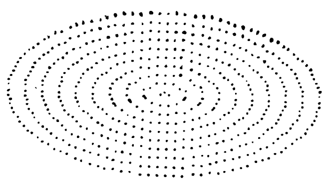

Fig. 2.13. Desenare prin program

```
5 DIM A$(704)
10 FOR L=0 TO 21
20 FOR C=0 TO 31
30 PRINT AT L,C;CHR$ (32+RND*9
7)
40 NEXT C
50 NEXT L
60 FOR L=0 TO 21
70 FOR C=0 TO 31
80 LET A$(C+1+32*L)=SCREEN$ (L
,C)
90 NEXT C
100 NEXT L
```

Fig. 2.14. Generare de caractere

liniile 60÷100 utilizează *SCREEN$* (*F, N*) pentru verificarea fiecărui caracter şi plasarea sa în masivul *A$* .

După rularea programului, linia 5 se poate înlocui cu linia 5 *PRINT A$* şi modifica sau şterge celelalte linii (10÷100). Acum există posibilitatea de a rula programul cu *GO TO* 5.

Deci, principiul rămîne variabil pentru orice masiv numeric sau tip şir de caractere. Odată rulat programul şi datele inserate în masiv, ele rămîn în siguranţă putînd fi accesate oricînd, atît timp cît nu se utilizează *RUN*.

Memorarea datelor în şiruri de caractere. Şirurile de caractere pot fi utilizate pentru memorarea datelor, iar acestea pot fi folosite ulterior prin intermediul instrucţiunilor care mînuiesc şirurile de caractere. Datele pot fi, de asemenea, reasignate sau pot fi inserate noi valori. Există posibilitatea de a folosi şi valori numerice, funcţiile *STR$* şi *VAL* permiţînd conversia valorilor numerice în şiruri de caractere şi invers.

O metodă care permite cu succes eliberarea unor locaţii de memorie în cazul unor programe foarte mari (cu multe linii sau care folosesc multe date în instrucţiuni *READ-DATA*) ce nu încap în memorie se bazează pe faptul că se folosesc mai mulţi octeţi pentru memorarea valorilor în cazul variabilelor numerice, faţă de cazul celor de tip şir

de caractere. Practic, cu această metodă se vor economisi cîte trei octeţi pentru fiecare dată (valoare) numerică. Aplicarea metodei constă în introducerea datelor numerice sub forma şirurilor de caractere, urmînd ca — la folosirea lor în program — să se utilizeze de fiecare dată conversia în valori numerice prin intermediul funcţiei *VAL*. În acest mod, se pot economisi în total cîteva sute de octeţi în cazul utilizării unui număr de date de ordinul zecilor sau sutelor.

Calculul economiei de trei octeţi pentru fiecare valoare numerică rezultă din următoarele considerente:

— fiecare valoare numerică este memorată în primul rînd ca un şir de caractere şi, apoi, valoarea propriu-zisă, pe cinci octeţi. Sînt necesari astfel *şase octeţi* (un octet suplimentar este necesar ca delimitator) în afară de şirul de caractere;

— pentru memorarea fiecărui şir de caractere sînt necesari octeţii pentru şirul propriu-zis (cîte un octet pentru fiecare caracter), precum şi încă doi octeţi pentru cele două caractere ghilimele. De asemenea, pentru utilizarea în program a valorii respective, folosirea cuvîntului cheie *VAL* (un octet) va ridica la *trei octeţi* memorarea unui şir de caractere şi folosirea sa ca valoare numerică, în afara octeţilor care reprezintă şirul propriu-zis. Astfel, economia finală va fi de trei octeţi (6÷3) pentru fiecare valoare în parte.

În programul din fig. 2.15 datele (care reprezintă numele lunilor anului formate din primele trei litere) sînt memorate în variabila *A$*. Ele pot fi accesate printr-un calcul simplu realizat în linia 70.

```
  10 REM  MEMORARE DATE TIP SIR
DE CARACTERE
  20 LET A$="IANFEBMARAPRMAIIUNI
ULAUGSEPOCTNOIDEC"
  30 REM  INTRODUCERE DATA
  40 PRINT "INTRODUCETI LUNA (1
TO 12)"
  50 INPUT LUNA
  60 PRINT "LUNA ";LUNA;" ESTE "
;A$(LUNA*3-2 TO LUNA*3)
```

Fig. 2.15. Memorarea unui şir de caractere prescurtat

```
  10 REM  MEMORARE DATE TIP SIR
DE CARACTERE .
  20 LET A$=".IANUARIE.FEBRUARIE
.MARTIE.APRILIE.MAI.IUNIE.IULIE.
AUGUST.SEPTEMBRIE.OCTOMBRIE.NOIE
MBRIE.DECEMBRIE."
  30 REM  INTRODUCERE DATA
  60 PRINT "INTRODUCETI LUNA (1-
12)"
  70 INPUT LUNA
  75 IF LUNA<1 OR LUNA>12 THEN G
O TO 30
  80 LET P=0
  90 LET A=1
 100 IF A$(A)="." THEN LET P=P+1
 110 IF P=LUNA+1 THEN GO TO 150
 120 IF P=LUNA THEN PRINT A$(A+1
);
 130 LET A=A+1
 140 GO TO 100
 150 PRINT " A FOST INTRODUSA"
```

Fig. 2.16. Memorarea unui şir de caractere extins

Următorul program (fig. 2.16) memorează în variabila ***A$*** numele întreg al lunilor, acesta fiind de lungime variabilă.

CAPITOLUL 3

PROGRAME BAZATE PE RECURENȚĂ ȘI PE METODA CELOR MAI MICI PĂTRATE

3.1. CALCULE SUCCESIVE

Calculul factorialului. Realizarea unui program în limbaj BASIC pentru calculul factorialului, folosindu-se în acest scop mijloacele clasice de programare (iterative), nu reprezintă o problemă deosebită. Ca tehnică de programare, calculul factorialului se poate realiza elegant prin apelarea recursivă a unei subrutine, fapt evidențiat chiar de definiția factorialului, $n! = n \cdot (n - 1)!$.

Mecanismul intern al limbajului BASIC limitează însă drastic utilitatea apelurilor recursive, datorită faptului că toate variabilele în BASIC sînt globale.

Programul (fig. 3.1) și figura 3.2 asociată ilustrează o posibilitate de calcul al factorialului, folosind apelul recursiv în BASIC.

Se observă că programul conține dimensionarea stivei argumentelor n (linia 10) și a valorilor funcției $f(n)$ (linia 20), precum și un punct fix care nu face apel la recursie

```
 2 REM *CALCULUL FACTORIALULUI
   FOLOSIND APELUL RECURSIV IN
   BASIC*
 4 PRINT "Introduceti numarul"
 5 INPUT n
10 DIM n(n+1)
20 DIM f(n+1)
30 LET fact=1
40 LET sp=n
50 LET n(sp)=n
60 GO SUB 100
70 PRINT "Rezultat=";f(sp+1)
80 STOP
```

```
 100 PRINT "Apel cu argument :";
n: IF n=1 THEN LET f(sp+1)=1: RE
TURN
 110 LET n(sp)=n: LET sp=sp-1: L
ET n=n-1: GO SUB 100
 120 LET sp=sp+1: LET n=n(sp): L
ET f(sp+1)=n*f(sp)
 130 PRINT "fact(";n;")=";f(sp+1
)
 140 RETURN
```

Fig. 3.1. Calculul factorialului

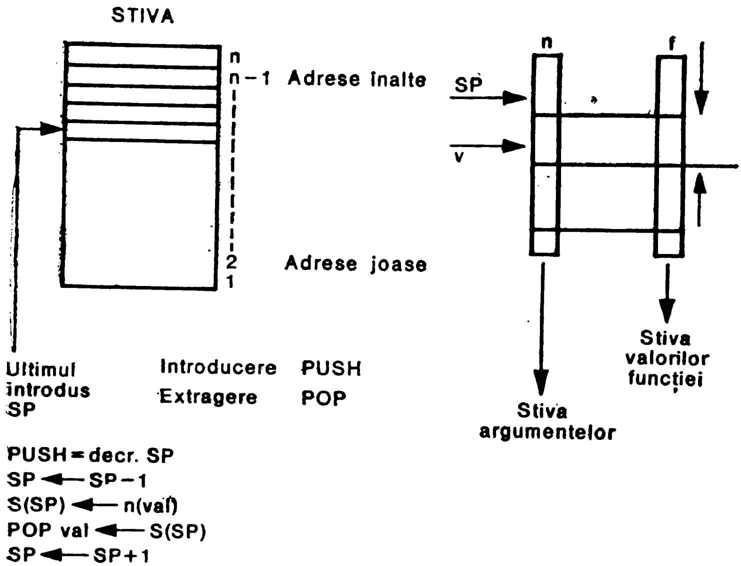

Fig. 3.2. Schema stivei pentru factorial

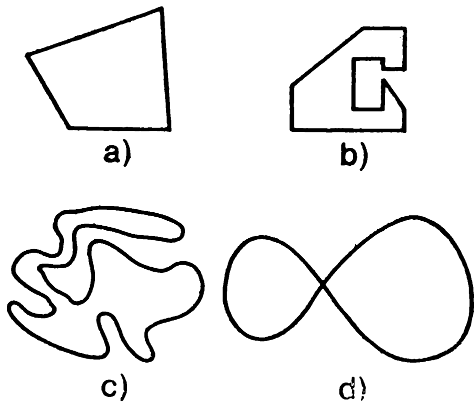
(linia 100). Dacă nu s-a ajuns la capăt cu calculul factorialului, mecanismul implică definiția recursivă prin apelarea funcției însăși (linia 110).

Calculul ariei unei suprafețe neregulate. Primul pas în determinarea ariei este reprezentarea obiectului pe o hartă fotografie, imagine proiectată etc. Utilizîndu-se apoi o tabletă grafică sau alt procedeu de transformare numerică, se va trasa perimetrul conturului suprafeței, generîndu-se un set de puncte ale căror coordonate carteziene se cunosc.

Calculatorul are rolul de a estima aria cuprinsă între punctele din eșantion. Precizia estimării va depinde de densitatea punctelor din eșantion. De asemenea, cu cît forma curbei (conturului) prezintă mai multe neregularități, cu atît sînt necesare mai multe puncte pentru o estimare bună.

Cu ajutorul algoritmului prezentat se vor calcula ariile suprafețelor delimitate de curbe închise simple, similare cu cele din fig. 3.3 *a*, *b* și *c*. Totuși algoritmul nu va putea

Fig. 3.3. Contururi de delimitare a suprafețelor

să măsoare aria unei suprafețe delimitate de o curbă care se autointersectează ca în fig. 3.3 *d*. Aceste forme vor trebui „sparte" în curbe închise constituente, care vor fi analizate una cîte una.

Să considerăm triunghiul OAB în spațiul cartezian (vezi fig. 3.4 *a*). Vom observa că:

$$\text{Aria } (OAB) = \text{Aria } (OCB) + \text{Aria } (ABCD) - \text{Aria } (ODA) =$$
$$= x_2y_2/2 = (x_1 - x_2)(y_1 + y_2)/2 - x_1y_1/2 =$$
$$= 1/2(x_2y_2 + x_1y_1 + x_1y_2 - x_2y_1 - x_2y_2 - x_1y_1) =$$
$$= 1/2(x_1y_2 - x_2y_1).$$

Substituind valorile actuale în formulă vom observa că un triunghi parcurs într-o direcție va da un rezultat pozitiv, în timp ce parcurs în direcția opusă va da un rezultat negativ. Deci, pentru a obține cu siguranță un rezultat pozitiv, va fi necesar să luăm valoarea absolută a rezultatului.

Să considerăm suprafața mai complicată din fig. 3.4 *b*. Vom observa, de asemenea, că

$$\text{Aria } (ABCD) = \text{Aria } (OAB) + \text{Aria } (OBC) +$$
$$+ \text{Aria } (OCD) - \text{Aria } (ODA).$$

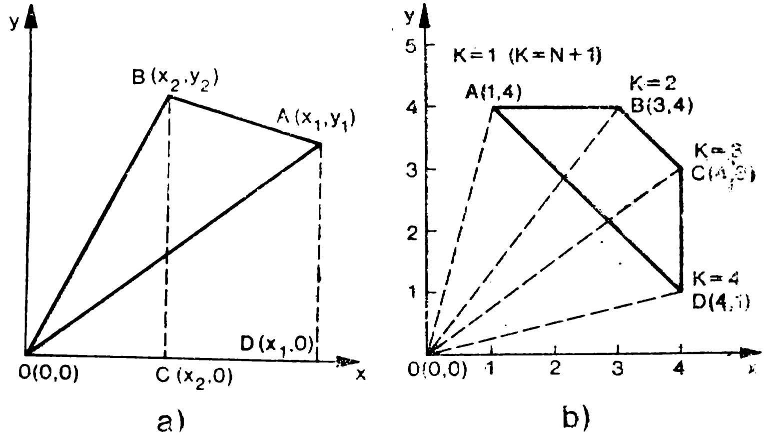

Fig. 3.4. Calculul ariei pe baza triunghiului

Putem aplica formula anterioară la fiecare din aceste triunghiuri, asigurîndu-ne permanent de același sens de parcurgere. În acest caz ariile componente vor fi toate ori pozitive, ori negative, permițîndu-ne astfel însumarea lor și aplicarea valorii absolute la rezultat.

Calculînd aria lui $ABCD$ cu ajutorul valorilor fișate în fig. 3.4 *b*, respectiv punctele $A = (1, 4)$; $B = (3, 4)$; $C = (4, 3)$ și $D = (4, 1)$, vom obține: Aria $(ABCD) = 1/2 \cdot | 1 \times 4 - 4 \times 3 + 3 \times 3 - 4 \times 4 + 4 \times 1 - 3 \times 4 + 4 \times 4 - 1 \times 1 | = 0{,}5 \times | -8 | = 4$.

În vederea calculării ariei oricărei suprafețe (delimitate de o curbă închisă) se va generaliza formula anterioară. Dacă se iau coordonatele punctelor succesive apropiate, suprafața se va „sparge" într-o serie de triunghiuri apropiate, astfel încît chiar o suprafață mărginită de o linie curbă va putea fi aproximată cu un grad de acuratețe destul de ridicat.

Fie $\{x, y\}$ o secvență de n puncte, prin a căror unire se obține o curbă simplă închisă, C. Se definește un punct de pornire, (x_1, y_1), care va fi același cu punctul final, (x_{n+1}, y_{n+1}).

În acest caz,

$$\text{Aria } (C) = 1/2 \left| \sum_{k=1}^{n} (x_k y_{k+1} - x_{k+1} y_k) \right|.$$

Programul BASIC pentru calculatoare HC și TIM-S va fi dat în fig. 3.5.

Programul va citi o serie de coordonate x și y din linia DATA și va calcula aria mărginită de curba care unește aceste puncte. Se consideră că primul punct este conectat cu ultimul.

Linia 170 specifică numărul de puncte, iar linia 180 conține perechile x și y. În cazul de față s-a calculat aria unui dreptunghi, ale cărui vîrfuri sînt reprezentate de punctele de coordonate (1, 4); (3, 4); (3, 1) și (1, 1). Lățimea fiind 2 și lungimea 3, evident, aria va fi 6 (rezultat care se obține și prin rularea programului). Dacă coordonatele din linia 160 se vor înlocui cu cele din exemplul dat (fig. 3.4 *b*), adică (1, 4); (3, 4); (4, 3) și (4, 1), atunci se va obține exact aria calculată cu ajutorul formulei cunoscute (4).

Programul este utilizat pentru a calcula suprafețe delimitate de un eșantion de maxim 100 de puncte. Acesta poate fi mărit prin modificarea dimensiunii vectorilor din liniile 10 și 20.

În vederea folosirii cu un eșantion mare de puncte, programul se poate completa.

Calculul derivatei unei funcții. Pentru a evalua derivata unei funcții de o variabilă se poate aplica formula:

$$f'(x) = \frac{f(x+\mathrm{d}x) - f(x)}{\mathrm{d}x}, \text{ cu un d}x \text{ suficient de mic.}$$

```
10 REM *CALCULUL ARIEI UNEI SU
PRAFETE NEREGULATE DEFINITE PRIN
.PUNCTE DE COORDONATE DATE*
 20 DIM X(100)
 30 DIM Y(100)
 40 READ N
 50 FOR K=2 TO N+1
 60 READ X(K),Y(K)
 70 NEXT K
 80 LET X(1)=X(N+1)
 90 LET Y(1)=Y(N+1)
 100 LET ARIA=0
 110 FOR K=1 TO N
 120 LET ARIA=ARIA+X(K)*Y(K+1)-X
(K+1)*Y(K)
 130 NEXT K
 140 LET ARIA=0.5*ABS ARIA
 150 PRINT "ARIA CUPRINSA INTRE
PUNCTE ESTE ";ARIA
 160 STOP
 170 DATA 4
 180 DATA 1,4,3,4,3,1,1,1
```

Fig. 3.5. Program de calcul al ariei

```
PRINT "Derivata unei functi
PRINT : PRINT "Expresia fun
P .2.20: INPUT "Tasteaza
a de variabila x":e$
NT PAPER 6: INK 9:AT 4.5
FN f(x)=VAL e$
LET eps=1e-6
PRINT : PRINT "valoarea lui
BEEP .2.20: INPUT "x ":x: P
PRINT "Derivata este estima
LET der2=0
R i=2 TO 20
150 LET der1=der2
155 LET dx=.5^i
160 LET der2=(FN f(x+dx)-FN f(x
))/dx
165 LET prec=ABS (der1-der2)
170 IF prec<=eps THEN GO TO 200
180 NEXT i
190:
200 LET derivata=2*der2-der1
210 PRINT : PRINT PAPER 6: INK
9:derivata
220:
230 BEEP .2.20: INPUT "Alta val
oare a lui x (d/n)";r$
240 IF r$="d" THEN GO TO 100
250 IF r$<>"n" THEN GO TO 230
260:
270 BEEP .2,13: BEEP .2.14
280 STOP
```

Fig. 3.6. Program de calcul al derivatei unei funcții

Luînd dx = 1/4, se va obține o primă estimare a derivatei, care se va compara cu cea de a doua pentru un dx = 1/8. Se va proceda la fel pentru un dx = 1/8 și 1/16 și așa mai departe, pînă cînd diferența dintre două estimări succesive ale derivatei va fi inferioară unei valori impuse. Această valoare este fixată, în cazul programului din fig. 3.6, la 10^{-6}. Numărul maxim de evaluări este 19, liniile 140÷180 reprezentînd ciclul de estimări succesive ale derivatei. În linia 50 se realizează definiția funcției utilizator. Ca exemplu, se poate calcula derivata lui sin(x) pentru x = 0. Aceasta va fi estimată la 1,0 000 203 — deci, cu un grad de precizie rezonabil față de valoarea reală (1).

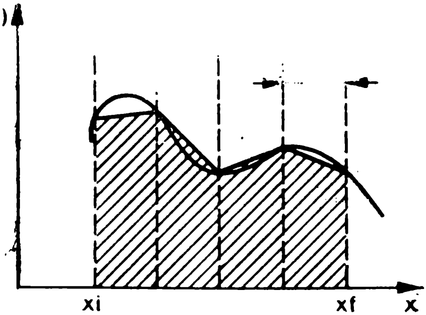
Calculul integralei unei funcții. Pentru o funcție a cărei expresie este cunoscută există, în general, două metode de calcul al unei integrale definite pe un interval: metoda trapezelor (pentru care funcția de integrat este asimilată cu o linie frîntă, fig. 3.7) și metoda Simpson (care înlocuiește segmentele acestei linii frînte prin arcuri de parabole).

Formula de calcul este:

$$I = \left[f(xi)/2 + \sum_{i=1}^{n-1} [f(xi + i \cdot li)] + f(xf)/2 \right] \cdot li,$$

unde n este numărul de subintervale (vezi fig. 3.8).

Fig. 3.7. Metoda trapezelor


```
5 DEF FN i(t)=SIN t
10 PRINT "Integrala unei funct
ii"
20 PRINT "a carei expresie est
e cunoscuta."
30 PRINT "Metoda trapezelor"
40 PRINT : PRINT "intervalele
[";
50 BEEP .2,20: INPUT "limita i
nferioara";xi: PRINT xi;" , ";
60 BEEP .2,20: INPUT "limita s
uperioara";xf: PRINT xf;" ] "
70 PRINT "precizia integralei"
;
80 BEEP .2,20: INPUT "1 : mica
, 1000 : mare ";ni
85 PRINT TAB 26-LEN STR$ ni;ni
;"sous-intervalles"
90 LET li=(xf-xi)/ni
100 LET integ=FN i(xi)/2
110 FOR i=1 TO ni-1
120 LET integ=integ+FN i(xi+i*l
i)
130 NEXT i
140 LET integ=integ+FN i(xf)/2
150 LET integ=integ*li
160:
170 PRINT : PRINT "valoarea int
egralei ";integ
180:
190 BEEP .2,20: INPUT "alta pre
cizie (o/n) ";r$
200 IF r$="o" THEN PRINT : GO T
O 70
210 IF r$="n" THEN GO TO 240
220 GO TO 190
230:
240 BEEP .2,13: BEEP .2,16
250 STOP
```

Fig. 3.8. Programul de calcul al integralei

În linia 5 se realizează definirea funcției de integrat, iar linia 90 mărimea unui subinterval. În linia 100 se definește primul termen al sumei (punctul *xi*), iar în ciclul 110÷130 se realizează cumulul pentru punctele intermediare. Pentru alte funcții se poate redefini linia 5. De exemplu, pentru funcția t^2 linia 5 va fi:

5 DEF FN $i(t) = t \times t$.

Valoarea este obținută prin exces (valoarea exactă este 9) și se ameliorează dacă numărul de subintervale crește.

Exemplu de utilizare. Calculul integralei unei funcții prin metoda trapezelor:

Intervalul 0,3
Precizia calculului: 10 subintervale
Valoarea integralei: 9.045
Precizia calculului: 50 subintervale
Valoarea integralei: 9.0018

3.2. INTEGRALELE SINUS ȘI COSINUS

Integrala sinus

$$\mathrm{Si}\,(x) = \mathrm{SI}\,(X) = \int_0^x \frac{\sin t}{t}\,\mathrm{d}t$$

se calculează după relația

$$\mathrm{Si}\,(x) = \sum_{n=0}^{\infty} [(-1)^n x^{2n+1}/(2n+1)\,(2n+1)\,!],$$

în care însumarea este oprită dacă termenul [ ] este, în modul, mai mic decît $\varepsilon = 10^{-9}$.

Programul din fig. 3.9, executat pentru $x = 0{,}1$ conduce la soluția Si(0, 1) = 0,099 944 461, iar pentru $x = 10$ produce Si(10) = 1,6583 476.

```
  5 REM * CALCULUL FUNCTIEI *
        *      SI(X)        *
        *********************
 10 INPUT "INTRODUCE X=";X
 20 LET B=X: LET C=X
 30 LET D=-(X*X)/2: LET I=0
 40 LET I=I+1: LET E=(2*I+1)^2
 50 LET B=((2*I-1)*D*B)/(I*E)
 60 LET C=C+B
 70 IF ABS (B)<1E-9 THEN GO TO
90
 80 GO TO 40
 90 PRINT "SI(N)=";C: GO TO 10
100 STOP
```

Fig. 3.9. Calculul funcției SI(X)

Fig. 3.10. Calculul funcției $CI(X)$

```
   5 REM * CALCULUL FUNCTIEI *
         *       CI(X)       *
         *********************
  10 INPUT "INTRODUCE X=";X
  20 LET S=X*X: LET I=0: LET A=0
  30 LET B=1: LET C=1
  40 LET I=I+1: LET D=2*I
  50 LET C=(D-1)*D*(-C): LET B=B
*S
  60 LET E=B/(C*D): LET A=A+E
  70 IF ABS (E)<1E-9 THEN GO TO
90
  80 GO TO 40
  90 PRINT "CI(X)=";A+0.57721566
49+LN (X): GO TO 10
 100 STOP
```

Integrala cosinus

$$Ci(x) = CI(X) = \gamma + \ln x + \int_0^n \frac{\cos t - 1}{t}\, dt$$

este calculată cu formula:

$$Ci(x) = \gamma + \ln x + \sum_{n=0}^{\infty} \frac{(-1)^n x^{2n}}{2n \cdot (2n)!},$$

iar programul este dat în fig. 3.10. Dacă $x = 1$, atunci rezultatul execuției programului este $Ci(1) = 0{,}33\,740\,392$.

3.3. INTEGRAREA UNEI FUNCȚII SPECIALE

1. Integrala specială

$$E_n(x) = EN(X) = \int_1^{\infty} \frac{\exp(-xt)}{t^n}\, dt$$

se calculează cu ajutorul relației de recurență

$$E_{n+1}(x) = \frac{1}{n}\left[e^{-x} - xE_n(x)\right], \quad n = 1, 2, 3, \ldots$$

```
  5 REM * CALCULUL FUNCTIEI *
        *        EN(X)       *
        *********************
 10 INPUT "INTRODUCE H=";H
 20 INPUT "INTRODUCE N=";N
 30 INPUT "INTRODUCE X=";X
 40 LET K=EXP (-X): LET E=K/X
 50 IF N>0 THEN GO TO 70
 60 PRINT "E0(X)=";E: GO TO 70
 70 LET P=1: LET R=1: LET S=0:
LET I=0
 80 LET I=I+1: LET P=(-X)*P: LE
T R=R*I
 85 LET C=P/(I*R): LET S=S+C
 90 IF ABS (C)>H THEN GO TO 80
100 LET E=-S-0.5772156647-LN (X
)
110 FOR I=1 TO N-1: LET Y=(K-E*
X)/I
120 LET E=Y: NEXT I
130 PRINT "EN(X)=";E: GO TO 30
140 STOP
```

Fig. 3.11. Integrala EN(*X*)

unde $E_0(x) = \exp(-x)/x$, $E_1(x) = -\gamma - \ln x - \sum_{i=1}^{\infty} (-1)^i x^i - (i \cdot i\,!)$,cu $\gamma = 0{,}57\,721\,156\,647$ numită constanta Euler.

Programul este dat în fig. 3.11, în care semnificaţia notaţiilor este evidentă. Numărul H introdus reprezintă valoarea lui ε după care se controlează oprirea însumării. Astfel, dacă $|(-1)^i x^i/(i \cdot i\,!)| < \varepsilon$ se opreşte însumarea.

Dacă, de exemplu, luăm $x = 0{,}5$, atunci $E_0(0{,}5) = 1{,}2130613$,
$E_1(0{,}5) = 0{,}5\,597\,736$, $E_2(0{,}5) = 0{,}32\,664\,386, \ldots,$ $E_{10}(0{,}5) = 0{,}0\,634\,583$

2. Funcţia

$$\alpha_n(x) = \text{AN}(x) = \int_1^{\infty} t^n e^{-xt}\, dt, \; n = 0, 1, 2, \ldots$$

foloseşte relaţia de recurenţă

$$\alpha_n(x) = [e^{-x} + n\alpha_{n-1}(x)]/x,$$

cu $\alpha_0(x) = e^{-x}/x$. Programul BASIC este dat în fig. 3.12, în care dacă dăm $x = 2$, $n = 6$ se obţin $\alpha_0(2) = 0{,}067667642$ şi. $\alpha_0(2) = 5{,}5994973$.

3. Funcţia

$$\beta_n(x) = \text{BN}(X) = \int_{-1}^{1} t^n e^{xt} dt, \; n = 0, 1, 2, \ldots$$

```
5 REM * CALCULUL FUNCTIEI *
      *       AN(X)       *
      *********************
10 INPUT "INTRODUCE N=";N
20 INPUT "INTRODUCE X=";X
30 LET K=EXP (-X): LET A=K/X
40 IF N>0 THEN GO TO 50
45 PRINT "AN(X)=";A: GO TO 20
50 FOR I=1 TO N: LET A=(K+I*A)
/X
60 NEXT I: PRINT "AN(X)=";A
70 GO TO 20
80 STOP
```

Fig. 3.12. Integrala AN(X)

```
5 REM * CALCULUL FUNCTIEI *.
      *       BN(X)       *
      *********************
10 INPUT "INTRODUCE N=";N
20 INPUT "INTRODUCE X=";X
30 LET K=EXP (X): LET B=(K-1/
)/X
40 IF N>0 THEN GO TO 50
45 PRINT "BN(X)=";B: GO
50 LET R=1: FOR I=1 TO N:
R=-R
60 LET B=(R*K-(1/K)+B*I)/
70 NEXT I: PRINT "BN(X)="
80 GO TO 20
90 STOP
```

Fig. 3.13. Integrala BN(X)

se calculează după formula de recurență

$$\beta_n(x) = [(-1)^n e^x - e^x + n\beta_{n-1}(x)]/x,$$

unde $\beta_0(x) = (e^x - e^{-x})/x$. Programul BASIC din fig. 3.13 va calcula pentru $n = 3$ și $x = 4$, valorile $\beta_0(4) = 13{,}644\,959$, $\beta_1(4) = -10{,}242\,877$, $\beta_3(4) = -7{,}2\,614\,763$.

3.4. CALCULUL FUNCȚIILOR BESSEL

O familie de funcții matematice de mare utilitate în inginerie o constituie funcțiile Bessel. Familia aceasta cuprinde: a) funcții de tipul unu, doi sau trei; b) funcții de ordin întreg, fracționar și neîntreg; c) funcții de tip regulat și modificat. Astfel de funcții sînt, de exemplu, funcțiile Kelvin, sau Riccati-Bessel. Funcțiile de tip unu

și ordin întreg sînt soluții ale ecuației diferențiale Bessel:

$$x^2 \frac{d^2y}{dx^2} + x \frac{dy}{dx} + (x^2 - n^2) y = 0.$$

Această ecuație apare într-o mare varietate de probleme tehnice și științifice cum ar fi: ecuația coardei vibrante, ecuația transferului de căldură etc.

Pentru a fi programată și rezolvată funcția Bessel trebuie aranjată sub forma unei relații calculabile numeric. Una dintre aceste posibilități o constituie utilizarea dezvoltării în serie Taylor. Astfel, expresia Taylor pentru acest caz este:

$$J_n(x) = \left(\frac{x}{2}\right)^2 \sum_{i=0}^{\infty} \left(\frac{-x^2}{4}\right)^i \left(\frac{1}{i!(n+i)!}\right).$$

Programul BASIC de rezolvare a problemei propuse este dat în fig. 3.14. În liniile 80÷110 se calculează primul termen al seriei, iar următorii și suma sînt determinați în instrucțiunile 120÷150. La începutul programului (liniile 20÷30) s-au introdus argumentul x_0 și ordinul n ali funcției.

O altă modalitate de rezolvare o constituie găsirea une relații de recurență. Aceasta este de forma:

$$J_{n+1}(x) = (2n/x)\, J_n(x) - J_{n-1}(x).$$

```
 10 REM **  FUNCTIE BESSEL    **
        *    TIP 1 INTREG     *
        ** RELATIE RECURENTA **
 20 INPUT "ARGUMENT ";XO
 30 INPUT "ORDINUL ";N
 40 LET X=XO
 50 IF ABS (X)<1.E-10 THEN LET
X=1.E-10
 60 LET Y=X
 70 IF N>X THEN LET Y=N
 80 LET N9=INT (Y+3*SQR (X)+9)
 90 LET K3=0
100 LET K2=1.E-30
110 LET S=0
120 FOR I=N9 TO 0 STEP -1
130 LET K1=2*I/X*K2-K3
140 LET K3=K2
150 LET K2=K1
160 IF INT (I/2)=I/2 THEN LET S
=S+2*K3
170 IF I=N THEN LET J=K3
180 NEXT I
190 LET S=S-K3
200 LET J=J/S
210 PRINT "VALOARE CALCULATA=";
J
220 STOP
```

Fig. 3.14. Funcție Bessel (formulă de recurență)

```
10 REM **  FUNCTIE BESSEL  **
       *   TIP 1 INTREG    *
       **  SERIE TAYLOR    **
20 INPUT "ARGUMENT " ;X0
30 INPUT "ORDINUL ";N
40 LET X=X0/2
50 LET X2=X*X
60 LET S=0
70 LET T=1
80 IF N=0 THEN GO TO 120
90 FOR I=1 TO N
100 LET T=X/I*T
110 NEXT I
120 FOR I=1 TO 999
130 LET S=S+T
140 LET T=-X2/I/(N+I)*T
150 IF S<>S+T THEN NEXT I
160 PRINT "VALOARE FUNCTIE=";S
170 STOP
```

Fig. 3.15. Funcției Bessel (serie Taylor)

Această relație este mai lentă decît dezvoltarea în serie Taylor pentru valori mici ale argumentului, dar este mai precisă pentru valori mari. În programul din fig. 3.15 valoarea argumentului x_0 și ordinul n sînt introduse prin liniile de program 20÷30. Bucla de recurență (liniile 120÷÷160) include normalizarea sumei la linia 150.

3.5. CALCULUL FUNCȚIEI LAPLACE

În teoria probabilităților funcției Laplace este o funcție de bază. Din cauză că aceasta nu poate fi descompusă în funcții elementare, ea a fost calculată și tabelată pentru diferite valori ale argumentului. Este irațional să introducem aceste valori în memoria calculatorului. De aceea este necesar să se calculeze funcția prin intermediul unui program (subprogram).

După cum se știe, expresia matematică a funcției Laplace este:

$$\Phi(x) = \frac{2}{\sqrt{\pi}} \int_0^x e^{-t^2} \mathrm{d}t,$$

unde x reprezintă valoarea curentă a variabilei aleatoare X, iar t este dat de expresia

$$t = \frac{x - m}{\sigma\sqrt{2}},$$

în care m este media variabilei X, iar σ — abaterea medie pătratică a lui X față de m.

Relația lui $\Phi(x)$ se evaluează prin diferite metode numerice.

Metoda dezvoltării în serie Taylor. Fiind dată o funcție $y = f(t)$, dezvoltarea sa în serie Taylor în jurul punctului de origine este

$$f(t) = f(0) + \frac{t}{1!} f'(0) + \frac{t^2}{2!} f''(0) + \ldots + \frac{t^n}{n!} f^{(n)}(0) + \ldots .$$

Se consideră $f(t) = e^{-t^2}$; calculîndu-se derivatele acestei funcții în $t = 0$ și înlocuindu-le în dezvoltarea Taylor, se obține:

$$f(t) = 1 - \frac{t^2}{2!} \cdot 2 + \frac{t^4}{4!} \cdot 12 - \frac{t^6}{6!} \cdot 120 + \ldots = 1 - \frac{t^2}{1} + \frac{t^4}{2} - \frac{t^6}{6} + \ldots,$$

adică

$$\Phi(x) = \frac{2}{\sqrt{\pi}} \int_0^x \left(1 - \frac{t^2}{1} + \frac{t^4}{2} - \frac{t^6}{6} + \ldots\right) dt =$$

$$= \frac{2}{\sqrt{\pi}} \left(\frac{x^1}{1 \cdot 0!} - \frac{x^3}{3 \cdot 1!} + \frac{x^5}{5 \cdot 2!} - \frac{x^7}{7 \cdot 3!} + \ldots\right) =$$

$$= \frac{2}{\sqrt{\pi}} \sum_{k=0}^{\infty} (-1)^k \frac{x^{2k+1}}{(2k+1) \cdot k!},$$

din care se observă că evaluarea lui $\Phi(x)$, pentru x dat, se reduce la calculul unei sume de termeni. Dacă se notează cu S valoarea sumei din paranteză și termenii cu U, atunci relația de recurență va fi:

$$S_{k+1} = S_k + U_{k+1}, \quad k = 0, 1, 2, \ldots$$

unde

$$U_0 = x, \; U_{k+1} = -U_k x^2 \cdot \frac{2k+1}{(2k+3)(k+1)},$$

$$k = 0, 1, 2, \ldots; \; S_0 = x.$$

```
10 REM **  FUNCTIA LAPLACE   **
   *       SERIE TAYLOR      *
20 INPUT X
30 IF X=0 THEN GO TO 140
40 IF X>=3 THEN GO TO 160
50 LET U=X
60 LET S=X
70 LET K=0
80 LET U=-U*X*X*(2*K+1)/(2*K+3
)/(K+1)
90 LET S=S+U
100 LET K=K+1
110 IF ABS (U)>0.0001 THEN GO T
O 80
120 LET S=S*2/SQR (3.1415)
130 GO TO 170
140 LET S=0
150 GO TO 170
160 LET S=1
170 PRINT "VALOAREA FUNCTIEI=";
S
180 STOP
```

Fig. 3.16. Funcţia Laplace (serie Taylor)

Consultîndu-se un tabel cu valorile funcţiei Laplace, se observă că $\Phi(0) = 0$ şi $\Phi(x \geqslant 3) = 1$. Aceste două aspecte sînt cuprinse în programul BASIC din fig. 3.16. Programul se termină cînd ultimul termen, U_{k+1}, adunat la sumă este mai mic sau egal cu 0,0 001. În acest caz, valoare S_{k+1} calculată se înmulţeşte cu $2/\sqrt{\pi}$ şi se afişează rezultatul care este tocmai valoarea aproximativă a lui $\varnothing(x)$ pentru x dat.

Metoda Simpson. Fie funcţia $y = f(x)$ reprezentată în fig. 3.17, pentru care se calculează aria mărginită de curba $f(x)$, dreptele $x = a$, $x = b$, şi axa Ox. În acest scop se va diviza intervalul $[a, b]$ în subintervale egale de lungime h. Ridicînd perpendiculare din punctele P_0, P_1, P_2, ... se obţin, la intersecţia cu $y = f(x)$, punctele M_0, M_1, M_2, ...

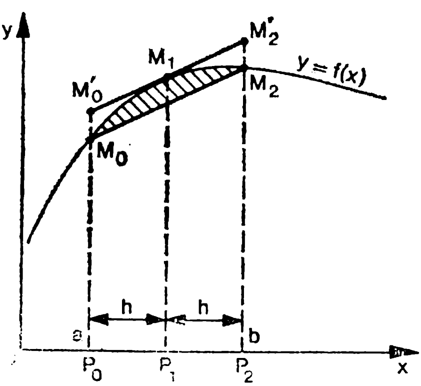

Fig. 3.17. Reprezentarea funcţiei

Din metoda lui Simpson se știe că aria se aproximează pentru n par și $[a, b] = [0, x]$ prin

$$f(x)\,dx = \frac{h}{3}(y_0 + 4y_1 + 2y_2 + 4y_3 + \ldots + 2y_{n-1} +$$

$$+ y_n),$$

unde $h = (b - a)/n = x/n$, $y_i = f(i \cdot h)$, $i = 0, 1, 2, \ldots, n$.

Pentru funcția $f(t) = e^{-t^2}$ relația devine:

$$\Phi(x) = \frac{2}{\sqrt{\pi}} \int_0^x e^{-t^2} dt = \frac{2}{\sqrt{\pi}} \cdot \frac{h}{3} \{f(0 \cdot h) + 4f(1 \cdot h) +$$

$$+ 2f(2 \cdot h) + 4f(3 \cdot h) + 2f(4 \cdot h) + \ldots +$$

$$+ 2f[(n-2) \cdot h] + 4f[(n-1) \cdot h] + f(n \cdot h)\}.$$

Expresia din paranteză poate fi calculată recursiv cu relația:

$$S_{i+2} = S_{i+1} + 4f(i + h) + 2f[(i + 1) \cdot h],$$

pentru $i = 1, 3, 5, \ldots$ și $S_1 = f(0 \cdot h) - f(n \cdot h)$.

Programul BASIC corespunzător acestei metode este dat în fig. 3.18. Se observă că la începutul programului *s-a definit funcția de calculat* (linia 20), după care s-au introdus valorile X și N.

Față de metoda anterioară, metoda Simpson este mai puțin precisă, deoarece ciclul de calcul este dat numai de

```
10 REM **  FUNCTIA LAPLACE  **
       *    METODA SIMPSON   *
20 DEF FN F(T)=EXP (-T*T)
30 INPUT X
40 INPUT N
50 LET H=X/N
60 LET M=N-1
70 LET S=FN F(0)-FN F(N*H)
80 FOR I=1 TO M STEP 2
90 LET S=S+4*FN F(I*H)+2*FN F(
(I+1)*H)
100 NEXT I
110 LET S=S*2*H/3/SQR (3.1415)
120 PRINT "VALOAREA FUNCTIEI=";
S
130 STOP
```

Fig. 3.18. Funcția Laplace (metoda Simpson)

numărul de intervale h în care s-a împărțit $[0, x]$ și nu de un ε definit pentru termenii sumei. De aceea, pentru calcule mai precise se recomandă prima metodă.

3.6. ANALIZA DE REGRESIE

Regresia este o metodă de cercetare a unei relații predeterminate, exprimînd legătura ce există între o variabilă, y, numită variabilă *dependentă* (explicată, endogenă sau rezultativă) și una sau mai multe variabile, x_1, x_2 ..., numite variabile *independente* (explicative, exogene, de influență). Fie y o variabilă dependentă de x_1, x_2, ... , relația exactă sau *ecuația de regresie* a lui y în funcție de x_1 x_2..., pusă sub forma $y = f(x_1, x_2, ...)$, definește o *curbă* sau o *suprafață de regresie*; ea are menirea să permită, pentru valorile date x_1, x_2, ..., calcul unei estimații a lui y.

Calculul elementar de aplicare a metodei regresiei îl constituie legătura dintre două variabile, $y = f(x)$.

Regresia liniară. Dependența liniară este un model determinist și nu reflectă exact legătura dintre y și x. Valorile observate (x_i și y_i) nu se găsesc exact pe dreapta

$$y(x) = b_0 + b_1x$$

și, de fapt, unei valori x_i îi pot corespunde mai multe valori y_i (fig. 3.19). Parametrii b_0 și b_1 se estimează prin *metoda celor mai mici pătrate* sau în *sensul celor mai mici pătrate*, adică în așa fel încît să se facă minimă suma pă-

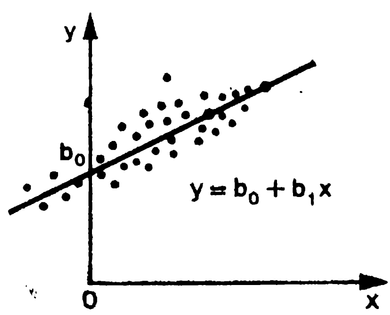

Fig. 3.19. Regresie liniară

tratelor abaterilor între punctele observate și punctele corespunzătoare ale dreptei. Dispunînd de o serie de valori observate (x_i, y_i), suma pătratelor abaterilor de minimizat este:

$$S = \sum_{i=1}^{n} e_i^2 = \sum_{i=1}^{n} (y_i - y(x_i))^2 = \sum_{i=1}^{n} (y_i - b_0 - b_1 x_i)^2$$

Valorile x_i și y_i fiind cunoscute, această sumă este în funcție numai de parametrii b_0 și b_1. Anulînd derivatele parțiale în raport cu b_0 și b_1,

$$\frac{\partial S}{\partial b_0} = \frac{\partial S}{\partial b_1} = 0,$$

se obține sistemul de ecuații normale:

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^{n} (y_i - b_0 - b_1 x_i) = 0 \\ \sum_{i=1}^{n} x_i (y - b_0 - b_1 x_i) = 0 \end{cases}$$

sau

$$b_0 n + b_1 \sum_{i=1}^{n} x_i = \sum_{i=1}^{n} y_i$$

$$b_0 \sum_{i=1}^{n} x_i + b_1 \sum_{i=1}^{n} x_i^2 = \sum_{i=1}^{n} x_i y_i,$$

care are soluțiile:

$$b_1 = \frac{\sum_{i=1}^{n} x_i \sum_{i=l}^{n} y_i - n \sum_{i=1}^{n} x_i y_i}{\left(\sum_{i=1}^{n} x_i\right)^2 - n \sum_{i=1}^{n} x_i^2},$$

$$b_0 = \frac{1}{n}\left(\sum_{i=1}^{n} y_i - b_1 \sum_{i=1}^{n} x_i\right).$$

```
5 PRINT "REGRESIE LINIARA"
10 INPUT "N=";N
20 LET A=0: LET B=0
30 LET C=0: LET D=0
40 PRINT "INTRODUCE X(I),Y(I)"
50 FOR I=1 TO N: PRINT "I=";I
60 INPUT "X(I)=";X: INPUT "Y(I
)=";Y
70 LET A=A+X: LET B=B+Y
80 LET C=C+X*X: LET D=D+Y*X
90 NEXT I
100 LET B1=(A*B-N*D)/(A*A-N*C)
110 LET B0=(B-B1*A)/N
120 PRINT "Y=";B0;"+";B1;"*";"X
"
130 INPUT "INTRODUCE X=";X
140 PRINT "Y(X)=";B0+B1*X
150 GO TO 130
160 STOP
```

Fig. 3.20. Program de estimare liniară

Programul de estimare liniară este dat în fig. 3.20. Dacă de exemplu, $x_i = (2, 4, 6, 8, 10)$, $y_i = (5{,}5;\ 6{,}3;\ 7{,}2;\ 8{,}8;\ 8{,}6)$, atunci coeficienții b_0 și b_1 au valorile 4,75 și, respectiv, 0,395, iar dreapta de regresie este $y(x) = 4{,}75 + 0{,}395\,x$.

Regresie hiperbolică. Legătura dintre variabila dependentă y, și cea de influență, x, este de forma:

$$y(x) = b_0 + b_1/x.$$

Hiperbola, ca și parabola, este specifică exprimării dependenților cu o alură ce tinde către un punct maxim (minim); dacă acest punct este depășit curbele sau capătă stabilitate sau descresc (cresc).

Procedînd în mod similar regresiei liniare, se obține sistemul de ecuații normale

$$\begin{cases} b_0 n + b_1 \sum\limits_{i=1}^{n} (1/x_i) = \sum\limits_{i=1}^{n} y_i; \\ b_0 \sum\limits_{i=1}^{n} (1/x_i) + b_1 \sum\limits_{i=1}^{n} (1/x_i^2) = \sum\limits_{i=1}^{n} (y_i/x_i). \end{cases}$$

Soluția sistemului se obține ușor, iar programul de determinare a regresiei este dat în fig. 3.21. Pentru $n = 8$ și $x_i = (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8)$, $y_i = 12{,}2;\ 6{,}8;\ 5{,}2;\ 4{,}6;\ 3{,}9;\ 3{,}7;\ 3{,}5;\ 3{,}2)$ se obțin $b_0 = 1{,}9\,357\,619$; $b_1 = 10{,}160\,175$. Luînd $x = 2$, atunci $y = 7{,}0\,158\,495$.

Regresia cu funcția putere. Funcția putere (fig. 3.22) $y(x) = b_0 x^{b_1}$ implică un ritm de variație constant, de unde

```
  5 PRINT "REGRESIE HIPERBOLICA
"
 10 INPUT "N=";N
 20 LET A=0: LET B=0
 30 LET C=0: LET D=0
 40 PRINT "INTRODUCE X(I),Y(I)"
 50 FOR I=1 TO N: PRINT "I=";I
 60 INPUT "X(I)=";X: INPUT "Y(I
)=";Y
 70 LET A=A+1/X: LET B=B+1/(X*X
)
 80 LET C=C+Y: LET D=D+Y/X
 90 NEXT I
100 LET E=N*B-A*A: LET F=C*B-D*
A
110 LET K=N*D-A*C: LET F=F/E
120 LET K=K/E
130 PRINT "Y(X)=";F;"+";K;"/X"
140 INPUT "INTRODUCE X=";X
150 PRINT "Y(X)=";F+K/X
160 GO TO 140
170 STOP
```

Fig. 3.21. Program de estimare hiperbolică

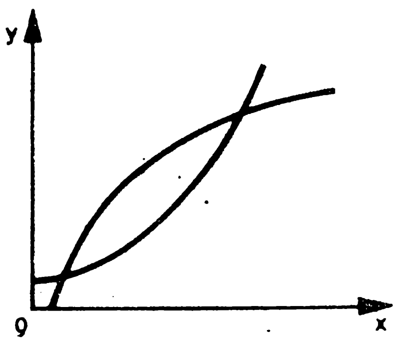

Fig. 3.22. Funcția putere

și valabilitatea ei pentru fenomene cu evoluție continuă, readmițînd — cel puțin în perioada de analiză și/sau perioada de previziune — nivel de saturație.

Construind în mod similar sistemul $\frac{\partial S}{\partial b_0} = \frac{\partial S}{\partial b_1} = 0$ și rezolvîndu-l, se obține soluția:

$$b_1 = \frac{\sum_{i=1}^{n} \ln x_1 \sum_{i=1}^{n} \ln y_i - n \sum_{i=1}^{n} \ln x_i \ln y_i}{\left(\sum_{i=1}^{n} \ln x_i\right)^2 - n \sum_{i=1}^{n} (\ln x_i)^2},$$

$$b_0 = \exp\left[\frac{1}{n}\left(\sum_{i=1}^{n} \ln y_i - b_1 \sum_{i=1}^{n} \ln x_i\right)\right],$$

```
5 PRINT "REGRESIE CU FUNCTIE
PUTERE"
10 INPUT "N=";N
20 LET A=0: LET B=0
30 LET C=0: LET D=0
40 PRINT "INTRODUCE X(I),Y(I)"
50 FOR I=1 TO N: PRINT "I=";I
60 INPUT "X(I)=";X: INPUT "Y(I
)=";Y
70 LET A=A+LN (X): LET B=B+LN
(Y)
80 LET C=C+LN (X)*LN (Y)
90 LET D=D+X*LN (Y)
100 NEXT I
110 LET B1=(A*B-N*D)/(A*A-N*C)
120 LET B0=EXP ((B-B1*A)/N)
130 PRINT "Y(X)=";B0;"*";"EXP :
";B1;"*X)"
140 INPUT "INTRODUCE X=";X
150 PRINT "Y(X)=";B0+EXP (B1*X)
160 GO TO 140
170 STOP
```

Fig. 3.23. Program de estimare ca funcţia putere

iar programul BASIC este dat în fig. 3.23. Execuţia acestuia pentru $n = 6$, $x_i = (1, 2, 3, 4, 5, 6)$, $y_i = 3, 12, 27, 48, 75, 108)$ conduce la $b_0 = 3$, $b_1 = 2$, iar pentru $x = 2$ se obţine $y = 12$.

Regresia exponenţială. Una dintre formele posibile, (fig. 3.24), $y(x) = ab^x$, este potrivită cînd variabila de influenţă creşte în progresie aritmetică, iar cea dependentă în progresie geometrică.

Sistemul de ecuaţii normale este:

$$n\lg a + \lg b \sum_{i=1}^{n} x_i = \sum_{i=1}^{n} \lg y_i ,$$

$$\lg a \sum_{i=1}^{n} x_i + \lg b \sum_{i=1}^{n} x_i^2 = \sum_{i=1}^{n} (x_i \lg y_i)$$

iar programul este dat în fig. 3.25.

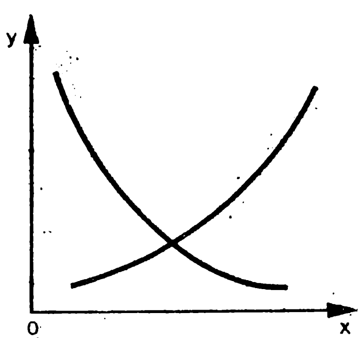

Fig. 3.24. Funcţia exponenţială $y = ab^x$

```
5 PRINT "REGRESIE
         EXPONENTIALA 1"
10 INPUT "N=";N
20 LET A=0: LET B=0
30 LET C=0: LET D=0
40 PRINT "INTRODUCE X(I),Y(I)"
50 FOR I=1 TO N: PRINT "I=";I
60 INPUT "X(I)=";X: INPUT "Y(I
)=";Y
70 LET A=A+X: LET B=B+X*X
80 LET C=C+LN (Y)/LN (10)
90 LET D=D+X*LN (Y)/LN (10)
100 NEXT I
110 LET E=N*B-A*A
120 LET F=C*B-D*A
125 LET K=N*D-A*C
127 LET F=10^(F/E)
128 LET K=10^(K/E)
130 PRINT "Y(X)=";F;"*";K;"^X"
140 INPUT "INTRODUCE X=";X
150 PRINT "Y(X)=";F*K^X
160 GO TO 140
170 STOP
```

Fig. 3.25. Program pentru o estimare exponenţială

Considerînd $n = 5$, $x_i = (1, 2, 3, 4, 5)$, $y_i = (6; 7; 8; 7; 10; 4; 12; 4)$, se obţin $a = 4{,}94\,191$ şi $y = 1{,}2\,029\,501$. Dacă $x = 2$, atunci $y = 7{,}1\,514\,993$.

Regresie exponenţială. Forma funcţională

$$y(x) = b_0 \exp(b_1 x)$$

conduce la formulele

$$b_1 = \frac{\sum_{i=1}^{n} x_i \sum_{i=1}^{n} \ln y_i - n \sum_{i=1}^{n} x_i \ln y_i}{\left(\sum_{i=1}^{n} x_i\right)^2 - n \sum_{i=1}^{n} x_i^2},$$

$$b_0 = \exp\left[\frac{1}{n}\left(\sum_{i=1}^{n} \ln y_i - b_1 \sum_{i=1}^{n} x_i\right)\right]$$

şi la programul din fig. 3.26.

Dacă $n = 9$, $x_i = (2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10)$, $y_i = (3{,}5;\ 5;\ 6{,}2;\ 9,\ 13;\ 16;\ 23;\ 30;\ 40)$, atunci $b_0 = 1{,}9\,394\,813$, $b_1 = 0{,}30\,528\,331$. În aceste condiţii dacă

```
5 PRINT "REGRESIE
         EXPONENTIALA 2"
10 INPUT "N=";N
20 LET A=0: LET B=0
30 LET C=0: LET D=0
40 PRINT "INTRODUCE X(I).Y(I)"
50 FOR I=1 TO N: PRINT "I=";I
60 INPUT "X(I)=";X: INPUT "Y(I
)=";Y
70 LET A=A+X: LET B=B+LN (Y)
80 LET C=C+X*X
90 LET D=D+X*LN (Y)
100 NEXT I
110 LET B1=(A*B-N*D)/(A*A-N*C)
120 LET B0=EXP ((B-B1*A)/N)
130 PRINT "Y(X)=";B0;"*";"EXP (
;B1;"*X)"
140 INPUT "INTRODUCE X=";X
150 PRINT "Y(X)=";B0+EXP (B1*X)
160 GO TO 140
170 STOP
```

Fig. 3.26. Program pentru regresie exponenţială

în expresia $y = 1{,}9\,394\,813$ EXP ($0{,}3\,052\,833\,1$ x) se ia $x = 0$, rezultă $y = 2{,}9\,394\,813$.

Regresie parabolică. Legătura celor două variabile este

$$y(x) = b_0 + b_1x + b_2x^2.$$

Procedînd ca mai înainte, se obține sistemul de ecuații normale:

$$\begin{cases} b_0N + b_1 \sum_{i=1}^{n} x_i + b_2 \sum_{i=1}^{n} x_i^2 = \sum_{i=1}^{n} y_i ; \\ b_0 \sum_{i=1}^{n} x_i + b_1 \sum_{i=1}^{n} x_i^2 + b_2 \sum_{i=1}^{n} x_i^3 = \sum_{i=1}^{n} x_iy_i ; \\ b_0 \sum_{i=1}^{n} x_i^2 + b_1 \sum_{i=1}^{n} x_i^2 + b_3 \sum_{i=1}^{n} x_i^4 = \sum_{i=1}^{n} x_i^2y_i . \end{cases}$$

Programul BASIC corespunzător este dat în fig. 3.27. Rulînd pentru $n = 7$, $x_i = (2;\ 4;\ 6;\ 8;\ 10;\ 12;\ 14)$, $y_i = (3{,}76;\ 4{,}44;\ 5{,}04;\ 5{,}56;\ 6;\ 6{,}36;\ 6{,}34)$, se obțin $B_0 = 2{,}8\,714\,287$, $B_1 = 0{,}45\,535\,711$; $B_2 = -0{,}014\,464\,284$. Dacă $x = 7$, atunci $y = 5{,}3\,501\,785$.

Regresia polinomială. Această legătură între variabilele x și y generalizează cazul precedent, adică

$$y\,(x) = a_0 + a_1x + a_2x^2 + \ldots + a_mx^m,$$

```
  5 PRINT "REGRESIE PARABOLICA"
 10 INPUT "INTRODUCERE N=":N
 20 LET A=N
 30 DATA 0.0.0.0.0.0.0
 40 READ B.C.F.M.P.R.S
 50 PRINT "INTRODUCE X(I).Y(I)"
 60 FOR I=1 TO N: PRINT "I=";I
 70 INPUT "X(I)=";X: INPUT "Y(I
)=";Y
 80 LET B=B+X: LET C=C+X*X: LET
 F=F+X*X*X
 90 LET M=M+X^4: LET P=P+Y: LET
 R=R+X*Y
 100 LET S=S+Y*X*X: NEXT I
 110 LET D=B: LET E=C: LET K=C:
LET L=F
 120 LET Q=D/A: LET E=E-Q*B: LET
 F=F-Q*C
 130 LET R=R-Q*P: LET Q=K/A: LET
 L=L-Q*B
 140 LET M=M-Q*C: LET S=S-Q*P: L
ET Q=L/E
 150 LET B2=(S-R*Q)/(M-F*Q): LET
 B1=(R-F*B2)/E
 160 LET B0=(P-B*B1-C*B2)/A
 170 PRINT "B0=";B0: PRINT "B1="
;B1: PRINT "B2=";B2
 180 INPUT "INTRODUCE X=";X
 190 PRINT "Y(X)=";B0+B1*X+B2*X*
X
 200 STOP
```

Fig. 3.27. Regresie parabolică

care conduce la sistemul:

$$\begin{cases} c_0x_0 + c_1a_1 + c_2a_2 + \dots + c_ma_m = d_0, \\ c_1a_0 + c_2a_1 + c_3a_2 + \dots + c_{m+1}a_m = d_1, \\ \dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots \\ c_ma_0 + c_{m+1}a_1 + c_{m+2}a_2 + \dots + c_{2m}a_m = d_m \end{cases}$$

unde $c_j = \sum_{i=1}^{m} x_i^j$, $j = 0, 1, 2, \dots, 2m$, iar $d_k = \sum_{i=1}^{n} x_i^k y_i$, $k = 0, 1, 2, \dots m$.

O asemenea ajustare are ca rezultat o tendință neliniară.

Extrapolarea. Operația de extrapolare constă în stabilirea valorii unor termeni ai seriei cronologice de date care se situează în afara orizontului de analiză. Extrapolarea presupune: a) adoptarea unui model de evoluție, $y_t = f(t)$; b) introducerea în model a valorii convenționale a variabilei timp corespunzătoare momentului pentru care se efectuează extrapolarea. Extrapolarea devine posibilă după ce a fost determinată *tendința generală* a seriei de date cu unul din procedeele de ajustare anterioare; în acest caz, tendința este extrapolată pentru un orizont oarecare.

CAPITOLUL 4

INSTRUIRE ASISTATĂ DE CALCULATOR

Instruirea asistată de calculator (CAI — Computer *A*ssisted *I*nstruction) este cel mai obişnuit termen folosit în descrierea utilizării calculatoarelor în scopuri educaţionale. În multe ţări utilizarea calculatoarelor şi a tehnologiilor informatice a intrat în practica şcolară, deschizînd noi orizonturi procesului de instruire, iar acest fapt a fost în mod nemijlocit legat de apariţia şi dezvoltarea calculatoarelor personale. Să nu uităm că cei care au inventat calculatorul personal l-au dedicat în primul rînd scopurilor educative. În ultimul timp au fost efectuate numeroase studii comparative şi evaluative referitoare la folosirea calculatoarelor personale în şcoală, iar în multe ţări sînt în curs de desfăşurare programe naţionale de introducere a tehnologiilor informatice în procesul de învăţămînt.

Iată cum se prezenta situaţia în domeniul CAI la mijlocul deceniului '80 în unele ţări:

— în S.U.A. şi Japonia, 2/3 din şcolile elementare şi 1/3 din cele secundare sînt posesoare de calculatoare personale pe care le folosesc nemijlocit în procesul de instruire;

— în şcolile din S.U.A., Anglia, Japonia şi Franţa au fost iniţiate proiecte naţionale experimentale legate de instruirea asistată de calculator;

— în China este în curs de experimentare utilizarea calculatoarelor în ciclul primar şi gimnazial;

— în Ungaria, Polonia şi Bulgaria, învăţămîntul beneficiază de mii de calculatoare, fiind iniţiate de asemenea, experimente pe plan naţional etc.

4.1. TIPURI DE PROGRAME PENTRU INSTRUIRE

Există mai multe tipuri de instruire asistată de calculator care se referă în special la *tipurile de programe* pentru instruire: formarea aptitudinilor, preparatoare, simulatoare, rezolvarea de probleme etc. Trebuie menționat faptul că un program utilizat pentru instruire cu calculatorul poate fi realizat prin combinarea mai multor tipuri (tehnici) menționate. De exemplu, un program preparator, include în mod tipic exerciții pentru formarea aptitudinilor după ce o nouă noțiune a fost introdusă.

Includerea acestor programe în procesul de instruire implică, de fapt integrarea informaticii în procesul de învățămînt. Pe lîngă această tendință, care este dominatoare, mai există și alta legată de introducerea disciplinei informatice ca obiect de învățămînt, iar aceasta include atît noțiuni legate de calculatoare (*computer literacy*), cît și asimilarea unuia sau mai multor limbaje de programare (în funcție de vîrstă). De obicei se practică învățarea utilizării calculatoarelor prin intermediul limbajelor BASIC, LOGO, PASCAL.

Programele pentru formare de aptitudini (*drill and practice exercises*) permit celor care învață să vină în contact cu fapte, relații, probleme și vocabular pînă ce materialul a fost asimilat sau pînă ce o aptitudine a fost formată. Ele includ exerciții și practică.

Cele mai bune programe pentru formarea aptitudinilor folosesc formate interesante, care încurajează reușita elevului și stabilesc un stimulent pentru răspunsul pozitiv asociat.

Cu programele pentru formarea aptitudinilor poate fi atins orice subiect, cîteva domenii (materii) oferind totuși un mediu mai prielnic dezvoltării acestor programe. Astfel, acestea pot fi eficiente în aria dezvoltării vorbirii, calculatorul avînd posibilitatea de a realiza legătura între cuvînt și înțelesul său. De exemplu, calculatorul afișează o definiție, iar elevul tipărește cuvîntul corespunzător, procesul putînd fi repetat pînă cînd asocierile între cuvinte și definițiile lor sînt complete.

Alte domenii în care se recomandă folosirea programelor pentru formarea de aptitudini sînt: matematica, învățarea limbilor străine, expresii și construcții gramaticale, muzică (recunoașterea notelor, ritmurilor, termenilor muzicali) etc.

Este de remarcat faptul că în sistemul de instruire din S.U.A. programele pentru formarea de aptitudini ocupă 18% din timpul utilizat în instruirea asistată de calculator de către elevi,

Programe preparatoare sau *tutoriale* (*tutorial*) utilizează explicații scrise, descrieri, întrebări, probleme și ilustrații grafice pentru conceptele dezvoltate, în același mod în care un profesor „preparator" pregătește un elev. Deseori sînt utilizate preteste pentru a determina cel mai normal început de lecție sau cum se poate trece peste anumite lecții. După ce o noțiune (segment de lecție sau lecție) a fost prezentată este oferit, de obicei, și un exercițiu tip formare de aptitudini. În anumite cazuri, elevul are întregul control asupra programului.

În final un post test (pentru fiecare obiect sau grup de obiecte) va determina nivelul atins de către acel elev. Nota elevului poate fi afișată la sfîrșitul lecției, la fel ca și alte sugestii privitoare la studiu și/sau practică.

Autorul programului preparator trebuie să prevadă toate răspunsurile corecte și posibile și să permită (în unele cazuri) greșeli de ortografie nesemnificative (care pot fi puse pe seama tastării, de exemplu). Programul trebuie să răspundă inteligent la răspunsuri incorecte, să prevadă cele mai obișnuite răspunsuri incorecte și să ofere explicații special concepute în cazul unui răspuns incorect.

Există mai multe tipuri de programe preparatoare. Cele care progresează într-un mod liniar prezintă o serie de ecrane, fără a diferenția elevii. Răspunsurile incorecte pot servi la trecerea într-o secvență de recitire. Programele preparatoare branșate, pe de altă parte, nu cer tuturor utilizatorilor să urmeze același model, dar îi îndrumă spre anumite lecții sau părți de lecții după rezultatele pretestelor și posttestelor.

În dezvoltarea programelor preparatoare trebuie respectate mai multe principii, printre care:

— conceptele să fie dezvoltate într-o manieră secvențială, care să nu producă confuzii asupra celui care învață;

— instruirea să fie completată cu grafică și sunete, în așa fel încît programul să capteze atenția și să mențină interesul elevului;

— pretestele și posttestele să fie valide și să măsoare cu acuratețe progresele elevului.

Programele de simulare permit experimentarea unor situații, care ar fi dificil sau imposibil de realizat în clasă. Simulatoarele asigură simularea unor situații, modelele, în care rezultatele finale să fie obținute din deciziile proprii ale utilizatorului. Ghidați după datele furnizate de simulator, elevii selectează anumite opțiuni sau aleg anumite situații, apoi obțin rezultatele deciziilor.

Simulările pot fi mai efective atunci cînd sînt utilizate pentru a ilustra idei și experimente explorate în prealabil prin alte mijloace — idei, texte, chestionare, discuții etc. Aceste programe pot fi de asemenea utilizate în procesul de instruire a elevilor în laboratoarele de fizică sau chimie, în simularea unor experiențe chimice sau fizice. Este totodată posibilă simularea experimentelor care sînt prea costisitoare, complicate sau mari consumatoare de timp. Simulările determină acumularea unei experiențe participative față de cea obținută prin simpla lecturare a experiențelor. Simulările pot fi, de asemenea utilizate la antrenament, în operarea diferitelor tipuri de echipamente. Prin aceasta elevii vor putea practica și învăța operarea echipamentelor respective fără riscuri pentru ei sau pentru echipament.

O utilizare în creștere o au *simulatoarele grafice* prin care se simulează grafic diverse procese și fenomene, păstrîndu-se totuși, interacțiunea dintre calculator și elev.

Programele de tipul *„rezolvitoare de probleme"* necesită o anumită strategie din partea elevului. Așa cum sugerează, denumirea, o problemă este prezentată, iar utilizatorul încearcă să o soluționeze. Elevul poate învăța din greșeli și cîștiga în dezvoltarea aptitudinilor pentru rezolvarea problemelor. În acest proces elevul învață să gîndească să

exploreze problemele şi să nu dea răspunsuri pur şi simplu. Unele programe de rezolvare de probleme pot fi descrise ca *„jocuri logice educaţionale"*.

Programele pentru *rezolvare de probleme* promovează dezvoltarea modelelor de gîndire sistematică, permiţînd în acelaşi timp elevilor lucrul practic într-un mod diferit faţă de programele tradiţionale destinate formării de aptitudini şi deprinderi.

4.2. PROGRAM PENTRU ÎNVĂŢAREA LIMBII ENGLEZE

Programul prezentat reprezintă un exemplu clasic de program pentru formare de aptitudini, şi anume pentru învăţarea limbii engleze de către copiii începători. Principiul funcţionării se bazează pe memorare: pe ecran se afişează un timp scurt (în funcţie de mărimea textului) cîte o propoziţie, apoi în mod aleator va dispare cîte un cuvînt pe care elevul trebuie să îl introducă prin tastare.

Mai multe principii de instruire asistată au fost respectate în proiectarea programului, printre care:

— interactivitatea;

— învăţarea este neimpusă, desfăşurîndu-se sub forma unui joc;

— ajutorul se acordă atunci cînd elevul îl cere, dar este posibilă şi acordarea de calificative (prin punctaj şi clasament);

— folosirea opţiunilor: niveluri diferite ale utilizatorilor (1 — începători, 2 — mediu, 3 — avansaţi), precum şi listă de opţiuni pentru ajutor (1 — pentru indicarea următoarei litere, 2 — pentru indicarea cuvîntului întreg, 3 — trecerea la altă propoziţie, 4 — modificarea nivelului);

— posibilitatea modificării datelor de către profesor: propoziţiile care se vor afişa pe ecran se găsesc între liniile 1 000 şi 3 000.

Programul din fig. 4.1 este scris în BASIC şi poate fi îmbunătăţit substanţial (păstrîndu-se, bineînţeles, principiile menţionate) prin intermediul unor subrutine în cod maşină (de exemplu, pentru efecte sonore, grafică etc.).

```
   7 DIM c(10): DIM a$(10,13): F
OR i=1 TO 10: LET a$(i)="Spectru
m": NEXT i
  10 BORDER 2: PAPER 5: INK 9: C
LS : LET l=0: LET scor=0: POKE 2
3609,40: LET b=0: LET a=1: LET c
u=1
  20 PRINT "Program pentru invat
area limbii              ENGLEZE"'
'''TAB 6;"Nivel de cunostinte"''
'"1..........incepatori."''"2...
.......nivel mediu."''"3........
..avansati."'''' INK 2: PAPER 5;
"Apasati una din tastele (1 2 3)
."
  40 LET a$=INKEY$: IF a$="" THE
N GO TO 40
  45 BEEP .01,10: BEEP .02,20
  50 IF a$="1" THEN LET lev=1: G
O TO 100
  60 IF a$="2" THEN LET lev=2: G
O TO 100
  70 IF a$="3" THEN LET lev=3: G
O TO 100
  80 GO TO 40
 100 IF lev<=3 AND lev>=1 THEN R
ESTORE lev*1000: GO TO 500
 500 DIM c$(100,15): DIM n$(60):
 DIM b(20): CLS : PRINT AT 8,5;"
 Asteptati un moment !"
 505 FOR a=0 TO 6: POKE USR "a"+
a,0: NEXT a: POKE USR "a"+7,126
 510 REM
 520 PRINT AT 17,1;"Scor:";AT 17
,6;scor
 525 PRINT AT 18,0;"  [1]-pentru
 urmatoarea litera    [2]-pentru
 tot cuvintul         [3]-pentru
 alta propozitie      [4]-pentru
 alt nivel."
 530 PRINT AT 17,17;"Nivel:";lev
 535 LET b=0: LET a=1: LET cu=1
 540 READ p$: IF p$="end" THEN G
O TO 9000
 542 IF p$="lev 2" THEN LET lev=
2: PRINT #1;"  Se trece la nivel
ul nr. 2           Apasati o tas
ta!           ": PAUSE 0: PRINT #
1;"

   ": CLS : GO TO 520
 543 IF p$="lev 3" THEN LET lev=
3: PRINT #1;"  Se trece la nivel
ul nr. 3           Apasati o tas
ta!           ": PAUSE 0: PRINT #
1;"

   ": CLS : GO TO 520
 545 GO SUB 900: READ s: FOR h=1
 TO s-1: READ b(h): NEXT h
 550 PRINT AT 0,0;p$: FOR i=1 TO
 LEN p$: LET b=b+1
 560 LET a$=p$(i): IF a$=" " OR
a$="," OR a$="." OR a$="?" OR a$
="!" OR a$=";" OR a$=":" THEN LE
T c$(cu)=p$(a TO a+b-1): LET a=i
+1: LET cu=cu+1: LET b=0
 570 LET a$=p$(i): IF i<>LEN p$
THEN IF (a$=" " OR a$="," OR a$=
"." OR a$="?" OR a$="!" OR a$=";
" OR a$=":") AND p$(i+1)=" " THE
N LET i=i+1: LET a=i+1: GO TO 57
0
 580 NEXT i: LET cuv=cu-1: PRINT
 AT 8,0;"
           ": PAUSE 250*lev: FOR q
=1 TO cuv: PRINT AT 13,0;"


 590 LET a=INT ((RND*cuv)+1): IF
 a<=0 OR a)=cuv+1 THEN GO TO 590
 593 LET s$=c$(a): LET u=1
 595 IF s$(u)<>" " AND s$(u)<>",
" AND s$(u)<>"." AND s$(u)<>";"
AND s$(u)<>":" AND s$(u)<>"!" AN
D s$(u)<>"?" THEN LET u=u+1: GO
TO 595
 596 LET s$=s$( TO u-1)
 600 LET c=a-1: FOR k=1 TO a-1:
LET y$=c$(k): LET r=1
 604 IF y$(r)<>" " AND y$(r)<>",
" AND y$(r)<>"." AND y$(r)<>";"
AND y$(r)<>":" AND y$(r)<>"!" AN
D y$(r)<>"?" THEN LET c=c+1: LET
 r=r+1: GO TO 604
 609 NEXT k: LET c=c+1: LET j=1:
 LET h=1
 610 IF c+b(h)>32 THEN LET c=c-3
2+b(h): LET j=j+1: LET h=h+1: GO
 TO 610
 620 FOR x=1 TO LEN s$: PRINT AT
 j-1,c+x-2;"A";: NEXT x: LET x=x
-1
 630 PRINT AT 12,0;"Tastati cuvi
ntul care lipseste:": LET z=0
 640 LET a$=INKEY$: IF a$="" THE
N GO TO 640
 645 BEEP .01,20: BEEP .007,40
 650 LET b$=s$(z+1): GO TO 800
 670 IF a$=b$ THEN LET scor=scor
+5: LET z=z+1: PRINT AT j-1,c+z-
2;b$;AT 14,2+z;a$;AT 17,6;scor:
GO TO 680
 675 LET scor=scor-1: PRINT AT 1
7,6;scor
 680 IF z=x OR a$="3" THEN GO TO
 700
 690 GO TO 640
 700 PAUSE 50: PRINT AT 12,0;"
```

Fig. 4.1. (Continuă la pag. 83)

```
": NEXT q: GO TO 530
 800 IF a$="1" THEN LET z=z+1: L
ET scor=scor-2: PRINT AT j-1,c+z
-2;b$;AT 14,z+2;b$;AT 17,6;scor:
 IF lev=1 THEN GO TO 670
 810 IF a$="2" THEN FOR w=z TO v
-1: LET b$=s$(w+1): PRINT AT j-1
,c+w-1;b$;AT 14,3+w;b$: NEXT w:
LET z=x: LET scor=scor-15: PRINT
 AT 17,6;scor: IF lev=1 THEN GO
TO 670
 820 IF a$="3" THEN LET q=cuv: I
F lev=1 THEN GO TO 670
 830 IF a$="4" THEN GO TO 9900
 840 GO TO 670
 900 FOR m=0 TO 10: PRINT AT m,0
;"
  ": NEXT m: RETURN
1000 DATA "I read a book.",1,"I
go to school.",1
1900 DATA "lev 2"
2000 DATA "Every Monday mother g
oes          shopping.",2,7,"She t
ook a bus to get to the    shops
 quikly.",2,3
2900 DATA "lev 3"
3000 DATA "Yesterday was Sunday.
Dan and      Doris were busy in th
e kitchen    all morning.Doris was
 the cook    and Dan was her help.
",4,3,1,1
9000 CLS : PRINT AT 1,9;" Clasam
ent "
9010 FOR i=1 TO 10: IF scor>=c(i
) THEN LET l=i: LET i=10
9012 NEXT i
9013 IF l=0 THEN GO TO 9040
9015 FOR i=9 TO 1 STEP -1: LET c
(i+1)=c(i): LET a$(i+1)=a$(i): N
EXT i
9020 LET c(l)=scor
9030 INPUT "Tastati numele dv.(m
ax 13 lit.)";a$(l)
9040 FOR i=1 TO 10
9050 PRINT AT 2*i+1,3;i;TAB 6;a$
(i);TAB 22;"-> ";c(i)
9060 NEXT i
9070 PRINT #0;"Apasati o tasta p
t. a reincepe.": PAUSE 0
9080 GO TO 10
9900 PRINT AT 18,0;"  [7]-pentru
 un nivel superior    [8]-pentru
 un nivel inferior    [9]-pentru
 sfirsit.


9910 LET a$=INKEY$: IF a$="" THE
N GO TO 9910
9920 IF a$="7" THEN LET lev=lev+
1: IF lev>=3 THEN LET lev=3: LET
 q=cuv
9930 IF a$="8" THEN LET lev=lev-
1: IF lev<=1 THEN LET lev=1: LET
 q=cuv
9940 IF a$="9" THEN GO TO 9000
9945 IF a$<>"7" AND a$<>"8" AND
a$<>"9" THEN GO TO 9910
9950 RESTORE lev*1000
9960 PRINT AT 12,0;"


9970 GO TO 520
9998 DATA "end"
9999 CLEAR : SAVE "Lb.Engleza"
INE 0
```

Fig. 4.1. Program de învățare a limbii engleze

CAPITOLUL 5

PROGRAME UTILITARE ŞI GRAFICĂ

5.1. RUTINĂ DE CITIRE DIN MEMORIA *ROM* PENTRU OBŢINEREA INFORMAŢIILOR REFERITOARE LA FIŞIERELE SALVATE

Informaţiile referitoare la un fişier salvat pe caseta magnetică (tipul fişierului, lungimea sa etc.) se regăsesc în partea de antet (*header*) care însoţeşte fişierul. Întradevăr, fişierele sînt separate în două părţi, fiecare avînd un format diferit. Prima parte sau antetul fişierului conţine diverse informaţii relative la fişier. Ea ocupă 18 octeţi organizaţi în felul următor:

— octetul 0 (zero) indică tipul fişierului şi poate avea valorile: 0 — pentru program BASIC; 1 — fişier de date numerice; 2 — fişier de date alfanumerice; 3 — program în cod maşină (*bytes*); 4 — program în cod maşină creat prin Editor/Asambler;

— octeţii 1÷10 conţin numele fişierului;

— octeţii 11÷12 indică lungimea programului în octeţi, împreună cu variabilele (pentru tipul de fişier 0 — program BASIC) sau lungimea programului/fişierului în cod maşină (pentru tipul 1, 2, 3);

— octeţii 13÷14 indică linia de autostartare (cînd tipul de fişier este 0) sau adresa de implantare a programului, dacă tipul fişierului este 3;

— octeţii 15÷16 arată lungimea programului BASIC fără variabile (numai pentru tip fişier — 0).

Partea a doua a fișierului conține datele propriu-zise. Pentru un fișier care memorează un program în cod mașină această parte va conține toți octeții programului.

Interfața cu casetofonul. Bitul 3 al portului 254 este utilizat pentru scriere (OUT), iar bitul 6 — pentru citire (IN). Acești doi biți sînt înlocuiți de rutinele de scriere și citire casetă, care sînt situate în memoria ROM și permit scrierea sau citirea de pe casetă a unui număr de octeți. Numărul de octeți, precum și poziția sînt fixate de utilizator.

Rutina de scriere este situată la adresa 4C2H(1218). La început, IX va trebui să conțină adresa de început a zonei de transferat, iar DE, numărul de octeți care se transferă. Registrul A va avea valoarea 0 (dacă se dorește scrierea unui antet de fișier) sau *FFH* (dacă se dorește scrierea corpului unui fișier). Următoarea suită de instrucțiuni va permite scrierea uneia din părțile fișierului pe caseta magnetică (fig. 5.1).

Rutina de citire este situată la adresa 556 H (1366) și necesită aceleași valori de intrare. În plus, va fi necesar ca indicatorul Carry să fie poziționat pe 1. Următoarea suită de instrucțiuni va permite citirea de pe casetă a unei părți a fișierului (fig. 5.2). Suita de instrucțiuni

```
LD      IX , adresa     ; adresa de inceput a zonei
                        ; care contine octetii de transferat
LD      DE , numar      ; numarul de octeti de transferat
LD      A , cod         ; 00 sau FFH in functie de partea de trasferat
                        ; (antet sau fisier propriu-zis)
CALL    4C2H            ; scriere
```

Fig. 5.1. Rutina de scriere

```
LD      IX , adresa     ; adresa zonei in care vor fi transferati
                        ; octetii cititi
LD      DE   numar      ; numarul de octeti de citit
LD      A    cod        ; 00 sau FFH in functie de partea de citit
                        ; (antet sau fisier propriu-zis)
SCF                     ;
CALL    556H            ; citire
```

Fig. 5.2. Rutina de citire

```
27986 37        SCF             ; set carry flag
27987 3E00      LD A , 00       ; se incarca acumulatorul cu 0
27989 DD21606D  LD IX , 27000   ; se incarca IX cu adresa zonei
                                ; in care vor fi transferati octetii
                                ; (28000)
27993 111100    LD DE , 00017   ; se incarca DE cu 17 (numarul de
                                ; octeti ai antetului)
27996 CD5605    CALL 01366      ; se apeleaza rutina de citire din ROM
27999 C9        RET
```

Fig. 5.3. Citirea informaţiilor din antet

(dezasamblate cu MONS) care permite citirea informaţiilor din antet referitoare la fişier (fig. 5.3) conţine: pe prima coloană — adresele instrucţiunilor în zecimal, în a doua coloană — codurile instrucţiunilor în hexazecimal, în a treia coloană — mnemonicele de instrucţiuni cu operanzi în zecimal, iar în a patra coloană — comentarii.

Următorul program (fig. 5.4) reprezintă o aplicaţie care va utiliza informaţiile extrase din antetele fişierelor existente pe caseta magnetică prin intermediul rutinei de citire casetă prezentate anterior. Programul va crea un fişier de date pentru ţinerea evidenţelor referitoare la programele conţinute într-o bibliotecă personală.

Rutina de citire a informaţiilor din antet se va localiza la adresa 26 986 (vezi linia 1) şi va fi apelată din linia 150.

Rutina de citire se introduce din BASIC prin intermediul unei linii DATA (linia 30), care conţine codificarea instrucţiunilor în cod maşină şi a operanzilor în zecimal. Se poate observa că 55 = 37 H ; 62 = 3E H etc. regăsindu-se astfel codurile instrucţiunilor în hexazecimal din programul dezasamblat (coloana a doua). Datele din linia DATA au fost introduse ca şiruri de caractere, urmărind a fi transformate apoi în valori numerice prin intermediul funcţiei VAL. În acest mod se realizează o economie de memorie.

În linia 50 se realizează o rezervare de memorie, începînd de la adresa 27 000 (adică de unde se termină programul în cod maşină); de la această adresă se va memora fişierul de date cu informaţiile conţinute în antetele citite.

```
   1 CLEAR 26985
   2 LET c8=9: LET o=1: LET c=1:
 LET g=300
   3 POKE 27000,5
   8 INPUT "Cod Caseta (2 cifre)
:";y
  10 BORDER 0: PAPER 0: INK 7: C
LS
  20 DATA "55","62","0","221","3
3","120","105","17","17","0","20
5","86","5","201"
  30 FOR a=26986 TO 26999: READ
a$: POKE a,VAL a$: NEXT a
  40 DEF FN p(a)=PEEK a+256*PEEK
 (a+1)
  50 DEF FN a(p,c)=27000+17*(c-1
)+170*(p-1)
  80 GO SUB 500
 150 RANDOMIZE USR 26986: GO SUB
 730: IF PEEK FN a(p,c)=5 THEN G
O TO 150
 160 GO SUB 600
 170 GO SUB 800
 180 IF c<c8 THEN LET c=c+1: LET
 et=150: GO TO 200
 190 IF c=c8 THEN LET p=p+1: LET
 c=1: LET et=80: GO TO 200
 195 STOP
 200 POKE FN a(p,c),5: POKE 2699
2,INT (FN a(p,c)/256): POKE 2699
1,FN a(p,c)-256*INT (FN a(p,c)/2
56)
 210 GO TO et
 300 LET c=c-1: IF c=0 THEN LET
p=p-1: LET c=10
 310 IF p=0 THEN LET p=1: LET c=
1: GO SUB 550: GO TO 150
 320 GO TO 170
 500 REM Initializare tabel
 520 CLS : PRINT PAPER 1;"DIR*Ca
seta ";y;" Adr.Lungime.Auto"''
 530 PLOT 0,165: DRAW INK 2;255,
0
 540 PLOT 0,166: DRAW INK 2;255,
0
 550 INPUT ;: PRINT #1; PAPER 1;
TAB 25;"PAG ";p;(" " AND p<c8)
 560 RETURN
 600 REM Decodificare HEDER
 610 LET ad=FN a(p,c)
 620 LET t=PEEK ad
 630 DIM n$(10)
 640 FOR i=1 TO 10: LET n$(i)=CH
R$ PEEK (ad+i): NEXT i
 650 LET l=FN p(ad+11)
 660 LET s=FN p(ad+13)
 670 LET x=FN p(ad+15)
 680 GO SUB 700+t
 690 GO TO 710
 700 PRINT "Prog. ";: RETURN
 701 PRINT "Num.A ";: RETURN
 702 PRINT "Chr.A ";: RETURN
 703 PRINT "Bytes ";: RETURN
 705 RETURN
 710 PRINT PAPER 1;n$; PAPER 0;"
 ";
 720 IF t=3 THEN PRINT s;",";l;:
 GO TO 770
 730 PRINT l;
 740 IF t>0 THEN GO TO 770
 750 PRINT "/";x;
 760 IF s>=0 AND s<10000 THEN PR
INT "/";s;
 770 PRINT '': RETURN
 780 BEEP .1,-16: BEEP .1,32: BE
EP .1,31: BEEP .1,48: RETURN
 805 INPUT ;: PRINT #1; FLASH 1;
" "; FLASH 0; PAPER 1;TAB 25;"PA
GE ";p;(" " AND p<c8)
 810 FOR w=1 TO 160
 820 IF INKEY$="" THEN GO TO 100
0
 830 LET a$=INKEY$: GO SUB 780
 840 LET cc=c: LET pp=p
 850 INPUT ;: PRINT #1; FLASH 1;
" "; FLASH 0; PAPER 1;"SusVirfJo
s ReitoarcereTiparire";TAB 25;"P
AG ";p;(" " AND p<c8)
 860 IF INKEY$="" THEN GO TO 860
 870 LET a$=INKEY$: GO SUB 780
 880 IF a$="r" THEN LET p=pp: GO
 SUB 500: FOR c=1 TO cc: GO SUB
600: NEXT c: LET c=cc: INPUT "Sa
lvare sau Noua caseta?";c$: IF a
$(1)="s" OR a$(1)="S" THEN GO TO
 9999
 881 IF a$(1)="n" OR a$(1)="N" T
HEN RUN
 884 IF a$="t" THEN GO TO 2500
 890 IF a$="s" THEN LET p=p-1: G
O TO 920
 900 IF a$="v" THEN LET p=1: GO
TO 920
 910 LET p=p+1
 920 IF p<1 THEN LET p=1
 930 IF p>pp THEN LET p=pp
 940 GO SUB 500
 950 FOR c=1 TO c8 AND ((c8 AND
p<pp)+(cc AND p=pp))
 960 GO SUB 600
 970 NEXT c: GO TO 850
1000 NEXT w
1010 GO SUB 550
1020 RETURN
2500 COPY : GO TO 850
8900 GO SUB 800
9000 BORDER 0: PAPER 0: INK 7: C
LS : LOAD ""CODE 27000,17*(c-1)+
170*(p-1)+1: GO SUB 800
9998 STOP
9999 LET y$="DIR*Cas "+STR$ y: S
AVE y$ LINE 9000: SAVE "director
"CODE 27000,17*(c-1)+170*(p-1)
```

Fig. 5.4. **Crearea unui fişier de date**

Programul prezentat are caracter utilitar, cu ajutorul său existînd posibilitatea de a ține evidența înregistrărilor pe casete magnetice. Memorarea informațiilor (evidențelor) se va face tot pe caseta magnetică.

Programul prezintă un tablou pe care vor fi afișate informațiile. După lansarea în execuție a programului, se pornește casetofonul pentru parcurgerea casetei înregistrate cu programe. Programul va afișa (eventual pe mai multe pagini — ecrane — care conțin cîte 10 titluri) denumirea fișierului, *tipul* (program BASIC — *Prog* —, program în cod mașină — *Bytes* —, fișier de date numerice — *Num A* — — sau fișier de date alfanumerice — *Chr A* —), *lungimea fișierului* și *linia de autostartare* (pentru programe BASIC) sau *adresa de implantare a programului* (pentru programe în cod mașină).

La terminarea parcurgerii unei casete sau cînd utilizatorul dorește se va acționa orice tastă (dar numai pînă la 4÷5 secunde de la afișarea informațiilor referitoare la fișierul citit) și se va intra în al doilea mod de lucru, ale cărui opțiuni sînt: *S* (Sus) pentru afișarea paginii inferioare, *V* (Vîrf) pentru afișarea primei pagini, *J* (Jos) pentru afișarea paginii superioare, *R* (Reîntoarcere) pentru intrare în primul mod de lucru, *S* (Save) pentru salvarea fișierului creat pe casetă, *I* (Imprimare) pentru imprimarea fișierului la imprimantă sau *N* (New) pentru o nouă casetă, caz în care fișierul se șterge, intrîndu-se din nou în primul mod de lucru. Se recomandă ca fișierul creat să se salveze la începutul casetei respective. La o ieșire accidentală programul se poate relansa cu comanda *RUN*.

5.2. RUTINĂ GRAFICĂ PENTRU UMPLEREA UNOR CONTURURI

Prezentăm o rutină foarte performantă realizată în cod mașină și utilizabilă în programe pentru umplerea rapidă a unor contururi.

Principiul de realizare a rutinei. Se caută începutul liniei de pixeli în care se află punctul curent analizat. De aici (de la început) se umple linia pînă la găsirea unui

punct activat sau a sfîrşitului (marginei) de ecran. Dacă se găseşte o ramificaţie, aceasta este depusă în lista FIFO. Dacă în listă se găseşte o ramificaţie, atunci se aplică umplerea de linie şi se scoate din listă. Noua ramificaţie se depune la sfîrşitul listei, iar citirea se face de la început.

În locul coordonatelor punctelor se utilizează adresa + + masca. În mască un bit setat va da un punct. Lista FIFO are 400 de locaţii (o locaţie = 3 octeţi). WRITER indică următoarea locaţie liberă, iar READER, ramificaţia cea mai veche.

PUTTUB depune o ramificaţie, iar GETTUB extrage o ramificaţie. Umplerea unui rînd se realizează cu subrutine PLINE. Prin intermediul subrutinelor HLDOWN şi HLUP se solicită o adresă din memoria RAM pentru ecran şi se furnizează adresa octetului care este „sub" şi respectiv „deasupra" adresei.

Dacă lista FIFO este plină, PUTTUB returnează $Z = 1$.

Schema logică pentru rutina principală PAINT este dată în fig. 5.5 iar pentru subrutina PLINE, în fig. 5.6.

Performanţe. Rutina poate umple pînă la maximum 10 000 puncte (pixeli) pe secundă (de exemplu, un patrulater de 100×100 este umplut în circa o secundă).

Rutina de umplere în cod maşină pentru calculatoare HC (compatibile ZX Spectrum) este dată în fig. 5.7. Ea se apelează din BASIC de la adresa TEST, punctul de start fiind ultimul punct desenat cu PLOT sau PLOT INVERSE. Dacă se solicită umplerea, punctul de start este marcat cu PLOT INVERSE 1, iar dacă se solicită ştergere, cu PLOT. Următorul program BASIC (fig. 5.8) exemplifică utilizarea rutinei (care se lansează de la adresa 63 089), realizînd umplerea şi apoi ştergerea unui cerc de rază 30. Utilizatorul va introduce coordonatele centrului cercului sau va modifica programul, astfel încît să se realizeze umplerea sau ştergerea pentru alte contururi.

În vederea funcţionării pe alte calculatoare care au memorie ecran altfel organizată sînt necesare mai multe modificări. De exemplu, pentru calculatorul PRAE 48 KO (la care adresa de început a memoriei ecran este #E 000, iar cea de sfîrşit #FFFF) sînt necesare unele modificări (vezi fig. 5.9).

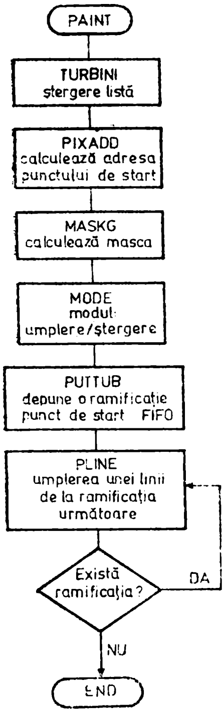

Fig. 5.5. Schema logică a rutinei ***PAINT***

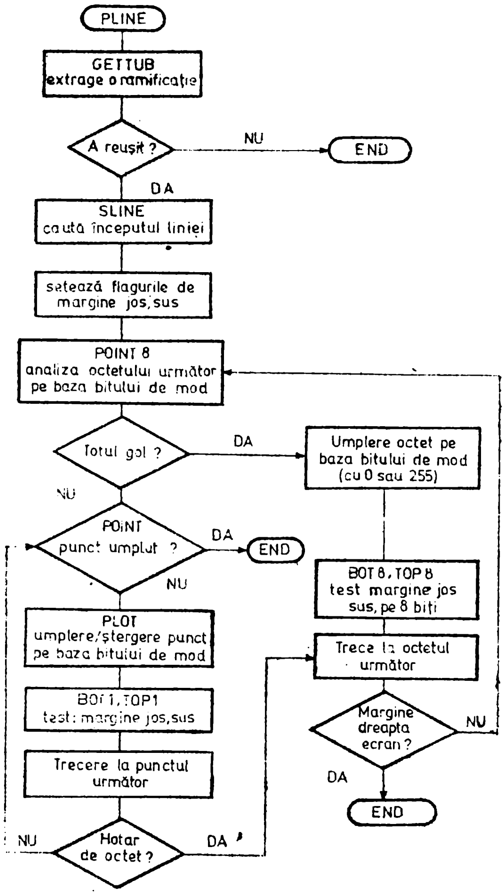

Fig. 5.6. Schema logică a subrutinei ***PLINE***

```
10          ORG   #F000
12
14 PAINT:
16          PUSH AF
18          PUSH BC
20          PUSH DE
22          PUSH HL
24          CALL TUBINI
26          CALL PIXADD
28          CALL MASKG
30          CALL MODE
32          CALL PUTTUB
34
36 PAINT1:
38          CALL PLINE
40          JR    NZ.PAINT1
42          POP   HL
44          POP   DE
46          POP   BC
48          POP   AF
50          RET
52
54 MODE:
56          LD    C.0
58          CALL POINT
60          RES   3.C
62          RET   Z
64          SET   3.C
66          RET
68
70 TUBINI:
72          LD    HL.FIFO
74          LD    (READER).HL
76          LD    (WRITER).HL
77          LD    DE.(WRITER)
78          RET
80
82 GETTUB:
84          LD    HL.(READER)
86          LD    DE.(WRITER)
88          CALL CP16
90          RET   Z
92          INC   HL
94          LD    E.(HL)
96          INC   HL
98          LD    D.(HL)
100         INC   HL
102         LD    B.(HL)
104         PUSH DE
106         LD    DE.FIFOE
108         CALL CP16
110         JR    NZ.GET1
112         LD    HL.FIFO
114
116 GET1:
118         LD    (READER),HL
120         POP   HL
122         XOR   A
124         INC   A          ;NZ!
126         RET
128
130 PUTTUB:
132         EX    DE.HL
134         PUSH DE
136         LD    HL.(WRITER)
138         INC   HL
140         LD    (HL).E
142         INC   HL
144         LD    (HL).D
146         INC   HL
148         LD    (HL).B
150         LD    DE.FIFOE
152         CALL CP16
154         JR    NZ.PUT1
156         LD    HL.FIFO
158
160 PUT1:
162         LD    DE.(READER)
164         CALL CP16
166         JR    Z.PUT2
168         LD    (WRITER).HL
170
172 PUT2:
174         POP   HL
176         RET
178
180 PLINE:
182         CALL GETTUB
184         RET   Z
186         CALL SLINE
188         SET   0.C
190         SET   1.C
192
194 PLINE1:
196         LD    A.(HL)
198         CALL POINT8
200         JR    Z.PLINE2
202
204 PLINE3:
206         CALL POINT
208         RET   NZ
210         CALL PLOT
212         CALL BOT1
214         CALL TOP1
216         RRC   B
218         JR    NC.PLINE3
220         JR    PLINE5
222
224 PLINE2:
226         XOR   A
228         BIT   3.C
230         JR    NZ.PLINE4
232         CPL
234
236 PLINE4:
238         LD    (HL).A
240         CALL TOP8
242         CALL BOT8
```

Fig. 5.7. (continuă la pag. 92)

```
PLINE5:
        INC   HL
        LD    A.L
        AND   #1F
        JR    NZ.PLINE1
        INC   A           ;NZ!
        RET

POINT:
        LD    A.(HL)
        AND   B
        BIT   3.C
        JR    NZ.PO1
        OR    A
        RET

PO1:
        XOR   B
        RET

PLOT:
        LD    A.(HL)
        OR    B
        BIT   3.C
        JR    Z.PL1
        XOR   E

PL1:
        LD    (HL).A
        RET

BOT1:
        PUSH  HL
        CALL  HLDOWN
        LD    DE.SCREND
        CALL  CP16
        JR    NC.BOT12
        CALL  BOTB

BOT12:
        POP   HL
        RET

BOTB:
        CALL  POINT
        JR    Z.BOTB1
        SET   0.C
        RET

BOTB1:
        BIT   0.C
        RET   Z
        CALL  PUTTUB
        RES   0.C
        RET

TOP1:
        PUSH  HL
        CALL  HLVP
        LD    DE.SCREEN
        CALL  CP16
        JR    C.TOP12
        CALL  TOPB

TOP12:
        POP   HL
        RET

TOPB:
        CALL  POINT
        JR    Z.TOPB1
        SET   1.C
        RET

TOPB1:
        BIT   1.C
        RET   Z
        CALL  PUTTUB
        RES   1.C
        RET

HLDOWN:
        INC   H
        LD    A.H
        AND   7
        RET   NZ
        PUSH  DE
        LD    DE.-#7E0
        ADD   HL.DE
        POP   DE
        LD    A.H
        AND   7
        RET   Z
        LD    A.H
        ADD   A.7
        LD    H.A
        RET

HLVP:
        LD    A.H
        AND   7
        JR    Z.HLVP1
        DEC   H
        RET

HLVP1:
        LD    A.L
        AND   #E0
        JR    Z.HLVP2
        PUSH  DE
        LD    DE.#6E0
        ADD   HL.DE
        POP   DE
        RET

HLVP2:
        LD    A.L
        SUB   #20
        LD    L.A
        DEC   H
        RET

SLINE:
        CALL  LEFTB
        JR    C.SLINE1
        RRC   B
        RET
```

Fig. 5.7. (continuă la pag. 93)

```
502 SLINE1:
504           RRC   B
506
508 SLINE2:
510           LD    A.L
512           AND   #1F
514           RET   Z
516           DEC   HL
518           LD    A.(HL)
520           CALL  POINT8
522           JR    Z.SLINE2
524           RLC   B
526           CALL  LEFTB1
528           RRC   B
530           RET   NC
532           INC   HL
534           RET
536
538 LEFTB:
540           RLC   B
542           RET   C
544
546 LEFTB1:
548           CALL  POINT
550           JR    Z.LEFTB
552           OR    A
554           RET
556
558 CP16:
560           LD    A.H   ;HL.DE
562           CP    D
564           RET   NZ
566           LD    A.L
568           CP    E
570           RET
572
574 BOT8:
576           PUSH  HL
578           CALL  HLDOWN
580           LD    DE.SCREND
582           CALL  CP16
584           JR    NC.BOT8N
586           LD    A.(HL)
588           OR    A
590           JR    Z.BOT81
592           CPL
594           JR    NZ.BOT82
596
598 BOT81:
600           CALL  BOTB
602           POP   HL
604           RET
606
608 BOT82:
610           CALL  BOTB
612           RRC   B
614           JR    NC.BOT82
616
618 BOT8N:
620           POP   HL
622           RET
624
626 TOP8:
628           PUSH  HL
630           CALL  HLUP
632           LD    DE.SCREEN
634           CALL  CP16
636           JR    C.TOP8N
638           LD    A.(HL)
640           OR    A
642           JR    Z.TOP81
644           CPL
646           JR    NZ.TOP82
648
650 TOP81:
652           CALL  TOPB
654           POP   HL
656           RET
658
660 TOP82:
662           CALL  TOPB
664           RRC   B
666           JP    NC.TOP82
668
670 TOP8N:
672           POP   HL
674           RET
676
678 POINT8:
680           BIT   3.C
682           JR    Z.PO81
684           CPL
686
688 PO81:
690           OR    A
692           RET
694
696 MASKG:
698           LD    B.1
700           INC   A
702
704 MG1:
706           RRC   B
708           DEC   A
710           JR    NZ.MG1
712           RET
714
716
718 FIFO      EQU   $
720           DEFS  400*3
722 FIFOE     EQU   $-1
724
726 READER DEFS 2
728 WRITER DEFS 2
730
732 PIXADD EQU  #22AA ;
 RUTINA  EPROM
734 SCREEN EQU  #4000
736 SCREND EQU  #57FF
738
740 TEST    LD    BC.(#5C7D) ;
ULTIMUL PUNCT
742           JP    PAINT
744           END   TEST
746
```

Fig. 5.7. Rutina de umplere pentru HC-85

```
 9 INPUT I
10 CIRCLE I.I.30
20 PLOT INVERSE 1;I+1,I+1
30 RANDOMIZE USR 63089
32 PAUSE 0
40 PLOT I+1,I+1
50 RANDOMIZE USR 63089
60 GO TO 9
```

Fig. 5.8. Utilizarea rutinei

```
SCREEN:
        EQU  #E000

SCREND:
        EQU  #FFFF

PIXADD:
        XOR  A
        SRA  B
        RR   C
        RRA
        SRA  B
        RR   C
        RRA
        SRA  B
        RR   C
        RLA
        RLA
        RLA
        LD   HL.SCREEN
        ADD  HL.BC
        RET

HLVP:
        PUSH BC
        XOR  A
        LD   BC.32
        SBC  HL.BC
        POP  BC
        RET

HLDOWN:
        PUSH BC
        LD   BC.32
        ADD  HL.BC
        POP  BC
        RET
```

Fig. 5.9. Rutina pentru PRAE

5.3. REPREZENTAREA GRAFICĂ A FUNCȚIILOR

Definit la începutul anilor '70 în scopul înlesnirii învățării programării, limbajul PASCAL este, în prezent, unul dintre cele mai răspîndite limbaje de programare în mediul liceal și, în special, universitar. El a fost adoptat însă și pentru scrierea aplicațiilor în majoritatea domeniilor în care se utilizează calculatorul, mai ales după aparițiile versiunilor TURBO. Limbajul PASCAL oferă avantaje atît în ceea ce privește instrucțiunile de control, care sînt chiar cele impuse de tehnica programării structurate (IF-THEN-ELSE, REPEATUNTIL, CASE, FOR), cît și a facilităților deosebit de puternice pentru repre-

zentarea datelor și a graficii. Evitarea sistematică a utilizării instrucțiunilor GO TO, precum și scrierea modularizată oferă limbajului o inteligibilitate și o claritate foarte bune.

Avantajul major față de alte limbaje disponibile este viteza mare la rulare (este compilator și nu interpretor, ca limbajul BASIC, inclusiv versiunea pentru calculatoare compatibile Sinclair Spectrum), datorită faptului că prin compilare se generează cod direct executabil. De aici rezultă și una din aplicațiile sale majore și anume realizarea de calcule matematice și statistice complexe. Alt domeniu important de aplicație al limbajului PASCAL îl constituie reprezentările grafice, oferindu-se facilități deosebite prin setul de primitive cunoscut sub numele de TURTLE GRAPHICS.

Programul prezentat în fig. 5.10 este realizat în versiunea HP4 T16 pentru calculatoare compatibile Sinclair Spectrum; prin intermediul său se pot *reprezenta grafic funcții de două variabile*. Funcțiile sînt definite pe intervalul [−3, 3] și iau valori în mulțimea numerelor reale. Marginile intervalului se pot modifica cu ușurință. Definirea funcției se face natural prin $Z = F(X, Y)$.

Liniile de program 130 ÷ 830 conțin definirea funcțiilor grafice (de fapt, o simplă interfață PASCAL-BASIC), prin intermediul programului putîndu-se realiza puncte și drepte la fel ca în BASIC. Urmează definirea rutinei de hard-copy (pentru canalul binar al INTERFEȚEI 1 și imprimanta Robotron K 6 314). Programul începe efectiv în linia 1 360 cu definirea funcției de reprezentat $-F(X, Y)$. Funcțiile FA și FB realizează proiecția din sistemul $OXYZ$ (spațiul de definire) în planul OAB (spațiul de reprezentare).

Algoritmul de vizibilitate este de tipul „Z-buffer". Reprezentarea corectă în acest caz este asigurată numai dacă trasarea se face într-o anumită ordine (se începe din punctul cel mai apropiat de observat și se scanează suprafața pentru toate punctele cu coordonata x și, respectiv, y egală cu cea a punctului curent). Testul de vizibilitate se efectuează în rutina PLOT 1, care lucrează direct în coordonate ecran. Procedura PLINE trasează o linie între punctele

```
 ...       20 PROGRAM GRAFIC;
BFFB       30 CONST SI=0.5;
BFFB       40       CO=0.866025;
BFFB       50 VAR A,B:ARRAY[1..30,1..30] OF REAL;
C004       60    C:ARRAY[0..255,1..2] OF INTEGER;
C004       70     I,J,K,L,M,N,NN,KR:INTEGER;
C004       80     X,Y,Z,AR,BR,AMIN,AMAX,BMIN,BMAX,PASX,PASY,BS,AS:REAL;
C004       90
C004      100
C004      110
C004      120
C004      130 ( ++++++++++++++++++++++
C004      140
C004      150   Extensia de grafica si
C004      160
C004      170   sunet pentru HP4T16
C004      180
C004      190 )
C004      200 PROCEDURE PLOT(X,Y:INTEGER);
C007      210
C007      220  BEGIN
C01F      230 INLINE(#FD,#21,#3A,#5C,#DD,#46,#02,#DD,#4E,#04,#CD,#E5,#22)
C02C      240 END ;
C036      250
C036      260 PROCEDURE DRAW(X,Y:INTEGER);
C039      270 BEGIN
C051      280  INLINE(#FD,#21,#3A,#5C,#DD,#56,#03,#DD,#5E,#05,#DD,
C05C      285 #46,#02,#DD,#4E,#04,
C061      290  #21,#01,#FF,#AF,#BA,#55,#28,#03,#54,#90,#47,#AF,#[illegible],
C06E      295 #5D,#28,#03,#5C,#91,#4F,
C074      300  #CD,#BA,#24)
C077      310 END;
C081      320
C081      330 PROCEDURE SPOUT(C:CHAR);
C084      340 BEGIN
C09C      350  INLINE(#FD,#21,#3A,#5C,#DD,#7E,#02,#D7);
C0A4      360 END;
C0AB      370
C0AB      380 PROCEDURE BEEPER(A,B:INTEGER);
C0AE      390  BEGIN
C0C6      400   INLINE(#DD,#6E,#02,#DD,#66,#03,#DD,#5E,#04,#DD,#56,
C0D1      405 #05,#CD,#B5,#03,#F3);
C0D6      410 END;
C0E0      420
C0E0      430 PROCEDURE BEEP(FR:INTEGER;LE:REAL);
C0E3      440 VAR I:INTEGER;
C0E3      450  BEGIN
C0FB      460   IF FR=0 THEN FOR I:=1 TO ENTIER(12000*LE) DO
C14E      470   ELSE BEEPER(ENTIER(FR*LE),ENTIER(437500/FR-30.125));
C1A6      480 END;
C1B1      490
C1B1      500 PROCEDURE PAT(LIN,COL:INTEGER);
C1B4      510 BEGIN
C1CC      520 INLINE(#FD,#21,#3A,#5C,#DD,#7E,#04,#FE,#18,#30,#27,
C1D7      525 #47,#DD,#7F,#02,#FE,#20,#30,
C1DE      530  #1F,#4F,#78,#E6,#18,#F6,#40,#32,#85,#5C,#78,#E6,#07,
C1EB      535 #0F,#0F,#0F,#81,
C1EF      540  #32,#84,#5C,#3E,#21,#91,#32,#88,#5C,#3E,#18,#90,#32,
C1FC      545 #89,#5C,#00)
C1FF      550 END;
C209      560
C209      570 PROCEDURE ATRIB(CULOARE:INTEGER);
C20C      580 BEGIN
C224      590  INLINE(#FD,#21,#3A,#5C,#DD,#7F,#02,#32,#8D,#5C,#32,
C22F      595 #8F,#5C)
C231      600 END;
C238      610
C238      620 PROCEDURE CLS(CULOARE:INTEGER);
C23B      630 BEGIN
C253      640  INLINE(#FD,#21,#3A,#5C,#AF,#32,#6B,#5C,#DD,#56,#02,
C25E      645 #21,#00,#58,#01,#00,#03,#72,
C265      650  #0B,#23,#78,#B1,#20,#F9);
C26B      660 ATRIB(CULOARE);PAGE;PAT(0,0)
C288      670 END;
C298      680
C298      690 PROCEDURE BORDER(C:INTEGER);
C29B      700 BEGIN
C2B3      710  INLINE(#FD,#21,#3A,#5C,#DD,#7F,#02,#E6,#07,#47,#07,
C2BF      715 #07,#07,#78,#D3,#FE)
C2C3      720 END;
C2CA      730
C2CA      740 (          PLOT
C2CA      750            DRAW
C2CA      760            SPOUT
C2CA      770            BEEP
C2CA      780            PAT
```

Fig. 5. 10 (continuă în pag. 97)

```
C2CA  790           ATRIB
C2CA  800           CLS
C2CA  810           BORDER
C2CA  820
C2CA  830    ++++++++++++++++++++++ }
C2CA  840
C2CA  850 FUNCTION POINT(X,Y:INTEGER):INTEGER;
C2CD  860 VAR I,J,K,L,ADR:INTEGER;
C2CD  870  BEGIN
C2E5  880   I:=Y DIV 64;
C2F9  890   J:=Y-64*I;
C31C  900   K:=J DIV 8;
C330  910   L:=J-K*8;
C34E  920   ADR:=L*256+K*32+I*2048+16384+(X DIV 8);
C3A7  930   I:=X-(X DIV 8)*8;
C3CB  940    I:=7-I;
C3F5  950   J:=ORD(PEEK(ADR,CHAR));
C3F5  960   WHILE I>0 DO
C40E  970    BEGIN
C40E  980     J:=J DIV 2;
C422  990     I:=I-1;
C42F 1000    END;
C432 1010   K:=J MOD 2;
C445 1020   POINT:=K;
C451 1030 END;
C460 1040
C460 1050 PROCEDURE COPY;
C463 1060 VAR I,J,K,L:INTEGER;
C463 1070 BEGIN
C47B 1080
C47B 1090 { PROGRAMARE IMPRIMANTA }
C47B 1100
C47B 1110 WRITE(CHR(16));
C482 1120 SPOUT(CHR(27));SPOUT('A');SPOUT(CHR(6));
C4AD 1130 SPOUT(CHR(27));SPOUT('C');SPOUT(CHR(96));
C4D8 1140 SPOUT(CHR(13));SPOUT(CHR(10));SPOUT(CHR(13));
C505 1145 SPOUT(CHR(10));
C514 1150
C514 1160 { INTRARE MOD GRAFIC }
C514 1170
C514 1180 L:=0;
C51D 1190 REPEAT
C51D 1200 WRITE('   ');
C52E 1210 SPOUT(CHR(27));SPOUT('*');SPOUT(CHR(5));SPOUT(CHR(0));
C568 1215 SPOUT(CHR(2));
C577 1220 FOR I:=0 TO 255 DO
C59A 1230  BEGIN
C59D 1240   K:=0;
C5A6 1250   FOR J:=0 TO 2 DO
C5C9 1260    BEGIN
C5CC 1270     K:=K*4+POINT(I,L+J)*3;    END;
C610 1280   SPOUT(CHR(K));SPOUT(CHR(K));
C634 1290  END;
C637 1300 L:=L+3;
C646 1310 WRITELN('   ');SPOUT(CHR(13));SPOUT(CHR(10));
C674 1320 UNTIL L>=192;
C68D 1330 SPOUT(CHR(13));SPOUT(CHR(10));SPOUT(CHR(27));
C6BA 1335 SPOUT('@');WRITE(CHR(16));
C6CE 1340 END;
C6D9 1350
C6D9 1360 FUNCTION F(X,Y:REAL):REAL;
C6DC 1370 VAR R,FI:REAL;
C6DC 1380 BEGIN
C6F4 1390 R:=X*X+Y*Y;
C73F 1400 F:=-COS(X)*COS(Y)*4;
C781 1410 END;
C790 1420
C790 1430
C790 1440 FUNCTION FA(X,Y,Z:REAL):REAL;
C793 1450 BEGIN
C7AB 1460  FA:=Y*0.95-SI*X;
C7EE 1470 END;
C7F8 1480
C7F8 1490
C7F8 1500 FUNCTION FB(X,Y,Z:REAL):REAL;
C7FB 1510 BEGIN
C813 1520  FB:=Z-0.31*Y-CO*X;
C86B 1530 END;
C875 1540
C875 1550 PROCEDURE PLOT1(I,J:INTEGER);
C878 1560 VAR N:INTEGER;
C878 1570  BEGIN
C890 1580   IF(C[I,1]=0)AND(C[I,2]=0) THEN BEGIN C[I,1]:=J;C[I,2]:=J END
C99D 1590   ELSE
C9A0 1600     IF(C[I,1]>J)AND(C[I,2]<J)THEN
CA36 1610   ELSE
```

Fig. 5. 10. (continuă în pag. 98)

```
CA39      BEGIN
CA39       PLOT(I,J);
CA50       IF C[I,1]<=J THEN C[I,1]:=J ELSE C[I,2]:=J;
CB20      END
CB20    END;
CB2B
CB2B  PROCEDURE PUNE(I,J,K,L:INTEGER);
CB2E  VAR X1,X2,Y1,Y2,II,KK:INTEGER;
CB2E  BEGIN
CB46   X1:=ROUND((A[I,J]-AMIN)*AS+5);
CBBB   Y1:=ROUND((B[I,J]-BMIN)*BS+5);
CC30   X2:=ROUND((A[K,L]-AMIN)*AS+5);
CCA5   Y2:=ROUND((B[K,L]-BMIN)*BS+5);
CD1A  N:=X2-X1;M:=Y2-Y1;
CD4A  KK:=ABS(M);IF KK<ABS(N) THEN KK:=ABS(N);
CD7C  KK:=KK*2;
CD89  II:=0;
CD92  IF KK=0 THEN PLOT1(X1,Y1) ELSE BEGIN
CDC1  REPEAT
CDC1   PLOT1(X1+((N*II) DIV KK),Y1+((M*II) DIV KK));
CE1F   II:=II+1;
CE2C  UNTIL II>=KK;
CE48  PLOT1(X2,Y2);
CE5F  END;
CE5F  END;
CE6E
CE6E
CE6E  (     M A I N     )
CE6E
CE6E  BEGIN
CE77   CLS(71);
CE80   Z:=F(-3,-3);AMIN:=FA(-3,-3,Z);AMAX:=AMIN;
CEF7  BMIN:=FB(-3,-3,Z);BMAX:=BMIN;
CF3E   PASX:=6/29;PASY:=6/29;
CF6E   X:=-3;
CF83   FOR I:=1 TO 30 DO
CF9D    BEGIN
CFA0    Y:=-3;
CFB5    FOR J:=1 TO 30 DO
CFCF     BEGIN
CFD2     PAT(11,12);WRITE(900-30*(I-1)-J:4);
D00C     Z:=F(X,Y);
D02E     AR:=FA(X,Y,Z);
D059     BR:=FB(X,Y,Z);
D084     IF AR<AMIN THEN AMIN:=AR ELSE IF AR>AMAX THEN AMAX:=AR;
D0E9     IF BR<BMIN THEN BMIN:=BR ELSE IF BR>BMAX THEN BMAX:=BR;
D14E     A[I,J]:=AR;B[I,J]:=BR;
D1E0     Y:=Y+PASY;
D1FA    END;
D1FD   X:=X+PASX;
D217   END;
D21A
D21A  BS:=165/(BMAX-BMIN);AS:=236/(AMAX-AMIN);
D26C  FOR I:=0 TO 255 DO
D286   FOR J:=1 TO 2 DO
D2A3    C[I,J]:=0;
D2E6
D2E6  CLS(71);PAT(12,8);WRITE('CAROIAJ ?(1,2,3)');READLN;
D31A  KR:=3;IF NOT EOLN THEN READ(KR);
D32F
D32F  CLS(71);
D338  FOR K:=30 DOWNTO 1 DO
D351   BEGIN
D354    FOR I:=1 TO K-1 DO
D373     BEGIN
D376      IF(KR=1)OR(KR=3)THEN PUNE(K,K-I+1,K,K-I);
D3C7      IF(KR=2)OR(KR=3)THEN PUNE(K-I+1,K,K-I,K);
D418     END;
D41C    FOR I:=1 TO K-1 DO
D43B     BEGIN
D43E      IF K>1 THEN
D451       BEGIN
D451        IF(KR=2)OR(KR=3)THEN PUNE(K,K-I,K-1,K-I);
D4A2        IF(KR=1)OR(KR=3)THEN PUNE(K-I,K,K-I,K-1);
D4F3       END;
D4F3     END;
D4F7  END;
D4FA  READLN;COPY;
D5[illegible]  END .
End Address: D504
Run^C
```

Fig. 5.10. Program de grafică

de indici (i, j) și (k, l). Funcția se calculează înainte pentru valorile din nodurile unei rețele plane cu pasul 0,1.

Programul principal asigură inițializările, calculul funcției în nodurile rețelei, scalarea automată și parcurgerea rețelei conform algoritmului „Z-buffer".

În figura 5.11 se pot urmări cîteva reprezentări grafice de funcții realizate cu programul prezentat.

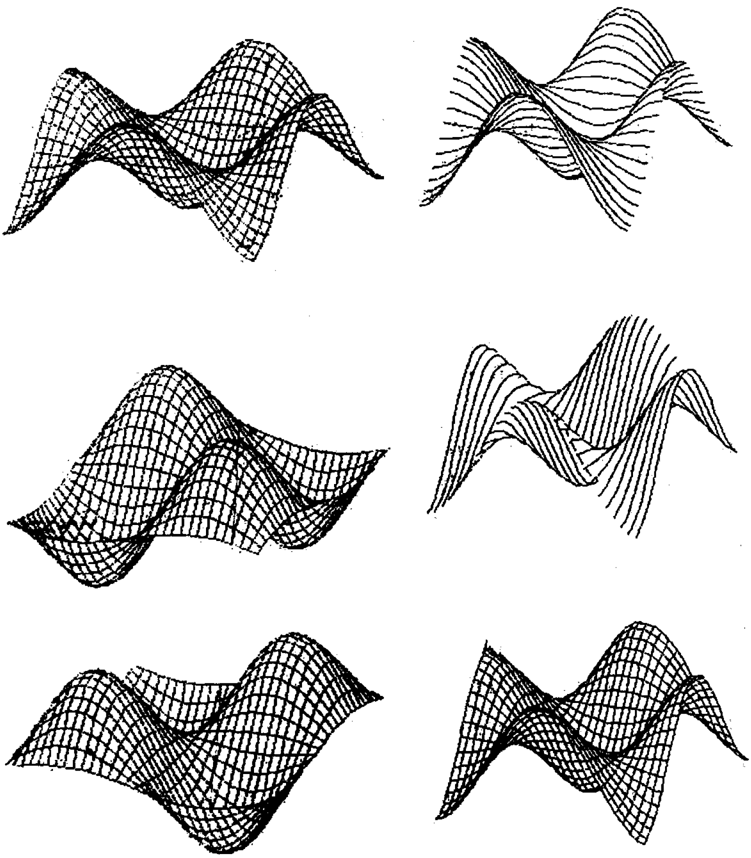

Fig. 5.11. Reprezentări grafice de funcții

CAPITOLUL 6

PROGRAMARE ÎN STIL LOGO

În contrast cu primele limbaje de programare, al căror accent cade pe aritmetica computațională, *LOGO* a fost proiectat pentru prelucrarea cuvintelor și propozițiilor.

Programarea în *LOGO* poate fi înțeleasă la diferite niveluri. De aceea, *LOGO* reprezintă nu numai un limbaj de programare indicat pentru introducerea începătorilor (în special a copiilor mici), ci și o posibilitate de înțelegere mai profundă a informaticii pentru cei care au depășit un stadiu introductiv.

În acest capitol se urmăresc nu atît asimilarea și explicarea în stilul unui ghid de utilizare a unui număr cît mai mare de primitive *LOGO*, ci explorarea unor idei fundamentale ale programării calculatoarelor prin intermediul limbajului *LOGO*. Din acest motiv se subînțelege că sînt cunoscute cîteva aspecte elementare ca: încărcarea sistemului *LOGO*, modul de introducere (tastare) a comenzilor, utilizarea editorului *LOGO* etc.

Toate exemplele se vor referi la versiunea *LOGO* pentru calculatoarele, *HC*, *TIM-S*, *COBRA* etc., care este disponibilă prin caseta *RECOOP-ITCI* editată în 1989. Pentru lămuriri suplimentare atît cu privire la aspectele introductive, cît și a unor primitive *LOGO* se poate consulta manualul de referință care însoțește caseta menționată.

6.1. CONCEPTE GENERALE

Procedură. Convenim că într-un dialog vom sublinia răspunsurile date de *LOGO* pentru a le deosebi de introducerile unui utilizator. Presupunem, de asemenea că am introdus sistemul *LOGO* şi, acesta a afişat promptul său specific (semnul de întrebare „?") care arată că *LOGO* aşteaptă instrucţiunile unui utilizator. Să introducem următoarea instrucţiune:

```
? PRINT 17
17
?
```

LOGO va răspunde la această instrucţiune afişînd numărul 17 şi, din nou, promptul său specific.

Cuvîntul *PRINT* este numele unei *proceduri*. Aceasta este un mic segment dintr-un program şi prin el se îndeplineşte o anumită sarcină. Procedura numită *PRINT*, de exemplu, are drept sarcină să afişeze lucruri pe ecran.

Se cunoaşte că în limbajele *BASIC* şi *PASCAL* există mai multe tipuri de instrucţiuni, fiecare avînd o anumită sintaxă (o punctuaţie specială şi un format). Spre deosebire de aceste limbaje, *LOGO* nu prezintă mai multe tipuri de instrucţiuni: în *LOGO* orice este realizat prin intermediul procedurilor. La începutul unei sesiuni de lucru *LOGO*, acesta „ştie" circa 100-200 proceduri, numărul depinzînd de tipul calculatorului şi de versiunea *LOGO*. Procedurile iniţiale se mai numesc (proceduri) *primitive*. Programarea în LOGO se realizează îmbogăţind repertoriul LOGO cu noi proceduri după nevoile proprii, iar acest lucru se va realiza prin asocierea mai multor proceduri existente.

Deşi are o sarcină specifică, procedura *PRINT* nu va face totdeauna exact acelaşi lucru; prin intermediul ei utilizatorul poate afişa pe ecran orice doreşte, nu numai numărul 17. Pentru a controla această flexibilitate, este nevoie de un mijloc care să indice procedurii exact lucrul pe care dorim să îl realizeze. Astfel, fiecare procedură conţine o informaţie; poate fi un număr (ca în exemplu dat), dar există şi alte feluri de informaţii care pot fi manipulate

de procedurile *LOGO*. Procedura numită *PRINT* necesită un *subiect* (*parametru de intrare*). Alte proceduri necesită mai mulți parametri de intrare, iar altele nici unul.

Exemple:

— *FORWARD 50* are ca urmare înaintarea „broaștei" (o mică săgeată care în mișcarea ei lasă urme pe ecran; este dispozitivul cu care se realizează grafica în *LOGO*) cu 50 de pași, iar *RIGHT 90* are ca urmare rotirea „broaștei" la dreapta cu un unghi de 90 de grade. Procedurile *FORWARD, RIGHT* ca și *PRINT* și multe altele necesită un singur parametru de intrare;

— *CLEAN* are ca efect ștergerea ecranului, iar *PENUP* — ridicarea creionului (de aici înainte „broasca" se va deplasa fără a lăsa urme). Procedurile *CLEAN* și *PENUP* nu necesită nici un parametru de intrare;

— *SUM 32* are ca efect adunarea celor două numere, iar *PROD 32* înmulțirea lor. Procedurile *SUM* și *PROD* necesită cîte doi parametri de intrare. Se observă că atît între proceduri și parametri, cît și între parametri se intercalează cîte un spațiu care joacă rol de separator.

Într-o discuție obișnuită cuvinte ca *instrucțiune* și *procedură* au practic același înțeles: ele se referă la orice metodă, proces sau rețetă care realizează o anumită sarcină. Situația nu este aceeași cînd este vorba de programarea calculatoarelor. În *LOGO* o *instrucțiune* reprezintă ceea ce se introduce pentru a se executa un ordin. (*PRINT 17* reprezintă un exemplu de instrucțiune). Unele instrucțiuni sînt mai complicate, fiind formate din mai multe părți. O instrucțiune trebuie să conțină informație suficientă pentru a specifica exact ceea ce este de dorit să execute LOGO. Pentru a face o analogie cu o instrucțiune (ordin) adresată unui operator, „Citește această pagină", este o instrucțiune, în timp ce „Citește" nu este, deoarece nu comunică ce se dorește a se citi.

O *procedură*, în schimb, reprezintă o tehnică pentru îndeplinirea unei sarcini oarecare (de exemplu, *PRINT* este numele unei proceduri). Pentru a fi executată, procedura trebuie apelată de cineva. Se spune că se *invocă* o procedură. Procedurile sînt invocate prin instrucțiuni.

Comenzi și operații. În *LOGO* sînt două tipuri de proceduri: comenzi și operații. O *operație* este o procedură care calculează o valoare și o extrage (exemple de operații: *SUM, PROD* etc.).

O *comandă* este o procedură care nu extrage un rezultat, dar are un efect imediat (de pildă: mișcarea „broaștei", un sunet, tipărirea pe ecran etc.); exemple de comenzi: *PRINT, SOUND* etc.

O *instrucțiune completă* constă în numele instrucțiunii urmat de atîtea expresii cîte sînt necesare pentru a extrage rezultatele.

O *expresie* este, de exemplu, *SUM 32* sau *17*. Se observă că operațiile sînt utilizate pentru a construi expresii.

Exemplu de instrucțiune completă: *PRINT SUM 3 2.*

Se pot pune deci pe aceeași linie mai multe instrucțiuni care formează instrucțiuni complete.

Cu succesiunea următoare de instrucțiuni se desenează pe ecran un pătrat cu latura de 50:

```
FORWARD 50 LEFT 90 FORWARD 50 LEFT 90 FORWARD 50
LEFT 90 FORWARD 50 LEFT 90
```

Același lucru se poate obține mai ușor, folosind repetiția astfel: REPEAT 4 [FORWARD 50 LEFT 90]

Modalități de adăugare a noi proceduri (cuvinte). Dacă ultima instrucțiune completă se va intercala între cuvintele *TO PATRAT* și *END*, atunci *PATRAT* va deveni numele unei noi proceduri; de fiecare dată cînd aceasta este invocată, va fi desenat un pătrat cu latura de 50:

```
TO PATRAT
REPEAT 4 [FORWARD 50 LEFT 90]
END
```

Cuvîntul *TO* este o prescurtare pentru „iată cum să ...". Numele procedurii sugerează conținutul procedurii (o metaforă), iar *END* indică sfîrșitul procedurii. În mod similar, procedura pentru definirea unui triunghi cu latura 50 va fi:

```
TO TRIUNGHI
REPEAT 3 [FORWARD 50 LEFT 120]
END
```

Se observă că pentru a desena orice figură geometrică închisă suma rotirilor „broaștei" (este de fapt suma unghiurilor exterioare) trebuie să fie egală cu 360° (teorema rotirii complete a „broaștei").

Desigur, noile proceduri create, avînd de acum același statut ca procedurile primitive, pot fi invocate în cadrul unor instrucțiuni complete și chiar în definirea unor noi proceduri. Iată un exemplu în care noile proceduri definite, *PATRAT* și *TRIUNGHI*, sînt invocate în cadrul unei instrucțiuni complete (vezi figura 6.1):

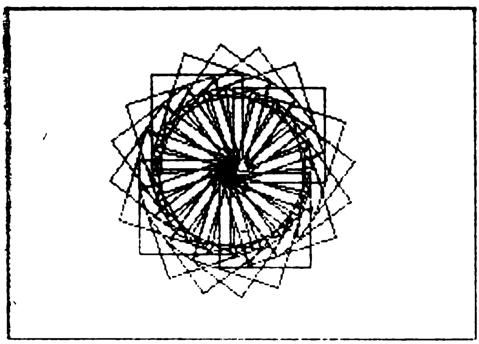

Fig. 6.1. Rezultatul unei instrucțiuni de tip *REPEAT...*

```
REPEAT 20 [FORWARD 2 PATRAT LEFT 18 TRIUNGHI]
```

Evaluare. Dacă instrucțiunile sînt constituite din nume de proceduri, iar procedurile invocate de instrucțiuni sînt compuse din mai multe instrucțiuni (așa cum am văzut), atunci cum se explică faptul că sistemul nu intră într-un cerc vicios, invocînd la nesfîrșit proceduri mai detaliate și, implicit, nerealizînd practic nimic Pentru programarea în *LOGO* răspunsul este legat de faptul că, în final, atît instrucțiunile, cît și procedurile pe care le invocă trebuie să fie definite în termenii procedurilor primitive. Aceste proceduri nu sînt alcătuite din instrucțiuni LOGO. Sînt lucruri pe care calculatorul știe că trebuie să le realizeze în mod prioritar.

Să considerăm următoarea instrucțiune:

```
PRINT SUM 2 3
```

Dacă totul decurge conform celor stabilite, atunci *LOGO* nu va afișa cuvintele *SUM 2 3*, ci numărul 5. Subiectul (sau ce se introduce ori parametrul de intrare) pentru PRINT este expresia *SUM 2 3*. Însă limbajul *LOGO* evaluează parametrul de intrare înainte de a trece la procedura *PRINT* ceea ce înseamnă că *LOGO* invocă procedurile necesare (în acest caz, SUM) pentru a calcula valoarea expresiei (5). Astfel, rezultatul lui SUM devine parametrul de intrare pentru *PRINT*.

De remarcat că nu trebuie confundat rezultatul cu procesul de afișare. În *LOGO* cuvîntul „rezultat" sau „output" este un termen tehnic care se referă la o valoarea care este calculată (furnizată) de o procedură și folosită de o alta, ce necesită un subiect (parametru de intrare). În exemplul dat, *SUM* furnizează numărul 5 pentru *PRINT*, dar *PRINT* nu furnizează nimic pentru altă procedură. Cînd *PRINT* afișează numărul 5, acest fapt reprezintă sfîrșitul fără a mai exista alte proceduri care așteaptă parametri de intrare.

Pentru a înțelege cum se realizează evaluarea în *LOGO* să imaginăm desfășurarea procesului în cazul următoarei instrucțiuni:

PRINT SUM 4 PRODUCT 10 2

Pentru evaluarea acestei instrucțiuni sistemul LOGO va parcurge următorii pași:

1. Primul lucru în această instrucțiune este numele procedurii PRINT. Sistemul *LOGO* știe că PRINT necesită un singur parametru de intrare, așa încît continuă să citească linia.

2. Următorul lucru găsit de sistemul *LOGO* este cuvîntul SUM. Acesta este de asemenea numele unei proceduri. Rezultatul furnizat de procedura SUM va reprezenta parametrul de intrare pentru procedura PRINT.

3. Limbajul *LOGO* știe că SUM necesită doi parametri de intrare; din această cauză SUM nu poate fi invocat pînă cînd *LOGO* nu găsește acești parametri pentru SUM.

4. Elementul următor în instrucțiune este numărul 4, acesta fiind deci primul parametru de intrare pentru

SUM. Parametrul respectiv necesită, de asemenea să fie evaluat. Din fericire, un număr se evaluează prin el însuși, astfel încît valoarea acestui parametru este 4.

5. Acum *LOGO* trebuie să găsească al doilea parametru de intrare pentru *SUM*. Următorul element în instrucțiune este cuvîntul PRODUCT, care reprezintă numele unei proceduri. *LOGO* trebuie să se orienteze spre această procedură, în scopul evaluării celui de al doilea parametru al lui *SUM*.

6. Limbajul *LOGO* știe că *PRODUCT* necesită doi parametri (deci, trebuie să-i caute). Între timp, *PRINT* și *SUM* sînt ambele în așteptare pentru evaluarea parametrilor lor (PRINT așteaptă pentru un singur parametru; *SUM*, pentru care s-a găsit un parametru, așteaptă pentru cel de-al doilea). Următorul element de pe linie este numărul 10. Acest număr se autoevaluează, primul parametru pentru PRODUCT fiind deci 10.

7. Sistemul *LOGO* are nevoie de încă un parametru de intrare pentru *PRODUCT*, așa încît el continuă să citească linia de instrucțiune. Următorul lucru pe care îl găsește este numărul 2. Acest număr se autoevaluează, astfel încît al doilea parametru pentru *PRODUCT* va fi valoarea 2.

8. Acum *LOGO* poate invoca procedura *PRODUCT* cu parametrii de intrare 10 și 2. Procedura *PRODUCT* va furniza rezultatul înmulțirii lui 10 cu 2, deci 20.

9. Acest rezultat (20) este o valoare care va reprezenta al doilea parametru pentru *SUM*. Acum *LOGO* poate invoca procedura *SUM*, cu parametrii 4 și 20. Procedura va furniza rezultatul 24.

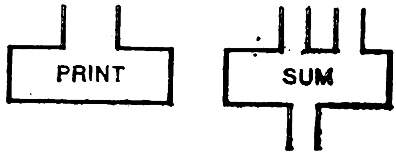
10. Rezultatul procedurii *SUM* (24) reprezintă parametrul de intrare pentru *PRINT*, pe care *LOGO* îl poate acum invoca. Sistemul va afișa numărul 24.

Pentru a realiza o diagramă a acestei analize, fiecare procedură poate fi reprezentată ca un bloc cu una sau mai multe intrări (în partea superioară), în funcție de numărul de parametri de intrare ai procedurii, și o ieșire (în partea inferioară) dacă procedura furnizează sau nu un rezultat.

În fig. 6.2 poate fi urmărită reprezentarea grafică corespunzătoare procedurilor *PRINT* și *SUM*.

Reprezentările grafice ale procedurilor se pot conecta între ele, ieșirea unei proceduri devenind intrarea (para-

Fig. 6.2. Reprezentarea instrucțiunilor *PRINT* și *SUM*

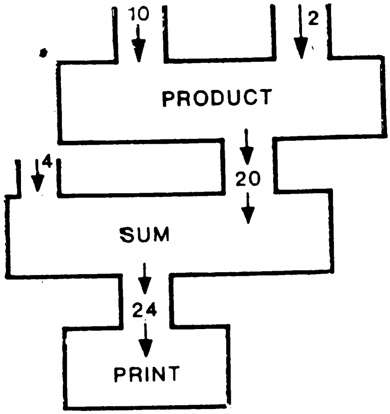

Fig. 6.3. Diagrama unei instrucțiuni complete

metrul de intrare) alteia. Astfel diagrama pentru instrucțiunea analizată va arăta ca în figura 6.3 (săgețile indică fluxul informațional în diagramă).

Trebuie remarcat faptul că atunci cînd se definește o nouă procedură liniile *LOGO* care se introduc nu se evaluează, fiind numai memorate ca parte a procedurii care se definește.

Mesaje de eroare. După cum s-a subliniat, *LOGO* știe dinainte cîți parametri de intrare sînt necesari pentru fiecare procedură. Ce se va întîmpla însă dacă unei proceduri îi va fi conferit un număr greșit de parametri? Încercați, de exemplu, *PRINT* și apoi *CR*. Se va afișa: *„PREA PUȚINE INTRĂRI ÎN PRINT"*.

Prin aceasta *LOGO* comunică simultan două lucruri: pe de o parte faptul că se întîmplă ceva cu o anumită procedură (prea puțini parametri, iar pe de altă parte, numele particular al procedurii care este în suferință. În exemplul dat este clar care procedură a fost implicată, fiind folosită doar una singură Dar iată alt exemplu:

```
? PRINT REMAINDER PRODUCT 4 5
PREA PUȚINE INTRĂRI ÎN REMAINDER
```

În acest caz, mesajul *LOGO* este foarte folositor, subliniind faptul că este vorba de procedura *REMAINDER* care are nevoie de încă un subiect (și nu *PRODUCT* sau *PRINT*).

O greșeală frecventă pe care o fac programatorii începători este aceea de a ignora ceea ce transmite un anumit mesaj de eroare, de a nu încerca să-și imagineze problema reală care apare sau de a trece prea repede peste mesaj fără a desprinde din el foloasele potențiale. În *LOGO* mesajele de eroare sînt mai descriptive și mai la obiect, comparativ cu *BASIC* (de exemplu, în limbajul *BASIC* poate să apară deseori un mesaj de eroare care referă o anumită linie de program, iar eroarea să se găsească în altă linie).

Ce mesaj de eroare apare atunci cînd se introduc mai mulți parametri de intrare pentru o procedură? De exemplu,

```
? PRINT 2 3
2
NU AI SPUS CE SĂ FAC CU 3
```

Deci *LOGO* îndeplinește instrucțiunea PRINT 2, apoi găsește pe linie numărul 3, care este în plus.

Cuvinte și liste. Pînă acum exemplele date s-au referit la numere, aritmetică și grafică. Mai există prejudecata conform căreia calculatoarele pot realiza numai calcule dar, de fapt, mult mai interesantă este utilizarea calculatoarelor pentru a prelucra și alte informații în afară de numere.

Să presupunem că dorim ca *LOGO* să afișeze cuvîntul SALUT.

```
? PRINT SALUT
NU ȘTIU CUM SĂ SALUT
```

Deci *LOGO* interpretează SALUT ca fiind numele unei proceduri.

Mesajul de eroare apărut arată că nu există nici o procedură cu numele SALUT în repertoriu lui *LOGO*. Cînd limbajul evaluează instrucțiuni, el interpretează cuvintele

simple ca nume de proceduri. Pentru ca un cuvînt să fie tratat ca *el însuși* trebuie să fie precedat de ghilimele ("):

```
? PRINT "SALUT
SALUT
```

Iată, de ce ghilimelele sînt utilizate în acest scop în *LOGO*: în informatică ghilimelele în fața unui cuvînt înseamnă prevenirea evaluării cuvîntului.

Pînă acum am văzut că numere se evaluează prin ele însele, nefiind necesară inserarea ghilimelelor în fața lor. Acest fapt nu prezintă nici o contradicție, includerea ghilimelelor în fața numerelor neimplicînd nici o schimbare. De exemplu,

```
? PRINT SUM "2 "3
5
```

Se observă că, spre deosebire de alte limbaje de programare (*BASIC*, de exemplu), în *LOGO* ghilimelele se plasează doar în fața cuvîntului, fapt ce nu reprezintă o sintaxă arbitrară în cadrul sistemului studiat, ci reflectă faptul că un *cuvînt* LOGO nu este același lucru cu un *șir de caractere* folosit în alte limbaje. În *LOGO* mai multe cuvinte se pot combina, formînd astfel o *listă*. Cel mai simplu mod de a realiza o listă este de a închide cuvintele între paranteze pătrate, prin aceasta lista evaluîndu-se prin ea însăși:

```
? PRINT [CE MAI FACI?]
CE MAI FACI?
```

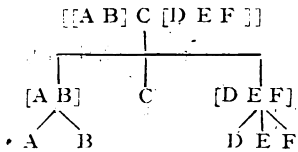
Parantezele drepte aplicate unei liste nu fac parte din listă, ele avînd drept scop atît delimitarea listei, cît și cotarea ei (evaluarea prin ea însăși).

Dacă parantezele drepte aplicate unei liste au același efect ca ghilimelele din fața unui cuvînt (adică evaluarea prin însăși lista sau însuși cuvîntul respectiv) atunci ce înseamnă evaluarea unei liste? Ei bine, fiecare linie de instrucțiuni care se introduce în *LOGO* este, de fapt, o listă care se evaluează prin invocarea procedurilor care o compun.

În exemplul dat lista conține trei membri, fiecare din el fiind un cuvînt (primul este CE). Dar membrii unei liste pot fi nu numai cuvinte, ci și liste. Faptul că o listă poate

avea ca membru o altă listă conduce la o mare flexibilitate a modului de grupare a informaţiilor, folosind ca tehnică listele.

O listă de tipul [[A B] C [D E F]] conţine trei membri, dintre care doi (primul şi ultimul) sînt liste. O listă poate fi reprezentată şi cu ajutorul unei diagrame de tip arbore, ca în exemplul următor:

În *LOGO* sînt două tipuri de informaţii care se pot prelucra — cuvintele şi listele (numerele reprezintă, după cum am văzut, un caz special de cuvinte). Numele(denumirea) care se utilizează atît pentru cuvinte, cît şi pentru liste este *obiect*.

O listă formată numai din cuvinte se mai numeşte şi *frază* (*sentence*) sau *listă plată* (*flat*), diagrama de tip arbore în acest caz, prezentînd un singur nivel. Numele *frază* sugerează faptul că lista plată este utilizată deseori (deşi nu totdeauna) pentru reprezentarea frazelor din limbajul curent. O frază în *LOGO* este un tip special de cuvînt.

Descrierea unei proceduri. În descrierea procedurilor o afirmaţie de tipul „SUM adună două numere", deşi nu este falsă, este total inadecvată. Iată în schimb un mod adecvat de descriere:

"SUM este o operaţie. Sînt necesari doi parametri de intrare (amîndoi trebuie să fie numere). SUM furnizează rezultatul adunării celor doi parametri".

Iată şi alt exemplu:

"PRINT este o comandă care necesită un parametru. Parametrul poate fi orice obiect. Efectul comenzii PRINT este afişarea pe ecran a obiectului parametru".

Metoda folosită deci pentru descrierea unei proceduri trebuie să urmeze următorii paşi:

1. Comandă sau operaţie?
2. Cîţi parametri de intrare?

3. Care este tipul obiectului pentru fiecare parametru?

4. Dacă procedura este o operaţie care este rezultatul ei (ce furnizează)? Dacă procedura este o comandă ce efect va avea?

Prelucrarea cuvintelor şi listelor. *LOGO* conţine o serie de operaţii care au drept scop extragerea obiectelor şi dispunerea lor laolaltă. Cuvintele sînt formate din caractere (litere, cifre, semne de punctuaţie), dar un caracter nu reprezintă al treilea tip de obiect, el fiind de fapt un cuvînt format dintr-un singur caracter.

FIRST este o operaţie care necesită un parametru. (Parametrul poate fi orice obiect nenul). *FIRST* va furniza primul membru al parametrului, dacă acesta este o listă, sau primul caracter al parametrului, dacă acesta este un cuvînt. De exemplu,

```
? PRINT FIRST "SALUT
S
? PRINT FIRST [CE MAI FACI?]
CE
```

BUTFIRST este o operaţie care necesită un parametru. (Acesta poate fi orice obiect nenul). Rezultatul operaţiei va fi o listă care conţine toţi membrii listei, în afară de primul (dacă parametrul a fost o listă), sau un cuvînt conţinînd toate caracterele în afară de primul (dacă parametrul a fost un cuvînt).

```
? PRINT BUTFIRST "SALUT
ALUT
? PRINT BUTFIRST [CE MAI FACI?]
MAI FACI?
```

De remarcat faptul că *FIRST*-ul unei liste poate fi un cuvînt, dar *BUTFIRST*-ul oricărui obiect va fi totdeauna alt obiect de acelaşi tip. Atunci cînd operaţia *BUTFIRST* se aplică unui obiect care conţine numai un singur membru, *LOGO* va afişa o linie fără nici un element.

```
? PRINT BUTFIRST "A
? PRINT BUTFIRST [SALUT]
?
```

În primul caz linia reprezintă un cuvînt „gol", iar în al doilea caz o listă „goală". Într-o instrucțiune se poate indica un cuvînt „gol" utilizînd ghilimelele cu un spațiu, iar o listă „goală" prin două paranteze pătrate, care nu închid nimic între ele:

```
? PRINT " PRINT [ ]
?
```

Similar cu *FIRST* și *BUTFIRST* există operațiile *LAST* (al cărei rezultat este reprezentat de ultimul membru al parametrului) și *BUTLAST* (al cărei rezultat este reprezentat de toți membrii parametrului, în afară de ultimul).

Cu ajutorul operațiilor *FIRST*, *LAST*, *BUTFIRST* și *BUTLAST* se extrag elemente din obiecte. Spre deosebire de ele, *SENTENCE* este o operație prin intermediul căreia se dispun la un loc mai multe obiecte. *SENTENCE* necesită doi parametri, care pot fi reprezentați de orice obiect. Rezultatul furnizat va fi întotdeauna o listă. În funcție de obiectele care formează cei doi parametri, precum și de tipul listei — plată sau nu — care reprezintă unul sau ambii parametri, rezultatul furnizat și obținut prin concatenarea obiectelor celor doi parametri va fi sau nu o listă plată.

Exemple:

```
? PRINT SENTENCE "A "MERGE
A MERGE
? PRINT SENTENCE [CE MAI] [FACI?]
CE MAI FACI?
? PRINT SENTENCE [CE MAI] "FACI?
CE MAI FACI?
? PRINT SENTENCE [] [CE MAI FACI?]
CE MAI FACI?
? PRINT SENTENCE [[LISTA 1A] [LISTA 1B]] [[LISTA 2A]
[LISTA 2B]]
[LISTA 1A] [LISTA 1B] [LISTA 2A] [LISTA 2B]
? PRINT SENTENCE [LISTA 1A] [[LISTA 2A] [LISTA 2B]]
LISTA 1A [LISTA 2A] [LISTA 2B]
```

Ultimul exemplu arată rezultatul folosirii operației *SENTENCE* în cazul în care primul parametru este reprezentat de o listă plată, iar al doilea — de una neplată.

WORD este o operație care necesită doi parametri. Este necesar ca amîndoi parametri să fie cuvinte, între ele putînd fi și cuvîntul „gol". Rezultatul furnizat de operația *WORD* va fi un cuvînt format prin concatenarea celor două cuvinte-parametru.

Exemple:

? PRINT WORD "MI "RE

MIRE

? PRINT WORD "MI [RE LA]

WORD NU MERGE CU [RE LA] CA INPUT

Operațiile descrise pot fi combinate în același mod în care s-au combinat *SUM* și *PRODUCT*. Să analizăm, de exemplu, următoarea linie *LOGO* care are ca rezultat afișarea cuvîntului *LOGO*:

? PRINT WORD WORD LAST "COCOSUL FIRST BUTFIRST "COMPUTER FIRST [GO TO ESTE O INSTRUCTIUNE]

LOGO

Se ține seama de faptul că numerele sînt cuvinte, deci cu ele se pot combina operații aritmetice:

? PRINT WORD SUM 2 3 PRODUCT 2 3

56

? PRINT SUM WORD 2 3 PRODUCT 2 3

29

? PRINT SENTENCE SUM 2 3 WORD 2 3

5 23

COUNT este o operație care necesită un parametru. (Parametrul poate fi orice obiect). Rezultatul furnizat este un număr care indică lungimea parametrului. Dacă parametrul este un cuvînt, rezultatul va fi numărul de caractere ale cuvîntului. În situația că parametrul este o listă, rezultatul va fi numărul de membri ai listei.

```
? PRINT COUNT "SALUT
5
? PRINT COUNT [CE MAI FACI?]
3
? PRINT COUNT []
0
```

Aritmetica — formă specială de evaluare. Am văzut cum se evaluează o linie *LOGO*: se cercetează primul cuvînt și apoi al doilea, pînă se ajunge la sfîrșitul liniei, evaluarea avînd loc în continuare de la dreapta la stînga.

Deși acest proces este în general valabil, *LOGO* oferă și forme speciale de evaluare în scopul facilitării tastării (introducerii) unor lucruri. Unul din aceste cazuri se referă la operații aritmetice infix (cu semne între numere). În loc de *PRINT SUM 2 3* se poate folosi *PRINT 2 + 3*. Cînd se utilizează operațiile infix se aplică următoarele reguli uzuale: înmulțirea (semnul „*") și împărțirea (semnul „/") se realizează înaintea adunării și scăderii dacă nu sînt folosite parantezele. Cu alte cuvinte, 2 + 3×4 înseamnă 2 + (3×4), în timp ce 2×3 + 4 înseamnă (2×3) + 4. De menționat că aceste probleme nu apar cînd sînt utilizate operațiile prefix. De exemplu, în fiecare din expresiile următoare se indică precis ordinea dorită a operațiilor:

```
SUM 2 PRODUCT 3 4
PRODUCT SUM 2 3 4
SUM PRODUCT 2 3 4
PRODUCT 2 SUM 3 4
```

A doua formă de evaluare se realizează în cazul anumitor operații ce necesită doi parametri, dar care pot utiliza și parametri suplimentari, folosind paranteze rotunde în jurul numelui procedurii și al parametrilor. De exemplu,

```
? PRINT SUM 2 3 4
5
NU AI SPUS CE SA FAC CU 4
? PRINT (SUM 2 3 4 )
9
```

6.2. VARIABILE

S-a observat că noile proceduri definite (pînă acum) nu prezintă parametri și, în consecință, vor face absolut același lucru de fiecare dată cînd vor fi utilizate. Se va constata că în *LOGO* este posibilă depășirea acestei limitări.

Să definim o nouă procedură numită *SALUT* în felul următor:

```
? TO SALUT
> PRINT "SALUT
> PRINT [CE MAI FACI?]
> END
?
```

În timpul definirii unei noi comenzi, promptul *LOGO* își schimbă forma din semnul „?" în semnul „>". Aceasta are drept scop atenționarea atît asupra faptului că se definește corpul unei noi proceduri, cît și asupra faptului că, în acest context, liniile *LOGO* nu se evaluează în momentul introducerii, fiind doar memorate. Ele se vor evalua numai atunci cînd procedura va fi invocată.

Să încercăm să scriem acum o nouă procedură asemănătoare, dar care va avea ca parametru numele unei persoane și va funcționa astfel:

```
? SALUT1 "ALEX
SALUT, ALEX
CE MAI FACI?
? SALUT1 "MARIA
SALUT, MARIA
CE MAI FACI?
?
```

Procedura va fi asemănătoare cu procedura *SALUT*, dar rezultatul ei va depinde de parametrul dat:

```
? TO SALUT1 :NUME
> PRINT SENTENCE "SALUT, THING "NUME
> PRINT [CE MAI FACI?]
> END
?
```

Elementul de noutate în definirea procedurii *SALUT1* este, în primul rînd, folosirea lui *NUME* după numele procedurii. Această adăugire comunică faptul că procedura *SALUT1* va necesita un parametru, iar numele acestui parametru va fi *NUME*. Parametrul respectiv poate fi imaginat ca un sertar sau o locație de memorie; cînd procedura *SALUT1* va fi invocată, un cuvînt (ca ALEX sau MARIA) va fi „pus" în sertarul sau locația de memorie numită *NUME*.

Se observă că în fața numelui *NUME* este pus semnul „ : ". Acest semn are o însemnătate specială pentru evaluatorul *LOGO*, și anume aceea de a face o distincție între un cuvînt, ca *SALUT1*, care este numele unei proceduri și cuvîntul *NUME*, ce reprezintă numele unui parametru.

THING este o operație care necesită un parametru. Acesta trebuie să fie un cuvînt care să reprezinte numele unei locații de memorie (sertar). Rezultatul operației. *THING* va fi reprezentat de obiectul ce se găsește în locație. Termenul tehnic folosit pentru ceea ce am numit pînă acum sertar sau locație de memorie este *variabilă*. Orice variabilă poartă un nume și are un *lucru* sau o valoare atașată (corespunzător a ceea ce se găsește în interiorul locației). Atît numele, cît și lucrul fac parte din ceea ce este cunoscut sub denumirea generică de variabilă.

Cînd se introduce instrucțiunea:

```
SALUT1 "ALEX
```

LOGO va începe cu primul cuvînt de pe linie, *SALUT1*, pe care îl va interpreta ca numele unei proceduri. Sistemul *LOGO* va descoperi că procedurii *SALUT1* îi este necesar un parametru, astfel încît continuă cercetarea liniei, dînd peste un cuvînt cotat, „ALEX. Deoarece, este cotat nu va necesita o evaluare, din care motiv cuvîntul ALEX va deveni parametrul de intrare pentru *SALUT1*. Acum *LOGO* este pregătit pentru a se putea invoca procedura *SALUT1*. Primul pas înainte de a evalua liniile de instrucțiuni în *SALUT1* este crearea unei variabile în care să fie pus parametrul. Această variabilă va avea numele *NUME*, iar ca lucru atașat, cuvîntul ALEX.

Examinarea valorii unei variabile este un fapt des întîlnit în procedurile *LOGO*; de aceea, există o abreviere

în acest scop. Astfel, în locul expresiei *THING "NUME* se poate pune mai simplu: *NUME*, astfel încît vom putea înlocui linia din procedura *SALUT1* cu PRINT SENTENCE" „SALUT, :NUME

Se observă că semnul „ : " reprezintă o abreviere a combinației *THING* și semnul ".

Acum există posibilitatea de a scrie proceduri pentru realizarea, de exemplu, a figurilor geometrice cu latura variabilă.

Pentru pătrat:

```
TO PATRAT: LAT
REPEAT 4 [FORWARD: LAT LEFT 90]
END
```

Dacă se comandă PATRAT 50, se va desena un pătrat cu latura de 50, iar dacă se comandă PATRAT 30, se va desena un pătrat cu latura de 30.

O procedură poate fi definită cu mai multe variabile. Iată o procedură prin intermediul căreia se poate realiza o figură regulată cu latura variabilă și cu orice număr de laturi:

```
TO FIGURA: NR: LAT
REPEAT: NR [FORWARD: LAT LEFT 360/: NR]
END
```

Cu FIGURA 4 50 se va desena un pătrat cu latura 50, iar cu FIGURA 6 30 se va desena un hexagon cu latura 30.

Conversații cu calculatorul în LOGO. Pentru a realiza o conversație cu calculatorul trebuie definită o procedură interactivă, cu ajutorul căreia să se citească ceva introdus de la tastatură (acest deziderat se asigură prin intermediul operației READLIST). Operația menționată nu necesită nici un parametru și furnizează întotdeauna o listă care conține ceea ce s-a introdus de la tastatură (pînă la acționarea tastei *CR*). *READLIST* așteaptă introducerea liniei, apoi furnizează ceea ce s-a tastat.

Iată și o procedură cu care se poate realiza o conversație cu calculatorul:

```
TO CONVERSATIE
TEXTSCREEN PRINT [SALUT! CUM TE CHEAMA?]
PRINT SENTENCE [CE MAI FACI,] WORD FIRST READLIST"?
PRINT FIRST LIST [ASTA E BINE READLIST
END
```

Definirea de noi operații: Pînă acum procedurile definite erau comenzi, ele avînd un anumit efect (de exemplu, afișau ceva pe ecran), și nu furnizau un rezultat care să fie utilizat cu alte proceduri. Se pot, însă defini și operații noi. Iată un exemplu prin intermediul căruia se poate extrage al doilea membru al unei liste:

```
TO ALDOILEA :LUCRU
OUPUT FIRST BUTFIRST :LUCRU
END
```

Procedura ALDOILEA se poate aplica astfel:

```
? PRINT ALDOILEA [CE MAI FACI?]
MAI
?
```

Se observă că procedura ALDOILEA folosește comanda *OUTPUT*. Aceasta poate fi utilizată numai în corpul definirii unei proceduri și nu ca procedură de prim nivel. *OUTPUT* necesită un parametru care poate fi orice obiect. Efectul comenzii *OUTPUT* este acela de a face ca obiectul introdus ca parametru al ei să devină rezultat al procedurii care se definește.

Prezentăm în continuare cîteva reguli și tehnici de folosire a variabilelor în proceduri.

Dacă o procedură cu parametru invocă o altă procedură ca subprocedură, atunci este posibil ca ele să-și împartă variabilele (adică să le folosească atît una, cît și cealaltă). Este de asemenea posibil ca procedurile să conțină variabile separate.

Dacă o procedură face o referire la o variabilă care nu îi aparține, atunci *LOGO* caută o variabilă cu acel nume în superprocedura relativă la această procedură.

Să presupunem, de exemplu, că procedura *A* invocă procedura *B* și *B* invocă pe *C*. Să mai presupunem că o instrucțiune în procedura *C* referă o variabilă *V*. În primul rînd, *LOGO* încearcă să găsească o variabilă denumită *V* care aparține lui *C*. Dacă nu reușește (nu există nici o variabilă *V* în procedura *C*), atunci *LOGO* încearcă să găsească o variabilă *V* care aparține procedurii *C*. În final, dacă nici *C* și nici *B* nu conțin o variabilă numită *V*, atunci *LOGO* va căuta o astfel de variabilă în procedura *A*.

Variabilele care aparțin unei proceduri sînt *temporare*. Ele există numai atît timp cît procedura este activă. Dacă o procedură referă o variabilă cu același nume ca aceea care este referită de superprocedura sa, atunci variabila din superprocedură este temporar „ascunsă" în timpul rulării subprocedurii.

Modificarea valorii unei variabile. Pentru a schimba (modifica) lucrul atașat variabilei referite într-o procedură se poate folosi comanda *MAKE*. Aceasta necesită doi parametri: primul trebuie să fie un cuvînt care reprezintă numele variabilei, la fel ca parametrul pentru *THING*, iar al doilea poate fi orice obiect.

Comanda *MAKE* creează variabila cu numele respectiv (primul parametru) și depune în locația corespunzătoare variabilei lucrul care urmează după numele variabilei. Exemplu:

```
MAKE "A 50
```

Se observă faptul că *MAKE* este într-un fel similară cu instrucțiunea *BASIC LET*. Exemplul dat se poate „traduce" în *BASIC* prin *LET A* = 50. Deosebirea constă în faptul că, în *LOGO*, variabilei *A* i se poate atașa orice lucru (valoare cuvînt, listă), în timp ce în *BASIC* trebuie explicitat dacă este vorba de o valoare numerică sau un șir de caractere.

De asemenea, este necesar să se observe faptul că, fiind vorba de „adresa de destinație" a unei valori, înaintea numelui variabilei se va pune semnul ghilimele și nu semnul „:".

Conținutul variabilei se poate afișa. De exemplu,

```
? MAKE "A 20 PRINT: A PRINT: A+3
20
23
```

Variabile locale și variabile globale. Variabilele care apar ca parametri de intrare într-o procedură sînt create de procedură în momentul apelării și folosite în timpul execuției procedurii respective; la terminarea procedurii, aceste variabile sînt „distruse" (deci, conținutul lor nu se mai poate

utiliza). Din acest motiv, variabilele care sînt declarate ca parametri de intrare în proceduri se mai numesc *variabile locale*.

Deoarece variabile locale sînt create de fiecare procedură, se poate utiliza același nume de variabilă locală în diferite proceduri, fără ca prin aceasta să se creeze confuzii.

Variabila *A* definită anterior prin comanda *MAKE* poate fi însă utilizată de mai multe proceduri independente sau chiar de unele comenzi *LOGO* în afara procedurilor, fiind vorba deci de o *variabilă globală*. Variabilele globale pot fi create în proceduri sau în afara lor cu ajutorul instrucțiunilor *MAKE*. De remarcat că *MAKE* poate fi utilizată și pentru modificarea conținutului variabilelor (globale sau locale). Iată o procedură cu ajutorul căreia se poate număra pînă la un anumit număr indicat de utilizator cînd invocă procedura:

```
TO NUMARA: N
TEXTSCREEN MAKE "NUM 0
REPEAT :N [MAKE "NUM :NUM+1 PRINT :NUM]
END
```

Se remarcă faptul că variabila *N* este locală, fiind în lista de intrări a procedurii. În schimb, variabila *NUM* este o variabilă globală. Dacă introducem comanda *PRINT :NUM*, se va afișa ultima valoare care a fost numărată, dar dacă introducem comanda *PRINT :N*, se va afișa mesajul: "N nedefinit", deoarece după încheierea execuției procedurii variabila ei locală nu mai este utilizabilă.

Cu următoarele două proceduri se pot calcula suma și, respectiv, produsul primelor *N* numere naturale. Se observă că variabila pentru sumă (*S*) trebuie inițializată totdeauna cu 0, iar variabila pentru produs (*P*), cu 1. Se mai observă de asemenea că atît pentru calcularea sumei, cît și a produsului este necesară folosirea unei variabile auxiliare (*C*), care va îndeplini o funcție asemănătoare variabilei de tip contor (număr curent) dintr-un ciclu FOR-NEXT într-un program BASIC (FOR C = 1 TO N).

Iată procedurile:

```
TO SUMA :N
MAKE "S O
MAKE "NC O
REPEAT :N [MAKE "NC :NC+1 MAKE "S :S+:NC]
PRINT: S
END
TO PROD :N
MAKE "P 1
MAKE "NC O
REPEAT :N [MAKE "NC :NC+1 MAKE "P :P* :NC]
PRINT: P
END
```

6.3. PREDICATE

În practică există o categorie specială de întrebări al căror răspuns este „da" sau „nu". Categoria corespunzătoare în *LOGO* este *predicatul.*

Un predicat este o operație care furnizează totdeauna ca rezultat cuvîntul *TRUE* (adevărat) sau cuvîntul *FALSE* (fals).

LISTP este un predicat care necesită un parametru de intrare, ce poate fi orice obiect. Rezultatul furnizat este *TRUE* dacă parametrul de intrare a fost o listă sau *FALSE* dacă parametrul de intrare a fost un cuvînt.

WORDP este un predicat care necesită un parametru de intrare. Acesta poate fi orice obiect. Rezultatul furnizat este *TRUE* dacă parametrul de intrare a fost un cuvînt sau *FALSE* dacă parametrul de intrare a fost o listă. Exemplu:

```
? PRINT WORDP "NUME
TRUE
```

EMPTYP este un predicat care necesită un parametru de intrare, ce poate fi orice obiect. Rezultatul furnizat este *TRUE* dacă parametrul de intrare este un cuvînt vid sau o listă vidă. Dacă parametrul de intrare este orice altceva, atunci rezultatul furnizat este *FALSE*.

Exemple:

```
? PRINT EMPTYP []
TRUE
? PRINT EMPTYP O
FALSE
```

NUMBERP este un predicat care necesită un parametru de intrare, care poate fi orice obiect. Rezultatul furnizat este *TRUE* dacă parametrul de intrare este un număr și *FALSE* în caz contrar.

EQUALP este un predicat care necesită doi parametri de intrare. Rezultatul furnizat este *TRUE* dacă cei doi parametri de intrare sînt identici sau dacă amîndoi reprezintă numere egale. Completarea este necesară deoarece, de exemplu, 3 și 3.0 sînt numeric egale, deși nu reprezintă cuvinte egale. O listă nu va fi niciodată egală cu un cuvînt.

Exemple:

```
? PRINT EQUALP 3 3.0
TRUE
? PRINT EQUALP "NUME [NUME]
FALSE
? PRINT EQUALP "NUME FIRST [NUME]
TRUE
```

Semnul egal (=) poate fi folosit ca o operație infix echivalentă cu *EQUALP*.

Exemple:

```
? PRINT "NUME=FIRST [NUME]
TRUE
? PRINT 2=3
FALSE
```

MEMBERP este un predicat care necesită doi parametri de intrare. Primul parametru de intrare poate fi orice obiect, iar al doilea trebuie să fie o listă. Rezultatul furnizat va fi *TRUE* dacă primul parametru de intrare este membru al celui de-al doilea parametru.

Exemple:

```
? PRINT MEMBERP "NUMELE [CARE ESTE NUMELE TAU?]
TRUE
? PRINT MEMBERP [ESTE NUMELE] [CARE ESTE NUMELE
TAU?]
FALSE
? PRINT MEMBERP [ESTE NUMELE] [CARE[ESTE NUMELE]
TAU?]
TRUE
```

LESSP și *GREATERP* sînt predicate care necesită cîte doi parametri de intrare, ambele fiind numere. Rezultatul pentru *LESSP* este *TRUE* dacă primul parametru este numeric mai mic decît al doilea, iar rezultatul pentru *GREATERP* este *TRUE* dacă primul parametru este mai mare decît al doilea. În orice alt caz rezultatul va fi *FALSE*. Sînt permise și formele infix pentru *LESSP* (<) și *GREATERP* (>).

Definirea de noi predicate. Iată două exemple care arată cum se pot defini noi predicate:

A. *Definirea unei proceduri care indică dacă o literă este sau nu o vocală*:

```
TO VOCALA :LITERA
OUTPUT MEMBERP "LITERA [A E I O U]
END
? PRINT VOCALA "E
TRUE
? PRINT VOCALA "M
FALSE
```

B. *Definirea unei proceduri care indică dacă un număr este par*:

```
TO PAR :NUMAR
OUTPUT EQUALP REMAINDER :NUMAR 2 0
END
? PRINT PAR 5
FALSE
? PRINT PAR 118
TRUE
```

6.4. EVALUAREA CONDIŢIONALĂ

Principala utilizare a predicatelor este aceea de a evalua parametrii de intrare pentru procedura primitivă *IF* Această procedură poate fi utilizată în diferite forme.

În primul rînd *IF* poate fi folosită ca o comandă cu doi parametri de intrare. Primul parametru de intrare trebuie să fie ori cuvîntul *TRUE*, ori cuvîntul *FALSE*, iar al doilea parametru trebuie să fie o listă care să conţină instrucţiuni *LOGO*. Dacă primul parametru este *TRUE*, atunci efectul lui *IF* este acela de a evalua instrucţiunile conţinute în cel de-al doilea parametru. Dacă primul parametru este *FALSE*, atunci această formă a lui *IF* nu are nici un efect.

Exemplu:

```
? IF EQUALP 12 4*3 [PRINT "CORECT]
CORECT
? IF EQUALP 4 2 [PRINT "INCORECT]
?
```

În *LOGO*, procedura primitivă *IF* are următoarea formă generală:

IF condiţie [lista1 de instrucţiuni] [lista2 de instrucţiuni].

Deci, se observă că *IF* poate avea forma şi cu 3 parametri de intrare. La întîlnirea acestei instrucţiuni, *LOGO* evaluează condiţia. Dacă aceasta este adevărată (*TRUE*), atunci se execută lista1 de instrucţiuni, dacă nu (*FALSE*), se execută lista2 de instrucţiuni.

În *LOGO* există o comandă care termină evaluarea procedurii în care ea apare. Această comandă se numeşte *OUTPUT*. Practic ea transformă o procedură într-o operaţie. Iată o procedură cu care se poate calcula modulul unui număr prin intermediul comenzii *OUTPUT*:

```
TO MODUL :A
IF: A<0 [OUTPUT - 1 * :A] [OUTPUT :A]
END
```

Oprirea unei proceduri. Uneori (de exemplu, în cazul excluderii unor cazuri extreme) apare necesitatea opririi unei proceduri. În acest scop se utilizează comanda *STOP*.

Această comandă nu are nici un parametru de intrare și se poate folosi numai în interiorul unei proceduri, nefiind permisă utilizarea ei imediat după apariția promptului *LOGO*. Efectul comenzii *STOP* este acela de a termina evaluarea procedurii în care este folosită, fără ca următoarele instrucțiuni din aceeași procedură să mai fie executate.

Trebuie notat faptul că *STOP* nu oprește toate procedurile active. De exemplu, dacă procedura *A* invocă procedura *B* și în procedura *B* există o comandă *STOP*, atunci procedura *A* va continua după punctul în care este invocată procedura *B*.

Amintim de asemenea faptul că și comanda *OUTPUT* oprește procedura care o invocă. Diferența constă în următorul fapt: dacă se scrie o operație care trebuie să furnizeze ceva (să aibe o ieșire), atunci se va utiliza *OUTPUT*; în cazul că se scrie o comandă care nu furnizează un rezultat, atunci se va utiliza *STOP*.

Exemplu de utilizare: dacă într-o procedură se întîlnește instrucțiunea *IF* : *L* > 10 [STOP], în momentul în care variabila: L devine mai mare ca 10 procedura se va opri.

6.5. RECURSIA

Să presupunem că procedura *PATRAT* este definită astfel:

```
TO PATRAT
REPEAT 4 [FORWARD 80 LEFT 90]
PATRAT
END
```

Procedura se deosebește de alta obișnuită destinată definirii unui pătrat prin aceea că are în plus autoapelarea ei, devenind astfel o procedură recursivă. Această procedură va continua la nesfîrșit, desenînd pătrate peste același contur inițial dacă nu se intervine din exterior, prin acționarea simultană a tastelor *CAPS SHIFT* și *SPAGE* prin care se obține *STOP*.

Recursia reprezintă deci posibilitatea de a utiliza o procedură ca parte a propriei sale definiții. *PATRAT* este o procedură recursivă în forma simplă.

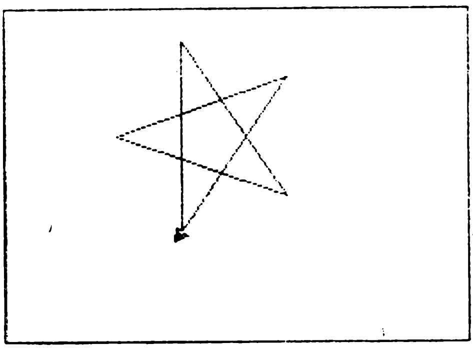

Fig. 6.4. Invocarea unei proceduri *POLI*

Să experimentăm următoarele proceduri grafice recursive:

```
TO POLI :LATURA :UNGHI
FORWARD :LATURA
RIGHT :UNGHI
POLI :LATURA :UNGHI
END
```

În fig. 6.4 poate fi urmărită forma generată prin invocarea procedurii POLI 80 144.

Procedura *POLISPI* va avea 3 parametri, folosindu-se și regula de *STOP*:

```
TO POLISPI LAT: :UNGHI :NR
IF :NR=0 [STOP]
FORWARD :LAT
RIGHT :UNGHI
POLISPI :LAT+1 :UNGHI :NR-1
END
```

Pot fi urmărite interesante spirale pe bază de pătrate, cu POLISPI 10 90 100 (vezi fig. 6.5*a*), pentagoane cu POLISPI 10 70 50 (vezi fig. 6.5*b*), triunghiuri cu POLISPI 10 120 80 (vezi fig. 6.5 *c*) și stele cu POLISPI 10 140 50 (vezi fig. 6.5 *d*).

Recursia la coadă. Cît timp rămîne activă fiecare procedură invocată necesită un anumit volum de memorie pentru a păstra în el anumite lucruri (de exemplu, variabilele locale). Deoarece procedura recursivă se poate autoinvoca de mai multe ori, această tehnică (recursivitatea) conduce la un

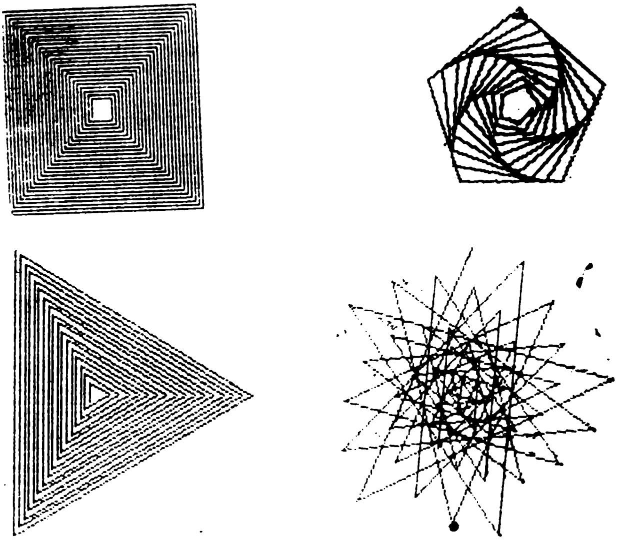

Fig. 6.5. Invocarea unor proceduri *POLISPI*

consum mare de memorie. Dacă însă pasul recursiv este ultimul într-o procedură, atunci *LOGO* poate manipula acea procedură într-un mod special, prin care memoria este mai eficient utilizată, fără a se ieşi în afara memoriei. Acest tip de procedură se numeşte *cu recursie la coadă*.

Operaţii cu recursie la coadă. În cazul unei operaţii care se autoapelează regula pentru recursia la coadă este puţin modificată, fără a fi suficient ca invocaţia recursivă să se realizeze în ultima instrucţiune. Se va exemplifica acest lucru prin realizarea unei operaţii care furnizează ca rezultat factorialul unui număr:

```
TO FACT :N
IF :N=0 OUTPUT 1
OUTPUT :N * FACT :N-1
END
```

Se observă că se respectă regulile care definesc factorialul: FACT (O) = 1 şi FACT (N) = N*FACT(N − 1), adică $N! = N \times (N-1)!$

De asemenea, calculul se realizează printr-o invocație recursivă care se găsește pe ultima instrucțiune. Limita calculatorului atunci cînd se folosește această procedură se găsește sub valoarea 35 (pentru PRINT FACT 35 se afișează mesajul „memorie insuficientă").

Procedura prezentată nu este cu recursie la coadă, deoarece în cazul operațiilor invocația recursivă trebuie utilizată direct ca parametru de intrare pentru operația *OUTPUT*. (În cazul studiat, parametrul de intrare pentru operația *OUTPUT* este un produs). Este însă posibilă transformarea unei operații fără recursie la coadă într-una cu recursie la coadă:

```
TO FACT :N
OUTPUT FACT1 :N 1  primul produs parțial
END
TO FACT1 :N :PROD
IF :N=0 [OUTPUT :PROD]
OUTPUT FACT1 (:N-1) (:N* :PROD)
END
```

În acest caz, recursia fiind la coadă, posibilitățile de calcul vor crește pînă la circa FACT 40, acestea depinzînd și de numărul de proceduri existente în memorie la momentul respectiv.

CAPITOLUL 7

PRODUSE PROGRAM SPECIFICE MICROCALCULATOARELOR

Răspîndirea și utilizarea microcalculatoarelor de tip PC pe scară largă se datoresc atît faptului că un microcalculator actual prezintă performanțe similare sau chiar superioare unui sistem de calcul din anii 60'-70', la un preț de circa 100-1 000 ori mai mic, cît și ușurinței în exploatare. (În acest sens, s-a adoptat termenul de *user friendly* —prietenos, familiar). De asemenea, este neîndoielnic că existența nenumăratelor programe de aplicații a jucat un rol determinant, acestea fiind considerate drept principalul factor al progresului înregistrat prin introducerea microcalculatoarelor în munca rutinieră, prelucrarea informațiilor și luarea pe această bază a deciziilor. Sarcini care pînă nu demult puteau fi îndeplinite numai manual se realizează acum mult mai repede. Are loc astfel o creștere a productivității muncii, precum și a calității produselor și serviciilor oferite.

Microcalculatoarele oferă moduri complet diferite de lucru, prin care rezultă o calitate superioară a rezultatelor față de cea obținută cu unelte manuale. Creșterea productivității muncii poate fi astfel măsurată atît în termeni cantitativi, cît și calitativi.

În legătură cu pachetele de programe disponibile pentru microcalculatoare este de remarcat faptul că ele nu au fost create ca urmare a adaptării și implementării unor programe de pe minicalculatoare sau sisteme de calcul, fiind în totalitate noi în ceea ce privește concepția și proiectarea. Acest fapt a avut mai multe cauze printre care: capacități de memorie internă foarte diferite; programele de aplicație pentru sisteme de calcul erau prea complexe și nu mai făceau față nevoilor tot mai mari ale economiilor naționale; pen-

tru ca rezultatele să fie utilizabile în întreprinderi și birouri era nevoie, în cea mai mare parte, de prelucrare pe loturi.

Au rezultat astfel o serie întreagă de produse program specifice care au făcut posibilă o puternică descentralizare a prelucrărilor de date. Astfel, se au în vedere principalele tipuri de programe pentru gestiunea bazelor de date, editarea și prelucrarea de tabele, programe destinate calculelor financiar-contabile, planificării, programe pentru analize economice complexe și conducerea proiectelor, sisteme de conducere și de luare a deciziilor, programe pentru editarea și prelucrarea de texte, programe pentru calcule tehnico-științifice în domeniul tehnic, cercetării științifice și statisticii economice, programe de simulare și modelare, programe pentru grafică economică, programe pentru realizarea de publicații etc.

Considerîndu-se faptul că microcalculatoarele de tip PC pe 16/32 biți (compatibile IBM PC, IBM PC XT și AT) vor reprezenta următorul pas și, probabil, vor domina aplicațiile în țara noastră în deceniul 1990-2000, se vor descrie principalele programe pentru aceste calculatoare. În sfîrșit, deoarece în țările puternic dezvoltate industrial și-au făcut apariția microcalculatoare de tip PC pe 32 de biți (reprezentate în special prin noua familie de microcalculatoare IBM PS/2) se vor trece în revistă și cîteva din produsele program existente în momentul de față și funcționabile pe aceste calculatoare, ca fiind de mare perspectivă în toate domeniile.

Dacă pînă la apariția și dezvoltarea microcalculatoarelor de tip PC pe 16 biți (1981-1982) pachetele de programe de aplicații se prezentau ca pachete de programe independente, după acest eveniment au început să devină accesibile *pachetele de programe integrate* (fig. 7.1). Prin integrarea software se înțelege facilitatea ca datele să poată fi transferate de la un dispozitiv (aplicație) software la altul. Primele pachete de programe integrate apărute se consideră a fi LOTUS 1-2-3 și Symphony. Acestea sînt utilizabile pe calculatoare IBM PC și, după cum se poate observa în figură, conțin programe pentru conducere cu baze de date, programe pentru editare și prelucrare de tabele financiar-contabile, editare și prelucrare de texte și programe pentru grafică economică.

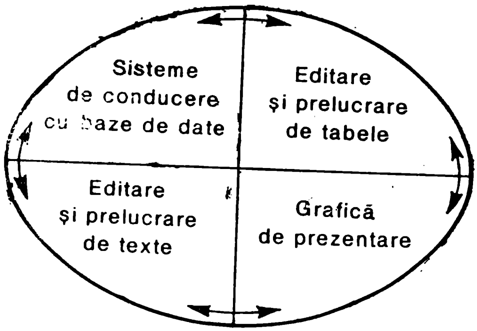

Fig. 7.1. Integrarea software

Pe plan mondial se constată o mare dezvoltare a *pachetelor de programe integrate*, preconizîndu-se ca nu peste mult timp majoritatea programelor pentru realizarea de aplicații în economie să fie reprezentate de acest tip de programe. În plus, ele tind să înglobeze din ce în ce mai multe facilități și tipuri de aplicații. Datorită tuturor acestor considerente, conceptul de integrare software se va trata ca o problemă distinctă.

7.1. GESTIUNEA BAZELOR DE DATE

Un sistem de gestiune a bazelor de date (SGBD) oferă organizarea datelor în structuri complexe cu relații logice multiple între date, limbaje de descriere a acestor structuri de date (LDD) și de manipulare a lor (LMD) și are drept consecință o serie de avantaje în conducerea centralizată a oricărui proces economic. Astfel, datele pot fi standardizate, la ele pot avea acces complex și utilizatorii neprogramatori, se elimină redundanțele și incoerențele, se realizează un control unitar de restricții de acces etc.

dBAȘE II este un sistem de gestiune a bazelor de date relaționale, care rulează sub sistemul de operare CP/M pe microcalculatoare CUB/Z, JUNIOR, M118 și altele, înzestrate cu microprocesoare 8080 sau Z-80. A fost elaborat de firma Ashton-Tate (SUA), iar utilizarea este extrem de extinsă (peste un milion de utilizatori).

dBASE II conține un limbaj de dimensiuni reduse care permite:

— descrierea structurii (a grupului de tabele necesare);

— adăugarea, modificarea, ștergerea înregistrărilor din bază (eventual prin funcții de editare video);

— interogarea bazei și afișarea rezultatelor;

— generarea asistată a unor rapoarte simple, cu posibilitatea de a obține prin programe mai complexe orice fel de rapoarte. Baza de date este reprezentată fizic prin mai multe fișiere, printre care:

— fișierele propriu zise (conțin structura și datele);

— fișierele index (create cu ocazia declarării unor cîmpuri drept cheie unică); ele se utilizează pentru sortare logică și pentru acces rapid la înregistrări:

— fișiere în care sînt stocate programele, care — realizate cu ajutorul instrucțiunilor dBASE — pot fi foarte complexe;

— fișiere pentru variabilele cu care poate opera limbajul de interogare.

Limbajul oferit de dBASE conține deci limbajul de descriere a datelor (LDD) și cel de manipulare a datelor (LMD). El funcționează ca un interpretor, executîndu-se deci instrucțiune după instrucțiune. Permite și două tipuri de structuri:

— bucle de ciclare DO WHILE;

— blocuri executabile condiționat IF/DO CASE.

Sistemul dBASE II permite gruparea instrucțiunilor sale în fișiere de comenzi. Prin comanda DO se apelează și se lansează în execuție un asemenea program. Structurile DO WHILE, IF, DO CASE asigură scrierea în normele programării structurate.

Unul din avantajele lui dBASE II față de alte SGBD este deci acela că dBASE II nu apelează la alte limbaje în cadrul cărora să se insereze facilitățile limbajului de manipulare a datelor, LMD propriu. El oferă un mic limbaj cu care se execută toate funcțiile necesare utilizatorilor bazei de date.

Cu puțină experiență se pot aduce importante optimizări programelor scrise în dBASE II. Menționăm în conformitate cu asemenea tehnici:

a) Evitarea parcurgerii unui tabel de mai multe ori pentru a face operații diferite pe diverse coloane. Aceste

operații se pot executa deodată, în cadrul unei singure treceri prin fișier, prelucrînd orizontal coloană după coloană, eventual folosind variabile sau fișiere special proiectate pentru totalizări, fără a utiliza comenzile dBASE de totalizare și contorizare. Se evită în acest mod accese inutile la dischete.

b) Apelarea unui fișier cu comenzi prin comanda DO aduce programul la începutul unei pagini de memorie de numai 1 Koctet, folosită de dBASE în acest scop. Dacă în cadrul programului, care poate fi mai lung de 1 Koctet, se scrie o structură de ciclare care depășește limita de 1 Koctet, atunci la execuție sistemul va proceda la nenumărate accese pentru a încărca cînd pagina anterioară, cînd pagina următoare, în scopul regăsirii limitelor buclei. Pentru a evita această situație se va urmări ca nici o buclă să nu „încalece" granița de 1 Koctet, fapt ce se poate realiza cu editorul de texte WS (Word Star), cu ajutorul căruia există posibilitatea de a elabora programe dBASE II.

Sistemul dBASE II poate citi fișiere COBOL, PASCAL, BASIC, C. De asemenea, are posibilitatea de a scrie fișiere utilizabile de către aceste compilatoare.

În concluzie, dBASE II beneficiază de simplitatea structurării logice a datelor într-o bază relațională în care toate fișierele sînt tabele omogene.

Produsul a evoluat însă sub sistemul MS-DOS pe calculatoare compatibile IBM PC. Față de dBASE II, dBASE III a extins la 10 numărul fișierelor bazei care pot fi deschise simultan; totodată permite existența permanentă în memorie a unor proceduri, scutind astfel apelul de pe disc cu comanda DO. Au fost extinse atît dimensiunile fizice ale bazei, cît și comenzile și funcțiile existente.

dBASE III PLUS permite accesul la rețele de PC-uri și extinde mai mult facilitățile dBASE.

În ultimul timp a apărut pe piața produselor software versiunea dBASE IV, care este net superioară celor precedente.

FOX-BASE este deja un compilator pentru limbajul dBASE, fiind astfel mult mai rapid.

Familiarizarea și lucrul cu dBASE II deschid drumul către utilizarea ulterioară a unor produse mai complexe. Dar chiar la dimensiunea actuală dBASE II permite scrie-

rea unor programe mari (modularizate eventual), care pot rezolva gestiunea economică de dimensiune medie a unor întreprinderi.

În tabelul 7.1 sînt prezentate comparativ cele mai utilizate pachete de programe destinate gestiunii bazelor de date pentru calculatoare personale evoluate.

Tabelul 7.1.

Sisteme de conducere cu baze de date relaționale

Nume pachet programe Facilități, performanțe	*Q&A*	Omnis Quartz	Data Ease	Paradox	Fox Base+
1	2	3	4	5	6
Introducere și validare date					
— operare prin comenzi	—	—	—	×	×
— operare prin liste de opțiuni	×	×	×	×	—
— validare date prin tabele „look up"	×	×	×	×	×
— verificare ordin de mărime date	×	×	×	×	×
— verificare dublare cheie index	×	×	×	×	×
— verificarea datei calendaristice	×	×	0	×	×
— verificarea introducerii orei	×	×	×	—	×
— număr formate per fișier	1	Δ	1	15	Δ
— număr ecrane/ferestre per format	10	12	16	15	Δ
Instrumente pentru dezvoltări					
— dicționar de date	—	×	—	—	—
— generator de aplicații	—	×	—	×	—
— limbaj procedural	—	×	0	×	×
— subrutine	—	×	—	×	×
— macroinstrucțiuni	×	×	—	×	×
— variabile	—	×	—	×	×
— modul „run-time"	—	×	—	×	×
Prelucrări și căutări în fișier					
— mai multe la unul	×	×	×	×	×
— unul la mai multe	—	×	×	×	×
— reactualizarea fișierelor multiple	—	×	×	×	×

Tabelul 7.1. (continuare)

1	2	3	4	5	6
— legături bidirecționale între tabele	—	×	×	×	×
— căutări condiționale	—	×	×	×	×
— căutări booleene	×	×	×	×	×
— căutări globale și reactualizări	×	×	0	×	×
Rapoarte					
— rapoarte multifișier	×	×	×	×	×
— ieșire rapoarte pe ecran	×	×	×	×	×
— ieșire rapoarte pe disc	×	×	×	×	×
— salvare formate rapoarte	×	×	×	×	×
— formare pentru poștă (etichete cu datele pentru fiecare corespondent)	×	×	×	×	×
— capete de tabel (la rapoarte)	×	×	×	×	×
— rapoarte rezumat	×	×	×	×	×
— informații în josul paginii (la rapoarte)	×	×	×	×	—
— imprimarea datei	×	×	×	×	×
Capacitate					
— mărime fişier (în înregistrări)	16 milioane	Δ	65535	2 miliarde	1 miliarde
— număr de cîmpuri pe înregistrare	2 182	120	255	255	128
— număr de caractere pe înregistrare	16780	288000	4000	4000	4000
— număr fișiere pe bază de date	1	60	255	Δ	Δ
— număr indexări pe fișier	115	12	255	256	7
— număr cîmpuri pe index	1	120	1	255	100
— număr max. de fișiere de date deschise	Δ	60	32	Δ	10
— număr fișiere pe operații „Join"		12	Δ	Δ	10
— scriere/citire fișiere DIF	×	×	×	×	—
— scriere/citire fișiere ASCII	×	×	×	×	×
— cîmpuri de lungime variabilă	×	—	—	—	0
— cîmpuri multivaloare	—	—	×	—	—

× = Da; — = Nu; 0 = Deficitar; Δ = Nelimitat

7.2. EDITARE ŞI PRELUCRARE DE TABELE

În esenţă, programele pentru editare şi prelucrare de tabele (*spreadsheet programs*) calculează şi afişează tabele de numere şi nume. De aceea, ele sînt destinate analizei financiare şi contabile, realizării unor situaţii şi rapoarte de venituri şi cheltuieli. În afară de aceste aplicaţii, prin facilităţile pe care le pun la dispoziţie, aceste programe pot fi utilizate cu succes şi pentru conducerea proiectelor, calculul tabelelor ştiinţifice şi inginereşti, realizarea de modele economice, simulări şi rezolvări de probleme.

Operarea se bazează pe o tabelă sau grilă, iniţial vidă, compusă din celule (compartimente) organizate pe linii şi coloane. Cu ajutorul unor comenzi simple, în celulele particulare ale tabelei se pot introduce date sau nume. De asemenea, există posibilitatea de a invoca expresii algebrice şi formule care leagă o celulă de alta, o linie de alta sau o coloană de alta, astfel încît calculatorul să actualizeze rapid întreaga tabelă. Prin modificarea unuia sau mai multor parametri din celule (deci, pentru diferite situaţii), tabelele se pot reevalua şi afişa într-un timp foarte scurt.

VU-CALC este un program pentru editare şi prelucrare de tabele pentru calculatoare compatibile Sinclair ZX Spectrum. Tabela comportă 20 de linii marcate cu litere (începînd cu A) şi 31 de coloane (numerotate de la 01 la 31), astfel încît fiecare celulă este definită în mod unic prin litera asociată liniei şi prin numărul corespunzător coloanei. În partea superioară a ecranului sînt afişate două linii de comandă, iar la baza ecranului este plasată linia de introducere.

În oricare din etapele de folosire a programului se utilizează un cursor, reprezentat printr-un dreptunghi dispus în tabelă şi care se poate deplasa, în vederea introducerii de date sau formule, în cele patru direcţii (sus-jos, dreapta-stînga).

Programul acceptă patru tipuri de introduceri: text, date, formule şi comenzi. Pentru introducerea unui text se poziţionează cursorul în dreptul celulei la care se doreşte plasarea textului, se acţionează tasta „ şi apoi se introduce

textul dorit. În vederea calculării unei valori cu o anumită formulă și plasării ei în tabelă, cursorul se poziționează în celula respectivă și se introduce formula dorită. Cînd formula apare în forma corectă, la baza ecranului se tastează ENTER. În mod automat, formula va fi evaluată și rezultatul obținut se va plasa în celula indicată de cursor. Formulele pot conține constante, referiri la numerele din alte celule și operatori aritmetici simpli (+, —, *, /). O formulă se poate aplica automat la mai multe celule.

Comenzile sînt introduse prin tastarea simbolului # și se referă la editarea, încărcarea, salvarea și tipărirea fișierelor. *Exemplu de comenzi*: #C (Compute) forțează recalcularea întregului tabel, în cazurile în care se modifică o formulă; #E (Edit) permite modificarea formulei dintr-o celulă sau înlocuirea cu altă formulă; #G (GO) deplasează cursorul într-o celulă specificată; #R (Repeat) permite repetarea conținutului unei celule în celulele dintr-un sector specificat; #S (Save) șterge ecranul și solicită utilizarea unui nume de fișier pentru salvarea tabelei pe caseta magnetică, etc.

MULTIPLAN este unul dintre cele mai utilizate programe de editare și prelucrare de tabele pentru calculatoare pe 8 biți cu unități de discuri flexibile cu sistem de operare CP/M. Existența unor memorii externe cu acces direct (discuri flexibile), precum și memoria mai mare oferă posibilitatea lucrului cu o tabelă (grilă) mult mai mare, și anume: 63 de coloane și 255 de linii, permițînd analize financiar-contabile pentru un volum mult mai mare de date.

Ecranul comportă una sau mai multe ferestre pe tabel și o zonă de comenzi, mesaje și linii status. Mesajele explică acțiunea care va avea loc sau oferă explicații privind erorile, dacă acestea apar. Liniile status afișează coordonatele unei celule active, conținutul lor, procentajul de memorie rămasă la dispoziție, precum și numele tabelului. Pe tabel există în permanență marcată o celulă „activă". Marcajul (cursorul) poate fi mutat în una din cele 4 direcții prin intermediul tastelor de direcții. Aceleași taste pot fi folosite și pentru vizualizarea conținutului ferestrei (*scroll*).

Oricînd este disponibil un *HELP* care explică comanda ce se execută, în momentul apelării lui oferind şi alte informaţii suplimentare.

MULTIPLAN asigură următoarele facilităţi: introducere date, introducere text, introducere argumente pentru comenzi, editare texte sau formule, realizare de calcule, utilizare de funcţii matematice, creare a unor capete de tabel, definirea sau ştergerea de nume pentru celule, modificare format numere, multiplicarea datelor sau formulelor mutare rînduri/coloane, salvare/încărcare fişiere, sortare alfabetică.

Sînt de asemenea puse la dispoziţie numeroase formule: AVERAGE (media) MAX, MIN, ABS, STDEV (abaterea standard a valorilor), COUNT, AND, OR, SUM, ATAN, COS, COLUMN (numărul curent al coloanei), FIXED (n, m), EXP, DOLLAR, IF, INDEX (furnizează al *n*-lea element din vector), INT, LEN, LN, LOG, LOOKUP, MID, MOD, NA, NOT, PI, REPT (un text repetat de *n* ori), ROUND, ROW (rîndul curent), SIGN, SIN, SQRT, TAN, TRUE, VALUE.

Se acceptă următorii operatori în formule: +, —, ×, /, ↑, %, & (text concatenare), comparări < >.

Pentru alegerea comenzii se poate utiliza o listă de opţiuni. În acest scop este necesar să se selecteze o celulă activă, precum şi o comandă (prin deplasarea cursorului spre un cuvînt-comandă şi apoi ENTER, sau prin tastarea primei litere a unei comenzi), specificîndu-se parametrii comenzii. Tasta *CANCELL* se va folosi pentru reîntoarcerea la lista principală de opţiuni, *ENTER* pentru îndeplinirea comenzii, iar „?“ pentru informaţii suplimentare.

Produsul *1—2—3* al firmei Lotul Corporation este un pachet de programe pentru editarea şi prelucrarea de tabele pentru calculatoare compatibile IBM-PC, reprezentînd în prezent şi cel mai comercializat pachet software pentru calculatoarele personale. Produsul menţionat oferă un set de facilităţi mult mai numeroase faţă de MULTIPLAN, precum şi o tabelă (grilă) de capacitate superioară. Astfel, tabelul conţine 256 de coloane de 2 048 şi rînduri (la prima versiune), adică un număr de 524 288 de celule care pot conţine date, texte sau formule de calcul. Faţă de MULTI-

PLAN există posibilitatea ca informațiile să fie reprezentate și sub formă grafică, putîndu-se de asemenea organiza într-o bază de date. Utilizatorul poziționează cursorul pe ecran în dreptul unei celule, o examinează sau o încarcă cu date (formule sau funcții); el poate grupa mai multe celule într-o zonă care conține informații intercorelate în mod logic. Ca mod de operare, *1-2-3* beneficiază de două elemente: un meniu de comenzi și un sistem de ajutor în caz de nevoie (*HELP*), deosebit de dezvoltat. La fel ca la MULTIPLAN, selectarea comenzii se realizează prin poziționarea cursorului pe comanda dorită sau prin testarea inițialei acelei comenzi. Lista de comenzi, organizată în formă arborescentă, permite manevrarea programului atît de către o persoană fără cunoștințe de informatică, cît și de programatori. Aceștia pot dezvolta aplicații specifice în care au posibilitatea de a crea liste de opțiuni particulare (de exemplu, liste de opțiuni în limba maternă), Datele se salvează în fișiere pe disc, de unde se pot recupera ulterior, fiind incluse într-un tabel pe ecran.

Altă facilitate suplimentară față de MULTIPLAN o reprezintă posibilitatea utilizării de macroinstrucțiuni.

Recent a fost lansată versiunea 3 a acestui produs care, de la un tabel (grilă) în versiunile precedente, a mărit posibilitățile de calcul la 256 de tabele, legate sau nu între ele. De asemenea, s-a îmbunătățit modulul de prezentare grafică a datelor. Versiunea 3 funcționează atît sub sistem de operare MS-DOS, cît și sub OS/2.

Prezentăm în tabelul 7.2 o comparație între caracteristicile produsului *1-2-3* (versiunea 2) și Lucid 3-D (un alt pachet de programe de editare și prelucrare de tabele pentru microcalculatoare de tip PC evoluate).

Tabelul 7.2.

Caracteristici ale principalelor pachete de programe pentru editare și prelucrare de tabele

Nume pachet programe Caracteristici, performanțe	1-2-3 (2.01)	Lucid 3-D
1	1	3
Introducere date și editare		
— citire/scriere fișiere ASCII	×	0

Tabelul 7.2. (continuare)

1	2	3
— citire/scriere fișiere, .WKS, .WK1	×	0
— citire/scriere fișiere .DBF (dBase)	×	—
— anularea efectului ultimei comenzi	—	0
— căutare globală și înlocuire	—	×
— marcare audiovizuală a celulei	—	×
— comenzi invizibile/ascunse	×	—
— fișiere legate	—	×
— dispozitiv de introducere date tip „șoarece"	—	×
— protecție cu parolă	×	—
Performanțe, capacitate		
— număr mediu de rînduri (linii)	8192	9999
— număr maxim de coloane	256	254
— număr maxim de ferestre pe ecran	2	9
— număr maxim de chei pentru sortare concurențială	2	2
— posibilitate de extindere a memoriei	×	—
— coprocesor matematic	×	×
— recalculare automată	—	×
— recalculare minimă	0	×
Raportări și grafică		
— număr maxim de caractere pe linie	240	255
— numerotare automată a paginii	×	×
— tipuri de reprezentări grafice (post-procesor grafic)	6	0
— posibilitate inserare text pe grafice	—	0
Macro/programare		
— mod de învățare macro	—	×
— instrucțiuni de tip IF ... THEN ... ELSE	×	×
— mod de lucru pas cu pas	×	×
— opțiune trasare celule	×	—
— posibilitate acces DOS din macroproceduri	—	×
— posibilități de acces la alte aplicații	×	×
— citire/scriere macroproceduri 1—2—3	×	×

× = Da, — = Nu; 0 = Deficitar

7.3. PROGRAME CARE REALIZEAZĂ GRAFICĂ DE PREZENTARE

Deoarece majoritatea datelor care sînt prezentate grafic îmbracă un caracter economic (statistici), un termen mai potrivit pentru programele cunoscute sub numele de programe de grafică de prezentare ar putea fi programe de grafică economică.

În general, aceste programe asigură relevarea datelor prin reprezentări clasice — diagrame cu bare, histograme, diagrame sectorizate, grafice, organigrame etc. Productivitatea muncii poate creşte mult (mai semnificativ decît prin folosirea de programe de editare și prelucrare de texte, în locul unor dactilografieri clasice), atunci cînd în locul realizării unor planșe desenate se va prefera o prezentare a datelor pe display-uri sau planşe realizate prin intermediul calculatorului cu primate sau dispozitive pentru desenat (plottere).

Calitatea prezentărilor va depinde de caracteristicile calculatorului și programelor de aplicație, precum și de cele ale monitorului folosit (rezoluția sa grafică).

Astfel, pot exista numeroase facilități care permit diverse reprezentări (adecvate datelor prezentate) — de exemplu, bare verticale sau orizontale, bare segmentate, bare grupate, bare sau sectoare în relief, hașurări pe arii, mai multe diagrame și grafice pe ecran, reprezentări grafice cu diverse elemente geometrice (dreptunghiuri, pătrate, cercuri, elipse, arce de cerc, modele), mărirea sau micșorarea diverselor elemente, inserare de texte în diagrame și pe ecran, desen e artistice de prezentare etc.

Un mare efect poate fi realizat prin utilizarea unor facilități care permit prezentarea în dinamică a unor date, rotiri și *flip*-uri ale unor elemente de pe ecran.

De o mare importanţă pentru aceste programe este integrarea lor, în sensul de a putea utiliza (citi) date din alte programe de aplicaţii (tabele, baza de date) în scopul reprezentării lor grafice. De asemenea, importantă este și posibilitatea cuplării și utilizării unor echipamente periferice performante care să asigure realizarea unor planșe

de calitate, ca imprimante color, plottere specializate, paleta Polaroid, etc.

Programul *DIAHISTO* pentru calculatoare compatibile Sinclair ZX Spectrum asigură realizarea de diagrame cu bare verticale, histograme, diagrame cu bare segmentate și diagrame cu bare grupate, precum și imprimarea lor pe format A 4 cu ajutorul unei imprimante.

În tabelul 7.3 sînt ilustrate caracteristicile și performanțele unor programe de grafică de prezentare pentru microcalculatoare evoluate (IBM PC XT, IBM PC AT, PS/2, Macintosh).

Tabelul 7.3.

Caracteristici și performanțe ale programelor de grafică economică

Nume pachet program Caracteristici, performanțe	Freeance Plus	Gem Presentation	Harvard Graphics	Microsoft Chart	35 mm Express	Windows Graph
1	2	3	4	5	6	7
Diagrame cu bare („bargraph")						
— bare verticale/orizontale	×	×	×	×	×	×
— număr maxim de date pe diagramă cu bare grupate	8	12	8	8000	60	△
— diagrame cu bare segmentate	×	×	×	×	×	×
— diagrame cu bare segmentate în relief (3D)	—	×	×	×	×	×
— pictograme	—	×	—	—	—	—
— diagrame cu bare/linii poligonale	—	×	×	×	—	×
— modificarea adîncimii/spațiului între bare	—	—	×	×	—	×
Diagrame sectorizate („piecharts")						
— număr maxim de sectoare pe diagramă	16	20	12	16	12	△
— număr maxim de sectoare scoase în evidență	16	20	12	16	12	—

Tabelul 7.3. (continuare)

1	2	3	4	5	6	7
— 2 sau 4 diagrame pe ecran	×	—	×	×	—	—
— diagrame proporționale cu sectoare de cerc	—	—	×	—	—	×
— diagrame cu sectoare de cerc în relief (3D)	—	×	×	×	×	×
— diagrame cu sectoare/bare	—	—	×	—	—	×
Diagrame cu linii (grafice)						
— diagrame cu grafice (poligonale)	×	×	×	×	×	×
— grafice pentru regresie (cu nor de puncte)	×	×	×	×	—	×
— număr maxim de tipuri de linii	8	1	4	6	1	5
— număr maxim de marcatori de linie	9	5	13	9	0	10
— număr maxim de puncte (date) pe linie	120	101	240	32000	60	△
— număr maxim de seturi de date pe linie	8	12	8	8000	12	△
— hașurare arii pe grafice	—	×	×	×	×	×
Alte tipuri de diagrame						
— diagrame cu cercuri	—	—	—	—	—	—
— diagrame de tip Gantt	—	—	—	—	—	—
— organigrame	×	×	×	×	×	×
— tabele	×	×	×	×	×	×
— diagrame cu text	×	×	×	×	×	×
Alte forme grafice						
— grafice cu linii/forme grafice	×	0	0	—	×	—
— număr maxim de modele	15	60	12	16	64	37
— elipse și arce de cerc	×	×	×	—	×	×
— dreptunghiuri normale/cu colțuri rotunjite	×	×	×	—	0	×

Tabelul 7.3. (continuare)

1	2	3	4	5	6	7
— alte elemente geometrice	0	—	×	—	×	—
— posibilitate de selectare toate elementele	×	×	—	0	×	—
— copiere/mutare elemente între fișiere	×	×	0	0	×	×
— rotație/flip pentru elemente	×	×	—	0	×	—
— anularea efectului ultimei comenzi	×	×	×	—	×	×
— mărire, micșorare elemente	×	×	—	—	×	×
— gradații/grile pe diagramă (grafic)	×	×	—	—	×	×
Introducere date						
— citire fișiere ASCII	×	×	×	×	—	×
— citire fișiere .WKS, .WK1	×	×	×	×	×	×
— citire fișiere .PIC	×	—	—	—	—	—
— citire fișiere dBase	×	×	×	×	—	—
— citire fișiere Metafile	×	—	—	—	—	—
— citire fișiere DIF	×	—	—	×	—	×
Diverse facilități						
— tipărire cu diverse dimensiuni și caracteristici	×	×	×	×	×	×
— posibilitate realizare microfilme	×	×	×	×	×	—
— facilități macro	×	—	×	—	—	—
Echipamente periferice						
— dispozitiv introducere date tip „șoarece"	×	×	×	×	×	×
— driver „post script"	0	×	×	0	×	×
— imprimantă HP laser	×	×	×	×	×	×
— ploter HP	×	×	×	×	×	×
— imprimantă color (Herox 4020)	×	×	×	×	×	×
— paletă Polaroid	×	0	×	×	×	×
— paletă Polaroid plus	—	—	×	—	×	×
— imprimantă cap matricial (Epson)	×	×	×	×	×	×

× = Da; — = Nu; 0 = Deficitar; Δ = Nelimitat.

7.4. PROGRAME DE EDITARE ȘI PRELUCRARE DE TEXTE

Marele avantaj al unui sistem de editare și prelucrare de texte (microcalculatoare specializate pentru editare și prelucrare de texte sau microcalculator de tip PC, împreună cu programul de editare și prelucrare de texte) constă în faptul că nu este necesară retipărirea întregului document în situația în care trebuie efectuate mici modificări sau corecții asupra corpului de text. Avantajele se referă la corecturi, la mutări de rînduri sau paragrafe în text, la realizarea mai multor copii cu diferențe minime între ele. Alte avantaje se referă la posibilitatea introducerii textului fără ca operatorul să fie atent la sfîrșitul rîndului (sistemul va realiza automat o respațiere între cuvinte, astfel încît ultimul cuvînt din rînd să nu fie împărțit, sau va realiza automat despărțirea în silabe a cuvîntului de la sfîrșitul rîndului), la capacitatea de a ajusta lesne formatele documentelor, precum și de a corecta erorile de ortografie.

Tasword Two este un editor de texte pentru calculatoare compatibile Sinclair ZX Spectrum. Datorită capacității reduse a memoriei fișierului text, poate avea cel mult 320 de linii (cca 10 pagini) a cîte 64 de caractere pe linie. Pentru texte mai mari se vor realiza mai multe fișiere separate. Încărcarea unui fișier text maxim de pe caseta magnetică durează circa două minute.

Tastatura calculatorului este folosită pentru introducerea atît a caracterelor alfanumerice, cît și a comenzilor necesare editării salvării/încărcării pe/de pe suport magnetic a fișierului care conține textul. Procesorul operează pe un fișier text, care conține informația introdusă de la tastatură.

Ecranul TV conține o fereastră, în cadrul căreia se afișează 22 de linii, a cîte 64 de caractere. Cu ajutorul unor taste de comandă întregul fișier text poate fi deplasat în sus sau în jos, în cadrul ferestrei. Caracterele alfanumerice, afișate pe o linie a ferestrei, sînt generate prin program, fiind diferite de caracterele afișate în mod normal de cal-

culator. În principiu, în cadrul ferestrei, se pot afişa numai 32 caractere pe linie. O serie de cuvinte cheie de tipul TO; THEN; < > etc. indică utilizarea tastelor respective în vederea introducerii unei comenzi.

Tastele pentru comenzi devin efective în condiţiile în care una din tastele de *SHIFT* (*CS* sau *SS*) este în prealabil activată. Programul dispune de două pagini de ajutor (*HELP*), care conţin sub formă o concisă descrierea semnificaţiilor testelor de comandă, existînd posibilitatea de a fi apelate prin activarea simultană a tastelor *CS* şi 1 (*EDIT*).

Comenzile se referă la deplasarea cursorului peste un cuvînt la stînga, dreapta, sus şi jos, centrarea liniei, inserarea unei linii/unui caracter, deplasarea la începutul sau sfîrşitul textului încărcarea/salvarea/tipărirea textului, înlăturarea unei linii, defilare ecran (normală sau rapidă) în sus sau în jos, înlocuire/găsire text, marcarea, copierea sau deplasarea unui bloc de text etc.

Wordstar este un editor de texte care funcţionează sub sistem de operare CP/M. Mulţi ani, el a reprezentat cel mai vîndut produs program pentru microcalculatoare.

Wordstar lucrează numai în modul ecran: textul editat este afişat în permanenţă pe ecranul terminalului, poziţia curentă fiind marcată prin cursor. Orice modificare a textelor este facilitată de afişarea în partea superioară a ecranului a sumarului comenzilor şi de desfăşurarea sub formă de dialog a funcţiilor de căutare, substituire, imprimare etc.

Inserarea textelor se realizează prin simpla tastare a textului dorit.

În cadrul unui paragraf, Wordstar trece automat la linia următoare şi aliniază cuvintele la marginea din dreapta Utilizatorul trebuie să acţioneze toate comenzile *ENTER* doar la sfîrşit de paragraf.

Comenzile Wordstar sînt identificate prin secvenţe de unul sau două caractere,din care primul este un caracter de control. Dacă după tastarea primului caracter utilizatorul face, o scurtă pauză, programul afişează lista tuturor comenzilor care încep cu caracterul respectiv.

Textele editate sînt paginate automat, limitele de pagini fiind marcate pe ecran printr-o linie întreruptă. În acest scop, Wordstar folosește valori implicate ale unor parametri (număr rînduri pe pagină, marginile stînga și dreapta ale textului, spațiere etc.), care pot fi modificate de utilizator.

Fișierele folosite de Worsdtar pentru memorarea textelor sînt fișiere standard CP/M. În general, Wordstar modifică conținutul unui fișier originar, textul modificat fiind păstrat într-un fișier de lucru; la sfîrșitul editării, fișierul originar primește tipul „BAK", iar fișierul de lucru primește numele fișierului originar. Prin inserarea într-un text a unor caractere de control se pot realiza îngroșări de caractere, sublinieri etc.

Invocarea unei funcții din lista inițială se face prin tastarea literei (poate fi majusculă sau minusculă) din dreptul funcției respective. Litera se va afișa în colțul din stînga-sus al ecranului. Urmează o scurtă descriere a comenzilor inițiale: *D* — editează un document, se afișează primul ecran și utilizatorul poate începe editarea lui; *N* — editează un text non-document (de exemplu, textul unui program; editarea decurge ca la comanda *D*, dar fără paginare și spațiere automate); *X* — Wordstar trece controlul sistemuiul de operare; *Y* — șterge un fișier, *O* — — copiază un fișier; *E* — schimbă numele unui fișier; *R* — execută un program etc.

Wordstar este instalat și pe calculatoare compatibile IBM PC, funcționînd deci sub sisteme de operare MS-DOS. În această versiune, modul de operare este similar, fiind puse la dispoziție mai multe facilități, dintre care menționăm posibilitatea de lucru cu taste predefinite, posibilitatea eliminării caracterelor de control și vizualizarea pe ecran a formatului de tipărire etc.

În tabelul 7.4 sînt ilustrate caracteristicile principalelor pachete de programe de editare și prelucrare de texte pentru microcalculatoare de tip PC evoluate (IBM PC AT, PS/2, Macintosh).

Tabelul 7.4.

Caracteristici ale principalelor pachete de programe de editare și prelucrare de texte

Nume pachet programe Caracteristici, performanțe	Q&A Write	Nota bene	Xy Write III	Display Write
Caracteristici ecran:				
— număr de coloană	—	—	—	—
— număr de linie	×	×	×	×
— vizualizarea paginării	×	—	—	—
— scriere cu caractere îngroșate (bold)	×	×	×	×
— sublinieri	—	×	×	×
— caractere italice (scriere rondă)	—	0	0	—
Formatare:				
— formatare condițională automată	×	×	×	—
— control fereastră	—	×	×	×
— despărțire automată în silabe	0	×	×	×
— text și grafică pe aceeași pagină	—	×	×	×
Căutări și înlocuiri				
— căutări cu ignorarea condițională a unor cazuri	×	×	×	×
— căutări caractere de control	×	×	×	—
— căutări cu expresii generice	×	×	×	—
Tipărire:				
spațiere proporțională	×	×	×	×
— tipărire format document	×	×	×	×
Caracteristici speciale:				
— mod macro	×	×	×	×
— verificare scriere corectă (ortografic)	×	×	×	×
— trasări de linii	×	×	—	—
— inserare fișiere de grafică	×	×	×	—
— funcții matematice	×	×	×	×
— note de subsol	0	×	×	×
— număr maxim de ferestre	1	9	9	12
— facilități de poștă electronică	×	×	×	×
— creare tabele de index	—	×	×	×
— modul telecomunicații	—	—	—	—
— anulare efect ultimă comandă	—	—	—	×
— anulare efect ultimă ștergere	×	×	×	×

× = Da; — = Nu; 0 = Limitat

7.5. POŞTA ELECTRONICĂ

Poşta electronică sau serviciu de mesagerie electronică (*electronic mail, message handling, messanging package system* sau *electronic data interchange*) este o facilitate software a unui sistem de calcul/mini/microcalculator, prin care un utilizator întocmeşte, transferă sau primeşte un mesaj către sau de la alt utilizator. Destinatarul poate fi un echipament local, dintr-un alt nod al unei reţele de calculatoare sau dintr-o altă reţea. Prin utilizarea acestor programe la nivelul utilizatorului sînt evidente facilităţile locale cu care se prelucrează mesajele de trimis sau mesajele recepţionate: utilizatorul poate şterge, muta sau copia mesaje, avînd totodată posibilitatea de a acorda nume prescurtate unor adresanţi implicaţi sau des acceptaţi. Aceste facilităţi nu constituie însă partea centrală a programelor de poştă electronică, a căror esenţă este reprezentată de pregătirea mesajului pentru expediere, transferarea unui mesaj în reţea şi recepţionarea mesajului.

Un mesaj este întocmit de un utilizator şi el îl predă sistemului de poştă electronică, indicînd o serie de servicii pe care le solicită: confirmare de primire, caracter urgent sau normal etc. Un mesaj poate conţine orice fel de informaţii, documentele cu caracter economic pretîndu-se foarte bine la astfel de servicii Se pot expedia în acest fel facturi, comenzi de aprovizionare, dări de seamă statistice, formulare conţinînd date solicitate de organele superioare. Un sistem de poştă electronică va garanta transferul în siguranţă al mesajului.

Utilizarea microcalculatoarelor de tip PC favorizează dezvoltarea sistemelor de poştă electronică, graţie posi bilităţilor foarte comode de interacţiune cu utilizatorul prin meniuri simple. Un exemplu: firma Retix (S.U.A.) a realizat un sistem de poştă electronică (dezvoltat cu produsul Windows), implementat pe o reţea locală de PC-uri şi interconectat cu alte sisteme.

O serie de firme din domeniul informaticii (din ţările dezvoltate industrial) au oferit de mai mulţi ani servicii de poştă electronică, iniţial la nivelul unei întreprinderi (în interiorul său), apoi între noduri, la distanţă. De ase-

menea, în diverse țări au fost stabilite servicii de poștă electronică corelate cu rețelele publice de date.

Pentru sistemul de poștă electronică s-au elaborat o serie de recomandări și standarde cunoscute sub numele de *X.400*. Necesitatea definirii unor standarde în domeniul poștei electronice a rezultat din mai multe considerente ca:

— facilitarea schimburilor internaționale de mesaje efectuate între abonații la rețelele publice de date;

— necesitatea transferării de mesaje care au formate diverse;

— existența unor standarde care definesc interfața cu rețelele publicate de date; conectările internaționale între acestea; modelul de referință al interconectării sistemelor deschise. Funcțiile care realizează recomandările din seria X.400 sînt situate la nivelul de aplicație.

Un avantaj al poștei electronice îl constituie posibilitatea de comunicare între echipamente terminale foarte variate; telex, facsimil, Teletex, Videotex, voce, terminal. Astfel, un utilizator își pregătește mesajul pe echipamentul său local (de exemplu, un microcalculator de tip PC) și îl expediază spre un destinatar, indiferent de tipul de echipament pe care acesta îl are la dispoziție. Este sarcina sistemului de poștă electronică de a executa conversia necesară.

Conform unor calcule, utilitatea sistemelor de poștă electronică se reflectă în reducerea cu 50% a prețului față de schimbul de scrisori clasic și în posibilitatea de a transporta orice informație codificată în cadrul unui „plic" tip X.400, în mod rapid și sigur.

7.6. SISTEME AUTOMATE PENTRU REALIZAREA DE PUBLICAȚII

Sistemele automate pentru realizarea de publicații (*desktop publishing systems*) au o dată de apariție mai recentă, fiind legate intrinsec de microcalculatoare de tip PC evoluate. Unele dintre aceste sisteme provin din microcalculatoare PC înzestrate cu pachete de programe de

aplicaţie adecvate, în timp ce altele reprezintă microcalculatoare dedicate acestei aplicaţii. Un sistem automat pentru realizarea de publicaţii se bazează pe un microcalculator de tip PC evoluat sau o staţie de lucru, iar ca periferie minimă — o imprimantă de calitate (de exemplu laser HP) şi un dispozitiv pentru introducere şi digitizare imagini. Pachetele de programe specifice realizează editare şi prelucrare de texte (cu un procesor de texte dezvoltat, cu ajutorul căruia se pot alege, de exemplu, diverse formate de litere, ca în tipografie), grafică (cu un procesor de grafică), putîndu-se combina texte, desene şi imagini (fotografii digitizate), un sistem automat de aplicaţii realizînd practic funcţiile unei tipografii (minitipografie).

CAPITOLUL 8

PROGRAME POSIBILE

8.1. PROBLEME ... MATEMATICE

Ecuație diofantică. Să se scrie un program general de rezolvare a unei ecuații diofantice

$$AX + BY = C,$$

cu A, B, $C \in \mathbf{N}$.

Soluția ecuației este reprezentată de perechi de numere întregi, X și Y, care verifică ecuația dată.

Dacă $C = 0$, ecuația este omogenă, iar soluția generală este $X = -BZ$, $Y = AZ$, unde Z este număr întreg oarecare, iar A și B sînt prime între ele (în caz contrar A și B se înlocuiesc prin cel mai mare divizor comun al lor).

Dacă $C \neq 0$ ecuația este neomogenă. Dacă (X_0, Y_0) este soluție particulară a ecuației omogene, iar (X_1, Y_1) este soluția a celei omogene, atunci și $(X_0 + X_1, Y_0 + Y_1)$ este soluție pentru ecuația neomogenă și, în plus, orice soluție se poate scrie sub această formă.

Pentru a găsi o soluție particulară a ecuației neomogene se pornește de la faptul că cel mai mare divizor comun al numerelor A și B se scrie sub forma $D = MA + NB$, cu M și N numere întregi; atunci, $X = MC/D$, $Y_0 = NC/D$ iar soluția generală a ecuației neomogene este:

$$X = X_0 + B/D \cdot Z, \quad Y = Y_0 - A/D \cdot Z,$$

unde Z este număr întreg oarecare.

Numerele M și N din relația $D = MA + NB$ se determină recursiv folosind ca referință algoritmul lui Euclid. Dacă se împarte restul R_{k-2} la restul R_{k-1} obținîndu-se cîtul Q_k și restul R_k, atunci $R_{k-2} = Q_k R_{k-1} + R_k$, $k = 0$, 1, 2, ..., unde $R_{-2} = A$, $R_{-1} = B$. De aici se obține $R_k = R_{k-2} - Q_k R_{k-1}$. Dacă $R_k = M_k A + N_k B$ (unde $M_{-2} = 1$ $N_{-2} = 0$, $N_{-1} = 1$, $M_{-1} = 0$), atunci din relațiile precedente rezultă:

$$M_k = M_{k-2} - Q_k M_{k-1}, \quad N_k = N_{k-2} - Q_k N_{k-1},$$

relații care pentru $k = 1, 2, 3, \ldots$ permit determinarea numerelor M_k și N_k pînă cînd se obține ultimul rest diferit de zero.

Sistem. Să se scrie programul cu ajutorul căruia se află x^* și y^* ale sistemului de ecuații:

$$\begin{cases} 2x^2 - xy - 5x + 1 = 0, \\ x - y^2 + 1{,}6 = 0, \end{cases}$$

cu precizia $\varepsilon \leqslant 10^{-4}$, dacă se știe că punctul (x^*, y^*) aparține domeniului D $(3{,}5 \leqslant x^* \leqslant 3{,}6;\ 2{,}2 \leqslant y^* \leqslant 2{,}3)$.

Pentru calcularea rădăcinilor se va utiliza următoarea schemă iterativă:

Pasul 1. Inițializează $x_0 = 3{,}5$; $y_0 = 2{,}2$;

Pasul 2. Calculează

$$x_{n+1} = \sqrt{\frac{x_n(y_n + 5) - 1}{2}}, \quad y_{n+1} = \sqrt{x_n + 1{,}6};$$

Pasul 3. Verifică condițiile $|x_{n+1} - x_n| \leqslant \varepsilon$, $|y_{n+1} - y_n| \leqslant \varepsilon$. Dacă amîndouă sînt îndeplinite, atunci se trece la pasul 5, iar în caz contrar se continuă cu pasul 4;

Pasul 4. Se consideră $x_n \leftarrow x_{n+1}$, $y_n \leftarrow y_{n+1}$ și se trece la pasul 2;

Pasul 5. Valoarea rădăcinii se ia egală cu

$$x^* = x_{n+1};\ y^* = y_{n+1}.$$

Polinom $P(X) \in \mathbf{Z}_p$. Să se scrie un program de rezolvare a unei ecuații polinomiale cu coeficienți în corpul $\mathbf{Z}_p$ al claselor de resturi modulo p, cu p număr prim.

Fie polinomul $P(x) = \sum_{i=1}^{101} a_i \, x^{101-i}$ de gradul 100 cu coeficienţi în $\mathbf{Z}_7$. Să reducem gradul polinomului la unul de gradul şase, care să aibă aceleaşi soluţii cu cel dat. Pentru aceasta din relaţia $x^p \equiv x \pmod p$, valabilă pentru orice $x \in N$, care satisface inecuaţia $0 \leqslant x < p$, rezultă:

$$x^{k(p-1)+1} \equiv x \pmod p, \ k = 0, 1, 2, \ldots.$$

Reducerea gradului se face folosind această relaţie, care conduce în final la:

$$b_{95}x^6 + b_{96}x^5 + \ldots + b_{100}x + b_{101} = 0,$$

unde $b_{101} = a_{101}$, $b_k = a_k + a_{k-6} + a_{k-12} + \ldots$, cu $k = 95, 96, \ldots 100$.

Rădăcinile ecuaţiei rămase le găsim printre numerele $0, 1, 2, \ldots, p - 1$, care se înlocuiesc succesiv în polinomul de gradul şase şi se reţin acelea pentru care valoarea obţinută este egală cu zero. Calculul valorii unui polinom într-un punct se face după schema:

$$(b_{95}x + b_{96})\, x + b_{97})\, x + b_{98})\, x + b_{99})\, x + b_{100})\, x + b_{101}.$$

Operaţii în corpul $\mathbf{Z}_7$. Să scrie subrutine pentru tipărirea tabelelor de adunare, înmulţire şi a inverselor elementelor din corpul $\mathbf{Z}_7$.

Pentru tabela adunării, subrutina începe cu tipărirea pe prima linie a semnului + şi a numerelor $0, 1, 2, \ldots, n - 1$, care reprezintă conţinutul vectorului V.

Apoi, pentru fiecare $i \in \{0, 1, 2, \ldots, n - 1\}$ sînt tipărite pe cîte o linie elementul i şi vectorul V. La fiecare pas, vectorul V se modifică prin deplasarea elementelor sale cu o poziţie la stînga, prima componentă luînd locul ultimei.

Pentru scrierea unui rînd în tabela înmulţirii este folosit vectorul V cu n componente întregi. Pentru fiecare $i \in \{0, 1, 2, \ldots, n - 1\}$ elementele vectorului V primesc în ordine ca valori produsele dintre i şi elementele $0, 1, 2, \ldots, n - 1$; valoarea produselor este înlocuită cu restul împărţirii lor prin n, deoarece se alege reprezentantul cuprins între 0 şi $n - 1$.

Pentru determinarea inversului lui i, unde $i \in \{1, 2, \ldots, n-1\}$, se consideră produsul lui i cu fiecare dntre elementele $k \neq 0$ ale lui $\mathbf{Z}_n$. În cazul în care există o valoare a lui k pentru care produsul este în clasa lui 1, valoarea lui k este înscrisă în componenta i a vectorului V, ca reprezentînd inversul lui i; în caz contrar, $V(i)$ primește valoarea 0, marcînd astfel faptul că elementul i nu este inversabil în $\mathbf{Z}_n$.

Ortonormare. Să se ortonormeze un sistem de vectori liniari independenți.

Pentru vectorii A și B, fiecare cu n componente se definește produsul lor scalar și norma prin relațiile:

$$(A, B) = \sum_{i=1}^{n} (a_i b_i), \quad \|A\| = \sqrt{(A, B)}.$$

Fie sistemul de vectori $X_1, X_2, \ldots, X_m$, fiecare cu cîte n componente. Ortonormarea acestui sistem presupune existența unui alt sistem de vectori, $Y_1, Y_2, \ldots, Y_m$, care să satisfacă relațiile:

$$(X_i, Y_j) = 0, \text{ pentru } i \neq j \text{ și } i, j \in \{1, 2, \ldots, m\};$$

$$\|Y_i\| = 1, \; i \in \{1, 2, \ldots, m\}.$$

Procedeul de ortonormare Gram-Schmidt folosește relațiile:

$$Y_1 = \frac{X_1}{\|X_1\|}, \quad Y_2 = \frac{X_2 - (X_2, Y_1)\, Y_1}{\|X_2 - (X_2, Y_1)\, Y_1\|}, \ldots,$$

$$Y_k = \frac{X_k - \sum_{i=1}^{n} (X_k, Y_i) Y_i}{\left\| X_k - \sum_{i=1}^{k-1} (X_k, Y_i) Y_i \right\|}.$$

Problema comis-voiajorului. Un comis-voiajor pleacă dintr-un oraș, trebuie să viziteze un număr de orașe date și să se întoarcă în orașul de plecare cu minim de efort (de exemplu, în minimum de timp).

Enunțul matematic este următorul: fie $G = (X, \Gamma)$ un graf neorientat, în care oricare două vîrfuri sînt unite între ele printr-o muchie căreia i se asociază un cost strict pozitiv. Se cere să determinăm un ciclu care să înceapă dintr-un vîrf oarecare al grafului, să treacă exact o dată prin toate celelalte vîrfuri și să se întoarcă în vîrful inițial, ciclu care să îndeplinească în plus condiția că are un cost minim (costul unui lanț fiind definit ca suma costurilor atașate muchiilor componente).

Se consideră următoarea strategie: în situația că $(v_0, v_1, \ldots, v_r)$ este lanțul deja construit, atunci:

— dacă $\{v_0, v_1, \ldots, v_k\} = X$ se adaugă muchia (v_k, v_0) și construcția ciclului este încheiată;

— dacă $\{v_0, v_1, \ldots, v_k\} \neq X$, atunci se adaugă acea muchie (v_k, v_{k+1}) de lungime minimă și pentru care $v_{k+1} \notin \{v_0, v_1, \ldots, v_k\}$.

Pentru graful din fig. 8.1 *a*, dacă se pleacă din vîrful $i = 1$ se obține ciclul din fig. 8.1 *b*, avînd costul 14. Acest ciclu nu este optimal deoarece, de exemplu, ciclul din fig. 8.1 *c* are costul 13, iar cel din fig. 8.1 *d*, 10.

Fie graful complet și simetric format din vîrfurile $X_0, X_1, \ldots, X_n$. Pentru a găsi circuitul de valoare totală minimă care pleacă din X_0 se introduc variabilele bivalente x_{ij} determinate prin:

$$x_{ij} = \begin{cases} 1, & \text{dacă circuitul trece prin arcul } (i, j); \\ 0, & \text{în caz contrar.} \end{cases}$$

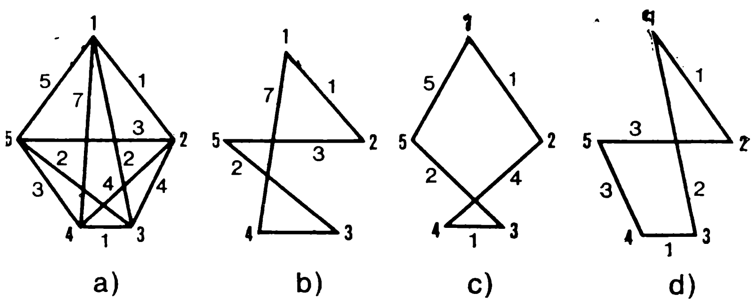

Fig. 8.1. Problema comis-voiajorului

Problema formulată este determinată prin sistemul de relații:

$$[\min] f = \sum_{i=0}^{n} \sum_{j=0}^{n} c_{ij} \cdot x_{ij}, \qquad (8.1)$$

$$\sum_{i=0}^{n} x_{ij} = 1, \ j = 1, 2, \ldots, n, \qquad (8.2)$$

$$\sum_{j=0}^{n} x_{ij} = 1, \ i = 1, 2, \ldots, n, \qquad (8.3)$$

$$u_i - u_j + n x_{ij} \leqslant n - 1, \ 1 \leqslant i \neq j \leqslant n, \qquad (8.4)$$

$$u_i \in R, \ i = 1, 2, \ldots, n, \qquad (8.5)$$

semnificația numerelor reale u urmînd a fi stabilită.

Fie o soluție care satisface relațiile (8.2) ÷ (8.4). Din primele două condiții se deduce că această soluție constă din unul sau mai multe circuite elementare. Dacă ar exista mai multe circuite, unul singur ar trece prin X_0. Să alegem un circuit care nu trece prin X_0 și să notăm cu k, $1 < k < n$, numărul său de arce. Adunînd relațiile (8.4) corespunzătoare arcelor (i, j) ce aparțin acestui circuit (deci, cu $x_{ij} = 1$), diferențele $u_i - u_j$ se anulează și se ajunge la relația contradictorie $nk \leqslant (n - 1)k$. Să arătăm acum că pentru orice circuit hamiltonian care pleacă din X_0 se pot găsi numerele reale u_i pentru care (8.4) este realizată. Să alegem $u_i = r$, dacă X_i este extremitatea finală a celui de-al r-lea arc al circuitului, originea fiind considerată în X_0 $(r = 1, 2, \ldots, n)$. Este clar că $u_i - u_j \leqslant n - 1$ pentru orice arc (X_i, X_j); deci, condiția (8.4) este satisfăcută pentru $x_{ij} = 0$, iar pentru $x_{ij} = 1$ avem

$$u_i - u_j + n x_{ij} = r - (r + 1) + n = n - 1.$$

Iată deci modelul A.W. Tucker de rezolvare a problemei. Evident, pot exista „variante" îmbunătățite ale acestuia, dar încercați să programați acest model.

Problema iepurilor de casă. Cîte perechi de iepuri de casă se nasc într-un an dintr-o singură pereche de iepuri? Pentru a afla cîte perechi se nasc într-un an, cineva a așezat cîteva

perechi de iepuri într-un loc îngrădit cu zid, știind că după o lună o pereche de iepuri aduce pe lume o altă pereche, iar iepurii încep să dea naștere la pui de la vîrsta de o lună. Deoarece prima pereche dă descendenți în prima lună, perechea se dublează și, în această lună, se obțin două perechi, dintre care o pereche și numai prima, va avea descendenți și în luna următoare, astfel că în luna a doua vor fi trei perechi, dintre acestea în luna următoare două perechi vor avea descendenți, în așa fel încît în luna a treia se mai nasc două perechi de iepuri și numărul de perechi de iepuri în această lună este de cinci. Dintre acestea, în aceeași lună, vor avea urmași trei perechi, iar numărul de iepuri din luna a patra va fi opt. Dintre acestea cinci perechi vor da naștere la cinci perechi care adunate la cele opt perechi formează în luna a cincea treisprezece perechi ș.a.m.d.

Problema a fost formulată prin anul 1202, iar Leonardo Fibonacci (matematician italian, 1170-1250) a găsit legea numerică prin care se exprimă o însușire a materiei vii, și anume sub forma unui șir de numere întregi: 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, ... Aceste valori sînt date de funcția Fibonacci, $f : N \rightarrow N$,

$$f(n) = \begin{cases} 1, \text{ dacă } n = 0 \text{ sau } n = 1; \\ f(n-1) + f(n-2), \text{ în rest.} \end{cases}$$

Valorile acestei funcții se pot determina fără dificultăți pentru orice valoare a lui n, folosindu-se un calculator personal. Șirul de numere obținut este cunoscut și sub numele de *legea creșterilor organice*, deoarece prin el se exprimă dezvoltarea materiei vii, realizată prin compuneri care se însumează succesiv. Dintre exemple menționăm: distanțele dintre nodurile de creștere ale unei tulpini; dezvoltarea cochiliilor melcilor sau scoicilor; alungirea oaselor și a coarnelor animalelor etc.

Puteți determina, acum, cîte perechi de iepuri se nasc într-un an?

Dar să mai „depistăm" o curiozitate. Se aplică repetat relația de recurență:

$$f(n) = f(n-1) + f(n-2) = f(n-2) + f(n-3) + f(n-3) +$$
$$+ f(n-4) = f(n-3) + f(n-4) = 2f(n-4) + 2f(n-5) +$$
$$+ f(n-4) = 5f(n-4) + 3f(n-5).$$

Deoarece $f(5) = 5$ rezultă că fiecare al cincilea număr este divizibil cu cinci.

Şi încă o ... problemă: să se găsească volumul tetraedului ale cărui vîrfuri au respectiv coordonatele $(f(n), f(n+1), f(n+2))$, $(f(n+3), f(n+4), f(n+5))$, $(f(n+6)$ $f(n+7), f(n+8))$ şi $(f(n+9), f(n+10), f(n+11))$, unde $f(i)$ este al i-lea termen din şirul Fibonacci.

Deoarece $f(n) = f(n-1) + f(n-2)$ înseamnă că cele trei numere ale lui Fibonacci satisfac ecuaţia $Z = x + y$. Prin urmare, cele patru vîrfuri ale tetraedului sînt coplanare şi, deci, volumul este nul. Mai mult, cele 12 coordonate nu trebuie să fie termeni consecutivi. Acelaşi rezultat rămîne valabil şi în cazul cînd coordonatele fiecărui vîrf sînt numere ale lui Fibonacci consecutive.

Deţinunţii norocoşi. Executînd prevederile unei amnistii, parţiale, un gardian deschide pe rînd toate celulele închisorii. Pe urmă închide fiecare a doua celulă. Apoi, luînd celulele din trei în trei răsuceşte cheia în broasca acestor celule, închizîndu-le pe cele deschise şi deschizîndu-le pe cele închise. El continuă această operaţie, luînd celulele din n în n şi răsucind cheia în broasca lor. Deţinuţii ale căror celule au rămas deschise după efectuarea tuturor operaţiilor de acest fel sînt puşi în libertate. Considerînd că celulele sînt aşezate la rînd şi că fiecare operaţie începe din dreptul primei celule să se determine care sînt norocoşii acestei „amnistii".

Numărul m care indică de cîte ori a fost răsucită cheia în broasca celulei x este egal cu numărul divizorilor lui x. Dacă $x = p_1^{a_1} p_2^{a_2} \dots p_k^{a_k}$, unde p_i sînt numere prime, atunci $m = (a_1 + 1)(a_2 + 1) \dots (a_k + 1)$. Dacă un număr a_i este impar, atunci m este par şi celula corespunzătoare rămîne închisă. Dacă toate numerele a_i sînt pare, x este pătratul unui număr, m este impar şi fericitul ocupant al celulei „pătratice" va constata că celula lui a rămas deschisă.

Minimul lui $F(x)$. Să se determine minimul unei funcții, $F(x)$, de o singură variabilă.

Unul din algoritmii de rezolvare se bazează pe metoda de căutare aleatoare și este dat în continuare. În acest scop se consideră valoarea inițială, x_0, și se calculează valoarea $F(x_0)$.

1. Se modifică variabila x cu valoarea pasului Δx, astfel încît

$$x_1 = x_0 + \Delta x$$

este noua valoare a lui x. Se calculează $F(x_1)$. Dacă $F(x_1) < F(x_0)$ se continuă incrementarea variabilei x cu Δx pentru a obține șirul $x_2, x_3, \ldots, x_n$ și se calculează corespunzător $F(x_2), F(x_3), \ldots, F(x_n)$. Dacă în schimb $F(x_1) > F(x_0)$, variabila x se modifică în sens opus, adică se incrementează x cu $-\Delta x$.

2. Presupunînd că există un minim, la un anumit moment se va observa că valoarea lui F crește.

Fie deci

$$F(x_n) > F(x_{n-1}) \tag{8.6}$$

și

$$F(x_{n-1}) < F(x_{n-2}), \tag{8.7}$$

adică $F(x)$ are un minim între x_{n-2} și x_n. După calculul lui $F(x_n)$, cu condiția (8.6) îndeplinită, se trece la o căutare exactă a minimului, folosind un pas variabil determinat cu ajutorul relației de interpolare:

$$\Delta x_n = \frac{1}{2} \cdot \frac{(\Delta x_{n-1})^2\, \Delta F(x_{n-2}) + (\Delta x_{n-2})^2\, \Delta F(x_{n-1})}{(\Delta x_{n-1})\, \Delta F(x_{n-2}) - (\Delta x_{n-2})\, \Delta F(x_{n-1})} - \Delta x_{n-1} \tag{8.8}$$

unde Δx_{n-1} și Δx_{n-2} sînt pașii determinați la iterațiile anterioare, iar

$$\Delta F(x_{n-1}) = F(x_{n-1}) - F(x_n); \tag{8.9}$$

$$\Delta F(x_{n-2}) = F(x_{n-2}) - F(x_{n-1}). \tag{8.10}$$

3. Se va aplica de mai multe ori relația (8.8) pînă cînd $|F(x_i) - F(x_{i+1})| \leqslant \varepsilon$, cu ε valoare impusă. Valoarea $F(x_{i+1})$ este considerată drept minim.

În unele situații, parametrul x este limitat între două valori, x_{max} și x_{min}. Dacă în procesul de căutare a minimului menționat la primul punct se ajunge la una din limitele date de x_{max} sau x_{min} fără a observa o creștere a lui F, se consideră că minimul a fost atins la valoarea lui F corespunzătoare limitei (acesta nu reprezintă minimum matematic).

Trasarea traiectoriilor de fază. Comportarea dinamică a unui sistem poate fi interpretată prin analiza răspunsului acestuia la diferite semnale semnificative. Evidențierea răspunsului necesită integrarea ecuației diferențiale care descrie sistemul.

Fie ecuația diferențială omogenă:

$$a_2\ddot{x} + a_1\dot{x}x + a_0x = 0. \tag{8.11}$$

Ea poate fi exprimată sub forma sistemului de ecuații diferențiale:

$$\frac{dy}{dx} = y; \quad \frac{dy}{dt} = -\frac{a_1}{a_2}y - \frac{a_0}{a_2}x. \tag{8.12}$$

Prin eliminarea timpului din sistemul (8.12), se obține ecuația diferențială

$$\frac{dy}{dx} = \frac{-a_1y - a_0x}{a_2y} = F(x, y), \tag{8.13}$$

care reprezintă, de asemenea, panta traiectoriilor sistemului descris de ecuația (8.11). Integrarea ecuației (8.13) conduce la expresia analitică a traiectoriilor de fază.

Se rezolvă sistemul (8.12) cu metoda Runge-Kutta de ordinul patru. Deoarece variabila t nu apare explicit în formule, atunci relațiile Runge-Kutta adoptă în acest caz forma:

$$x_{i+1} = x_i + (\Delta t)y_i + \frac{(\Delta t)}{6}(k_1 + k_2 + k_3),$$

$$y_{i+1} = y_i + \frac{1}{6}(k_1 + 2k_2 + 2k_3 + k_4),$$

în care:

$$k_1 = (\Delta t) f(x_i, y_i);\quad k_2 = (\Delta t) f\left(x_i + \frac{(\Delta t)}{2} y_i,\ y_i + \frac{k_1}{2}\right);$$

$$k_3 = (\Delta t) f(x_i) + \frac{(\Delta t)}{2} y_i + \frac{(\Delta t)}{4} k_1,\ y_i + \frac{k_2}{2}\Big);$$

$$k_4 = (\Delta t) f(x_i + (\Delta t) y_i + \frac{(\Delta t)}{2} k_2,\ y_i + k_3\Big).$$

Se consideră că punctul (x_0, x_0) este cel din condițiile inițiale (la $t = 0$). Prin Δt s-a notat valoarea incrementată a timpului pentru care se calculează un nou punct al traiectoriei din cele n puncte.

Pentru rezolvarea sistemului (8.12) s-a apelat la metoda Runge-Kutta din motive de precizie și stabilitate.

8.2. PROBLEME ... CU OPERAȚII NUMERICE

Jocul numerelor. În cărțile de matematică, începînd chiar cu clasa întîi, întîlnim foarte multe operații cu numere întregi pozitive. Vă propunem un joc amuzant pe care îl pot practica două persoane, folosind două calculatoare (de buzunar sau personale) ori eventual hîrtie și creion. Să presupunem cazul a două calculatoare.

„Adversarii" își înscriu, fiecare pe calculatorul său, cîte o cifră cuprinsă între 0 și 9, fără să știe unul ce a înscris altul. Prin tragere la sorți este decisă persoana care începe jocul. Să presupunem că sorții au decis asupra jucătorului *A*. Acesta anunță o nouă cifră, iar *B* va calcula diferența dintre cifra înscrisă de el și cea anunțată de *A* (dacă diferența este negativă se ia cu semn schimbat) și o va înscrie pe calculatorul său după cifra inițială. Este rîndul lui *B* să anunțe o cifră. Jucătorul *A* procedează la fel, calculînd diferența dintre ultima cifră înscrisă de el și cea anunțată de *B* (aceeași acțiune cînd diferența este negativă), dife-

rență pe care o va înscrie pe calculatorul său alături de celelalte cifre precedente scrise. Din nou A anunță un număr, iar B repetă operația cu această cifră și ultima înscrisă de el ș.a.m.d., pînă cînd fiecare jucător are pe ecranul calculatorului un număr compus din șase cifre. Cîștigă jucătorul care are suma celor șase cifre cea mai mare.

Pentru exemplificare presupunem că jucătorul A deschide jocul, iar numere alese inițial sînt 6 pentru A și 9 pentru B. Jucătorul A anunță 5, iar B calculează $9 - 5 = 4$, cifră pe care o înscrie alături de 9, obținînd 94. B anunță 6, iar A calculează $6 - 6 = 0$, pe care o înscrie alături de 6, obținînd 60. A anunță din nou, dar cifra 6, și B calculează $4 - 6 = -2$ și înscrie 2 alături de 94, obținînd 942. B anunță 8, iar A calculează $8 - 0 = 8$, înscrie 8 alături de 60, obținînd 608. Repetînd operațiile pentru numerele anunțate cînd de A, cînd de B (acestea fiind 8, 3, 2, 1, 8, 9) se vor obține în final numerele 942 644 pentru B și 608 545 pentru A. Cîștigător este jucătorul B, deoarece suma cifrelor numărului obținut de el $(9 + 4 + 2 + 6 + 4 + 4 = 29)$ este mai mare decît suma cifrelor numărului lui A $(6 + 0 + 8 + 5 + 4 + 5 = 28)$.

Jocul numerelor se poate modifica prim mărirea numărul cifrelor (în loc de șase cifre, propuneți-vă 15 sau 20 cifre). De asemenea, jocul poate fi practicat de mai multe persoane fiind aleși ordinea de joc (de exemplu, de la stînga la dreapta) și jucătorul care începe. În acest ultim caz, poate fi întocmit chiar un clasament al jucătorilor, după un anumit număr de jocuri.

Cuvinte și numere. Vă propunem un joc cu numere și litere. Pentru aceasta desenați o matrice pătratică cu 26 linii și 26 coloane. Pe prima linie treceți literele alfabetului în ordinea: $A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, W, X, Y, Z$; pe linia a doua în ordinea: $B, C, D, ..., X, Y, Z, A$; pe linia a treia în ordinea: $C, D, E, ..., X, Y, Z, A, B$ ș.a.m.d., ultima linie fiind: $Z, A, B, C, ..., X, Y$.

Jocul poate fi practicat de patru (sau mai mulți) parteneri, fiecare avînd cîte un calculator la dispoziție. Fiecare partener propune o frază compusă din 6-8 cuvinte. Studiul

fiecărei fraze constituie o rundă, învingător fiind acela ce va cîștiga primul număr de cinci runde. Studiul frazei constă din următoarele: se ia fiecare literă din frază și i se determină una din cele 26 de coordonate posibile; de exemplu, litera N are coordonatele (1,14), (2, 13), (3, 14), ... (14, 1), (15, 26), ..., (26, 15); se determină produsul dintre abscisa și ordonată (pe exemplul literei N, cea mai mică valoare este $1\times 14 = 14$, iar cea mai mare, $20\times 21 = 420$); se alege una din aceste valori; se însumează valorile calculate corespunzătoare fiecărei litere din frază, obținînd astfel ponderea frazei. Ponderea trebuie să fie mai mică decît 15 000. Cîștigă un punct jucătorul care a obținut ponderea cea mai mare, inferioară însă lui 15 000. Dacă sînt doi sau mai mulți jucători care au obținut aceeași pondere maximă, fiecare va cîștiga cîte un punct la această rundă.

Cîștigătorul jocului este cel care a obținut cîștig în cinci runde. Se recomandă, ca strategie, să se ia la începutul frazei, numere mari și apoi să se manifeste o prudență mai mare.

Pentru a înlesni înțelegerea jocului să presupunem fraza NOI JUCĂM UN NOU JOC INTERESANT. Să analizăm numai primul cuvînt (NOI) și presupunem că deținem rolul jucătorului A. Vom alege pentru N coordonatele (8, 7). pentru O luăm (21, 21), iar pentru I — (16, 20) Atunci ponderea cuvîntului este $8\times 7 + 21\times 21 + 16\times 20 = 56 + 441 + 320 = 817$. Jucătorul B poate alege N (12,3), O (23,19) și I(7,3), adică obține $12\times 3 + 23\times 19 + 7\times 3 = 36 + 37 + 21 = 494$. Jucătorul C alege N (25, 16), O (1, 15), I (10, 26), adică obține $25\times 16 + 1\times 15 + 10\times 26 = 400 + 15 + 260 = 675$, iar D dacă alege N (3, 12), O (21, 21) și I (20, 16) obține $3\times 12 + 21\times 21 + 20\times 16 = 36 + 441 + 320 = 797$. La acest stadiu al jocului A conduce înaintea lui D, C, B.

Se poate propune și o variantă a acestui joc, ce constă în următoarele: frazele sînt extrase dintr-o carte și citite de un arbitru; fiecare jucător trebuie să procedeze la toate alegerile de coordonate și să efectueze calculele în maximum 10 minute; două greșeli de „ortografie" elimină jucătorul respectiv din rundă.

O problemă de logistică. Vă propunem un joc în care fiecare partener simulează rolul unui comandant militar. La joc participă patru astfel de comandanți; fiecare dispune de un calculator personal și o „armată" formată din 100 pioni de aceeași culoare, pionii reprezentînd regimente, blindate, avioane sau nave.

Scopul jocului este de a obține patru grupe identice a cîte 25 pioni din fiecare culoare.

La începutul jocului are loc tragerea la sorți a ordinii de joc și fie aceasta *A*, *B*, *C*, *D*. Jucătorul *A* alege un număr cuprins între 2 și 12, numit coeficient de schimb, *c*. Acesta va oferi unuia din parteneri (*B*, *C* sau *D*) un număr oarecare de pioni de aceeași culoare, după rezultatele următoare: presupunem că *A* are 65 blindate și vrea să-i ofere lui *C* o parte din ele, coeficientul de schimb al lui *A* fiind 7; el poate da un număr de blindate egal cu unul din numerele: (*a*) $65 - 7 = 58$; (*b*) $56 \times 7/100 = 4$ (rezultatul se rotunjește la întregul superior; 7/100 reprezintă 7%); (*c*) $65/7 = 9$ (rotunjire la număr întreg inferior); (*d*) fie chiar 7. Este rîndul lui *B* care — în mod asemănător — alege un număr cuprins între 2 și 12 și oferă unui partener un număr oarecare de pioni de aceeași culoare (blindate, avioane, nave sau regimente) după regula dată. Apoi, joacă *C*, *D*, *A*, ... Jocul se termină cînd fiecare partener are cîte 25 regimente, nave, avioane și blindate.

Se recomandă să adoptați strategia ca la început să nu schimbați decît cantități mici.

O variantă a acestui joc constă în următoarele: dacă după un anumit număr de runde (o rundă este echivalentă cu un ciclu *ABCD*) „armatele" nu sînt egalizate, fiecare partener abandonează cîte cinci din pionii săi (la alegere), ca rezultat al uzurii materialelor. În acest caz, jocul se încheie în momentul cînd sînt 100 pioni abandonați.

Observație. Dacă nu posedați 400 de pioni, atunci pe calculatorul dumneavoastră notați: *r* — regimentele, *a* — avioanele, *n* — navele și *b* — blindatele, reținînd pe ecran modificările de trupe corespunzătoare.

Număr magic. Vă propunem un nou joc la care participă trei jucători, fiecare utilizînd calculatorul său personal. La început, jucătorii *A*, *B*, *C* își aleg cîte un număr „magic",

pe care îl introduc într-un plic, fără a ști ce număr și-au ales ceilalți (aceste trei numere sînt compuse din cîte cinci cifre). Ecranele celor trei calculatoare sînt vizibile tuturor jucătorilor. Fiecare își înscrie pe ecran un număr cuprins între 1 și 10.

Jocul începe într-o anumită ordine stabilită prin tragere la sorți; fie aceasta *A*, *B*, *C*. Partenerul *A* începe jocul prin alegerea unei operații aritmetice de bază (+ adunare, — scădere, × înmulțire și : împărțire) și a unui număr din intervalul 10-999. Toți jucătorii execută operația anunțată de *A* între numărul de pe ecran și cel anunțat de *A* (dacă la operație de împărțire s-a obținut un număr real, el se va rotunji la întregul superior; de exemplu, 59,01 se rotunjește la 60). Rezultatele obținute se înscriu pe ecranele calculatoarelor. Jucătorul *B* își alege operația aritmetică (+, —, ×, :) și numărul din intervalul 10-999; toți jucătorii execută această operație între actualul număr de pe ecran și cel enunțat de B, înscriindu-și fiecare rezultatul pe ecran (atenție la rotunjirea rezultatului obținut prin împărțire). Este rîndul lui *C* să anunțe operația și numărul, jocul continuînd apoi în ordinea *A*, *B*, *C*, *A*, ... Dacă un jucător a obținut la un moment dat pe ecranul său un număr mai mare decît 999 999 sau mai mic decît —999 999, atunci el este eliminat din joc, învingător în acest caz fiind cel care rămîne singur. Dacă însă pe parcursul jocului, un jucător a atins exact numărul său magic înscris în plic la începutul jocului, atunci el este declarat cîștigător (acesta este de fapt adevăratul cîștigător).

Pentru a înțelege mai bine strategia jocului, presupunem că inițial jucătorii și-au ales numerele de plecare 1, 2 și, respectiv, 3. Jucătorul *A* anunță operația + (adunare) și numărul 400. Atunci ecranele celor trei parteneri conțin numerele 401, 402 respectiv 403. *B* anunță operația × (înmulțire) și numărul 22. Acum ecranele vor conține 401 × 22 = 8 822, 402 × 22 = 8 844, 403 × 22 = 8 866. Jucătorul *C* anunță operație +(adunare) și numărul 277, iar numerele obținute pe ecrane sînt: 8 822 + 277 = 9 099, 8 844 + 277 = 9 121, 8 866 + 277 = 9 143 și așa mai departe în ordinea *A*, *B*, *C*, *A*, ...

În desfășurarea jocului este bine să ghiciți numerele magice ale adversarilor, pentru a-i îndepărta cît mai mult. De asemenea, dacă doriți să eliminați din adversari alegeți la un pas oarecare numărul 999 dar, atenție, să nu vă „sinucideți".

Jocul poate fi mai dinamic și plin de surprize dacă vă puteți alege și alte operații, cum ar fi calculul rădăcinii pătrate sau calculul logaritmului zecimal. În aceste cazuri, un criteriu de eliminare a unui jucător este ca numărul înscris pe ecranul său să fie nepozitiv.

CAPITOLUL 9

TENDINȚE

9.1. MUTAȚII PRODUSE DE IBM PS/2

Dintre trăsăturile caracteristice ale familiei PS/2 menționăm: amplasarea pe placa principală a blocului de comandă a monitorului grafic și a blocului interfețelor, folosirea de circuite integrate proiectate la comandă, tehnologia montării la suprafață (TMS) și tehnica simplă, modulară de compunere. Folosirea de circuite VLSI și TMS a permis utilizarea unei surse de o putere mai mică și montarea unor ventilatoare mai mici (deci, mai puțin zgomotoase). Sursa se adaptează la tensiunea și frecvența rețelei de alimentare. Tastatura folosită este cea de XT. Se poate opta pentru un dispozitiv de introducere tip *mouse*.

Modelul 30 este oarecum un PC-XT modernizat. Pe placa principală sînt amplasate multe blocuri întîlnite pînă acum pe plăci suplimentare: varianta perfecționată a comenzilor grafice color — MCGA, interfețe (serială și paralelă), ceas/calendar și comanda stațiilor de discuri. Față de modelul 30, în modelele 50, 60 și 80 s-au folosit:

— o nouă magistrală multiprocesor, denumită MICRO CHANNEL;

— blocul de comandă a monitorului grafic (VGA), amplasat pe placa principală, care asigură parametri superiori nu numai față de CGA, ci și chiar față de EGA;

— acționarea discurilor flexibile cu o capacitate de 1,44 Mo, permițînd de asemenea citirea dischetelor de 720 Ko;

— comanda discurilor rigide cu un timp scurt de acces (cu excepția modelului 50), cu raportul 1 : 1 (în varianta AT raportul era 3 : 1).

Modelele 60 și 80 sînt echipate cu interfață ESDI (*E*nhanced *S*mall *D*evice *I*nterface) care permite comunicarea cu discul rigid de șase ori mai rapidă decît varianta AT. Modelul 80 folosește același procesor ca și COMPAQ DESKPRO 386. Are memoria operațională compusă din noile circuite de 1 Mo și magistrala MICRO CHANNEL în varianta de 32 biți. Puterea de prelucrare a modelului 80 este, conform IBM, de 3,5 ori mai mare decît AT.

Noile modele se impun înainte de toate prin posibilitățile grafice. Printre defecte se poate enumera încetinirea procesorului 80 286 în cazul modelului 50 : datorită memoriei lente a fost necesar ca la fiecare ciclu să se adauge un ciclu suplimentar de întîrziere (WAIT). În afară de aceasta, discul rigid are un ceas mediu de acces de 80 milisecunde, ceea ce constituie un regres față de modelul AT 3.

În familia calculatoarelor PS/2 s-au introdus trei noi rezolvări ale comenzilor grafice. Prima dintre ele (în modelul 30) poartă numele MGGA (*M*ulti *C*olor *G*raphics *A*rray). La comandă, VGA poate fi montat și în modelul 30. Există și al treilea tip de comandă, denumită 8 514/A, pe o placă ce trebuie achiziționată separat.

MGGA se compune dintr-un circuit special produs la comandă, 64 Ko RAM cu dublu acces (*Dual-Ported*) și 16 Kb generator semne. Sistemul permite realizarea următoarelor noi moduri de lucru:

— text; 80 coloane definiție 640×400 puncte, dimensiune semn 8×16 puncte, 16 culori alese din cele 266 144 posibile;

— grafic; definiție 320×200 puncte (256 culori alese), dimensiunile semnului 8×8 puncte.

Folosind o placă suplimentară împreună cu MCGA, se pot obține un text cu definiție de 720 puncte pe orizontală și dimensiunea semnului de 5×16 puncte. MCGA poate de asemenea emula modurile de lucru ale plăcii CGA, dar — fără o placă suplimentară — nu și EGA.

Elementul de bază al VGA este un circuit special, ce conține 12 750 porți. VGA realizează toate modurile stan-

dardului MCGA și, în plus, modurile EGA, precum și text 720×400 puncte, semn 9×16, puncte, grafic 640× ×480 puncte și 16 culori.

Livrat la comandă, 8 514/A folosește priza suplimentară VIDEO și una din prizele magistralei MICRO CHANNEL (deci, nu poate fi folosit în modelul 30).

Placa 8 514/A blochează semnalele comenzii grafice de pe placa principală și le înlocuiește cu cele proprii. Este permisă astfel obținerea pe unul din noile monitoare IBM (8 514) a unei imagini de înaltă definiție (1 024×768 puncte). O placă suplimentară permite creșterea numărului de culori la 256, alese dintre cele 266 144 posibile. Placa 8 514/A (chiar și pe un ecran cu definiție mai mică) asigură în plus:

— definirea programată a formei și proporțiilor semnelor și scrisului;

— umplerea zonelor ecranului cu un anumit model grafic;

— deplasarea blocurilor grafice pe ecran.

Sistemele MCGA și VGA pot lucra cu oricare dintre noile patru monitoare: alb-negru (8 503), cu două culori de definiție medie (8 512 și 8 513) și color cu definiție înaltă. Acestea sînt monitoare analogice, respectiv semnalele purtătoare de informație video care permit o continuă (nu în salturi, ca în cazul monitoarelor digitale) schimbare a culorii sau nuanței. Fiecare monitor lucrează cu frecvență de selectare orizontală de 31,75 kHz și o frecvență de selectare a imaginii de 50 sau 70 Hz.

Banda de trecere este de 70 MHz. Monitorul 8 503 are diagonala ecranului de 31 cm. VGA și MCGA descoperă automat conectarea monitorului alb-negru și formează corespunzător semnalul video, trimițînd pe linia de semnal verde un semnal cvasianalogic care alege una din cele 64 de valori de codificare a gradului de gri. Monitorul are diagonala de 16″ și poate lucra în toate standardele grafice ale familiei.

Sistemul BIOS în calculatoarele noii familii este aproape integral compatibil (din punctul de vedere al punctelor de intrare) cu sistemul BIOS din calculatoarele PC XT și AT,

adică programele anterioare de comunicare cu aparatura prin procedurile BIOS pot fi realizate și prin intermediul noilor calculatoare. De menționat că numai programele a căror funcționare corectă depinde de timpul în care sînt executate anumite proceduri nu vor funcționa corect datorită vitezei mai mari de lucru a calculatorului (8 MHz, față de 4,77 MHz).

Modelele 50, 60 și 80 au un sistem BIOS lărgit care se compune din CBIOS (BIOS compatibil), ce adresează 1MB memoria, și ABIOS lărgit) ce adresează 16 MB și permite multiaccesul.

În cadrul modelului 30, BIOS este amplasat în ROM, în două circuite 27 256, iar în modelele 50 și 60 — în patru circuite 27 256 și ocupă 128 KB. În fiecare calculator blocul ROM care conține sistemul BIOS are la adresa FOOO = FFFF un bait care identifică modelul calculatorului.

IBM a schimbat anumite întreruperi BIOS fără mare importanță practică. De exemplu, actualmente sînt rezervate întreruperile OB și OC (comunicare), OD (imprimantă suplimentară), OF (imprimantă), 71 pînă la 74 și 76, 77 (IRQ 9, 10, 11, 12, 14, 15). Întreruperile F1-FF, pînă acum nefolosite, sînt alocate beneficiarului.

Pentru beneficiarul mediu schimbările programelor tipice IBM nu sînt vizibile. Ca argument că s-a păstrat compatibilitatea este faptul că ROM conține aceeași variantă pe casetă de BASIC VC1.10. Anumite programe din surse independente de IBM au nevoie de schimbări importante.

O caracteristică importantă a celor trei modele mai mari ale noii familii IBM este magistrala multiprocesor MICRO CAHNNEL (MC), care se deosebește de magistrala folosită în modelele PC XT și AT ca standard mecanic și ca topografie, uneori și din punctul de vedere al caracterului semnalelor (al acelora care îndeplinesc funcții analogice).

La modelele 50 și 60 s-a folosit varianta de magistrală de 16 b, în timp ce la modelul 80, în 5 conectori s-a folosit varianta 16 biți, iar în cazul modelului 30 — varianta 32 biți. Nivelele logice ale tuturor semnalelor magistralei sînt conforme cu standardul TTL. Prin magisteală trec trei feluri de linii de alimentare: —12 V, 5 V, +12 V.

Topografia magistralei a fost proiectată cu accent deosebit pe eliminarea interfeţelor electromagnetice. Din fiecare parte a conectorului magistralei, fiecare a cincea linie are potenţialul maxim sau egal cu una din tensiunile de alimentare. O asemenea repartizare a semnalelor este foarte importantă cînd frecvenţele sînt mari. Astfel, întregul sistem îndeplineşte cerinţele referitoare la cîmpurile parazite maximale conform normei S.U.A. (FCC pentru aparatele clasă B). MC este magistrală asincronă. Ca şi în PC XT/AT s-au folosit linii separate pentru adrese şi date. Standardul mecanic impune ca plăcile folosite să aibă dimensiuni 11,5″×3″.

Se foloseşte standardul aşa-numitelor conectori-margine (?), ca în cazul PC XT-AT, care micşorează costurile, dar şi fiabilittea sistemului.

Elaborînd noua versiune a PC-DOS, firma Microsoft, a menţinut compatibilitatea echipamentelor respective, fapt ce a limitat modificările de fond în noile variante ale sistemului. Pentru a învinge aceste limitări şi a folosi procesoarele 80 286 şi 80 386 s-a creat un nou sistem, OS/2 (*O*perating *S*ystem/X).

OS/2 — sistem operaţional multi-task pentru un singur beneficiar — permite executarea unui task în timpu real al microprocesorului 80 286 şi mai multe în mod supravegheat, (*protected*). Deoarece setul de comenzi 80 386 reprezintă un set lărgit al lui 80 286, OS/2 va putea lucra şi cu procesorul 80 386. Scopul principal al firmei Microsoft a fost crearea de programe pentru biroul automatizat. În acest sistem orice utilizator ar avea calculatorul propriu pe care ar executa simultan mai multe probleme şi ar comunica prin reţea cu mai umlte calculatoare. Noul sistem introduce o funcţie cu totul nouă şi este compatibil cu variantele anterioare MS-DOS. Aceasta înseamnă că programele care comunică cu hardul prin interfeţele oferite de PC-DOS sau MS-DOS vor putea colabora cu OS/2 chiar dacă nu conţin proceduri dependente de tipul executării programului. Datorită vitezei mai mari a procesorului 80 286 vor trebui noi variante de programe dependente de timp (de exemplu, programe de comunicare). OS/2 poate de asemenea funcţiona pe calculatoarele de pînă acum:

IBM cu 80 286, PC-AT și PC-XT 286. Însă, înainte de toate sarcina sa se referă la colaborarea cu noile calculatoare PS/2 (modelele 50, 60 și 80).

Sistemul OS/2 oferă două moduri de lucru: *Real* și *Protected*. În modul *Real* execută fără schimbări programele scrise pentru 80 286, iar în modul *Protected* sarcinii executate îi este distribuită o anumită zonă de memorie, iar sistemul nu are dreptul de a efectua operații IN-OUT; în cazul cererii de acces la altă zonă de memorie sau încercării de executare a unei operații IN-OUT se generează întrerupere și apoi trecerea în sistemul operațional.

În OS/2 în mod real (definit ca 3.X) pot lucra toate programele care colaborează cu variantele anterioare MS-DOS 3.1, 3.2 și 3.3 notată ca MS-DOS 3.XX. La crearea noilor programe este mai comod modul *Protected*, deoarece a fost dotat cu mecanisme perfecționate de colaborare cu programele utilitare (API — *A*pplication *P*rogrammer *I*nterface) și cu instrumente mai bune pentru punerea în funcțiune a programelor.

Prelucrarea mai multor sarcini pe aceeași mașină este permisă de grupele de ecran (*S*CREEN *G*ROUPS, SG). În calculatorul real funcționează simultan mai multe calculatoare virtuale și grupe de ecran (SG), unele dintre ele fiind conectate de utilizator. La ultima variantă de sistem, în acest scop se folosește o interfață grafică specială PM (*presentation manager*). În fiecare moment beneficiarul va avea acces la meniul din partea de jos a ecranului (*Drop-down MENU*). În scopul conectării cu o altă SG sînt suficiente fixarea cursorului pe poziția corespunzătoare a meniului cu ajutorul dispozitivului *mouse* și apăsarea butonului. Programul PM, care funcționează în mod *Protected*, va avea trăsături exterioare identice cu MICROSOFT WINDOWS, ce funcționează în mod *Real*. (PM este responsabil de organizarea introducerii informației pentru multe sarcini pe un singur monitor).

Structura dischetelor OS-2 este identică cu PC DOS-3, fapt ce permite folosirea în noul sistem a discurilor utilizate în calculatoarele PC cu aceleași limitări (de exemplu, capacitatea maximă 32 MB). S-au introdus totuși mecanisme care în variantele viitoare ale sistemului vor îndepărta

limitările respective. În OS-2, denumirea fiecărei dischete (*volume, name*) este foarte importantă. În sistemul multisarcină scrierea de către program pe altă dischetă decît cea corectă poate provoca multe complicații. În consecință, pe dischetă s-a introdus un cîmp suplimentar unde — în afara denumirii date de utilizator — este scris un număr de 32 biți generați de sistem.

Înainte de folosirea în sistemul OS-2 a dischetei din sistemul DOS-3 trebuie neapărat dată instrucțiunea *LABEL* care provoacă atribuirea unui nume unic dischetei.

Una din grupele de ecran (SG) este cea reală. După alegerea acestei grupe utilizatorul intră în mod *Real* identic cu lucrul cu MS-DOS. Adevărata putere a sistemului OS-2 este încorporată totuși în modurile supravegheate realizate de celelalte SG.

În sistemul OS-2 interfața cu utilizatorul este aproape identică cu cea din sistemul DOS, însă cu totul alta este interfața cu programatorul (API). În locul întreruperilor de program sînt folosite apelurile de proceduri. Ele vor fi conectate doar în momentul încărcării programului în memorie sau chiar în timpul executării lui. Deci, apar conectări dinamice ale procedurilor.

Conectările dinamice au multe avantaje: permit conectare unitară cu toate serivciile sistemului, descoperă organozarea acestor servicii de nivel inferior și permit să se dea procedurilor denumiri legate de destinația lor. Parametrii sînt conferiți procedurilor prin stivă în convenția acceptată în PASCAL (folosită de multe compilatoare ale limbajului C).

Noul mod de apel al serviciilor sistemului permite memorarea unei importante părți a sistemului operațional în biblioteci pe disc. O parte a funcției consolidatorului este construită în sistemul operațional și colaborază cu funcțiile de organizare a memoriei. Consolidatorul (LINKER) construiește plicuri care sînt executate cu folosirea unui cod special (STUB CODE). Acest cod, în afară de instrucțiunile în cod mașină din program, conține denumiri și puncte de intrare în procedurile conectare dinamic. Se deosebesc două feluri de conectări dinamice: inițiale (PRELOAD)

și la comandă (LOAD ON DEMAND). Primele sînt consolidate în momentul încărcării programului, celelalte — — cînd apare apelul procedurii de sistem.

Adesea merită să se împartă o sarcină în cîteva ordine executate simultan. De exemplu, în programe destinate editării de tabele (*spread street*), după calculele de actualizare a cîmpurilor vizibile, pe ecran se poate executa simultan calculul cîmpurilor ce sînt în afara ecranului și introduce noi date. OS/2 permite crearea în cadrul unei sarcini a unor astfel de execuții, denumite *threads*. Pentru fiecare sînt „private" doar conținutul registrelor procesorului și stiva, celelalte fiind comune pentru întreaga sarcină. În consecință, dacă un *thread* deschide un plic, celelalte pot scrie sau citi din el. Este necesar ca diferitelor *threads* să le fie alocată o prioritate. *Thread* este observabilă doar prin sarcina din care provine, din care motiv nu poate fi îndepărtată sau nu i se poate lua prioritatea de către altă sarcină .

OS/2 permite instalarea monitoarelor — respectiv, a programelor speciale — conectate cu programe de comandă a instalației. Monitorul poate adăuga, îndepărta sau schimba semne transmise de programul de control al instalației. La fiecare program de comandă se pot conecta multe monitoare, obținîndu-se un lanț de programe care modifică funcționarea acelui program.

Păstrarea compatibilității cu DOS 3.XX a constituit unul din scopurile principale ale proiectanților OS/2. Se pare că jumătate din fonduri au fost afectate pentru asigurarea compatibilității. Aceasta este de fapt tendința mondială. Păstrarea compatibilității nu s-a reflectat însă asupra posibilităților sistemului. Actualmente, creatorul de programe utilitare are posibilitatea de a opta pentru trei medii de programare: microsoft, Windows, DOS 3.30, OS.2-*protected mode*.

Ne putem aștepta ca în curînd să apară doar programe corelate cu OS/2, deoarece asigură posibilitatea așteptării lor la sistemul de operare ce este creat special pentru 80386. Astăzi se crede că rezolvarea optimă este Family API, deoarece permite construirea de programe care colaborează atît cu DOS 3.XX. cît și cu OS/2.

9.2. UN CONTRACT ÎNTRE STRATEGII

Categoric, IBM nu are o existență liniștită în domeniul calculatoarelor personale, acesta fiind, de fapt, singurul segment din piața tehnicii de calcul a cărui dominare nu este întotdeauna concludentă (fig. 9.1). Antecedentele sînt cunoscute : deși a reușit să detroneze rapid pe Apple la începutul deceniului (cînd a lansat PC-ul său original), după o (relativ) scurtă perioadă de supremație absolută a început să piardă tot mai multe procente de piață în favoarea producătorilor de calculatoare compatibile, devenind astfel prizonierul propriului său standard. Mai mult decît atît, Apple își stabiliza permanent propria sa linie de calculatoare personale MacIntosh, avînd proprii săi utilizatori fideli și amenințînd cu o replică standardul tradițional. În aceste condiții, IBM a lansat familia PS/2, dar de undeva din Texas apăruse Compaq, care devine brusc cel mai puternic concurent al IBM pe piața calculatoarelor personale, fapt cu atît mai inedit, cu cît IBM nu a mai cedat niciodată un domeniu pe care îl cucerise. Cum

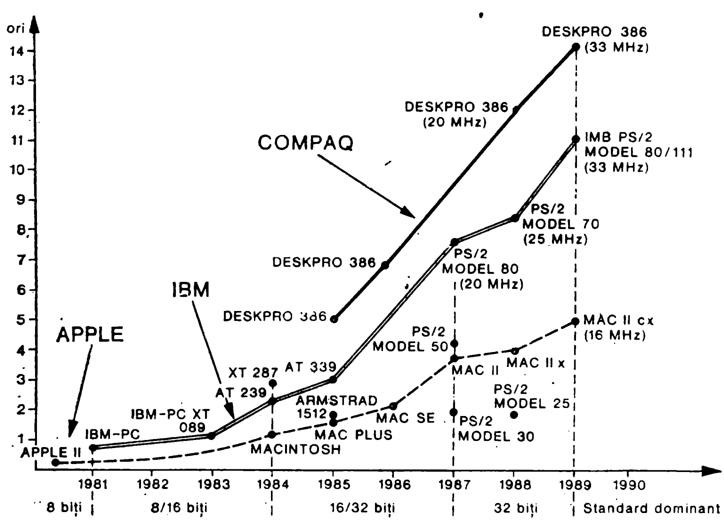

Fig. 9.1. Trei linii de dezvoltare — IBM, APPLE, COMPAQ

a fost posibil acest lucru și care sînt factorii care l-au determinat? Cum a putut o firmă care nici măcar nu exista cînd IBM a introdus calculatoarele sale personale să devină o concurență așa serioasă?

În anul 1987, deși vînzările de calculatoare personale IBM erau mult mai mari decît cele ale firmei Compaq, veniturile sale au sporit foarte lent, în timp ce veniturile firmei texane înregistrau creșteri spectaculoase. De fapt, în anul 1987 Compaq a vîndut mai multe calculatoare personale bazate pe microprocesoare 80386 decît IBM și acest fapt a continuat și în anul următor. Astfel, *Compaq Deskpro 386* a devenit primul calculator personal *non*-IBM, care s-a impus ca lider în categoria calculatoarelor de birou *(desktop)*. Acest fapt este în mod particular semnificativ, deoarece pînă în prezent toate bătăliile pierdute de „Big Blue" în domenii particulare restrînse nu au reușit să fie recîștigate.

O dată cu lansarea familiei PS/2 prăpastia care separa pe cei doi mari rivali părea să dispară și astfel Compaq, care dominase sectorul calculatoarelor pe 32 de biți, se găsește în decembrie 1988 într-o poziție critică față de IBM. Apare însă o gravă penurie de calculatoare IBM rezultată, după unii analiști, atît din creșterea cererii, cît și din dificultățile întîmpinate la pregătirea fabricației. Partea deținută de IBM pe piața calculatoarelor cu 80386 scade de la 38% la 26%, în timp ce procentul deținut de Compaq crește de la 40% la 49%.

În 1989, IMB și Compaq își propun amîndouă să recîștige preferințele utilizatorilor de PC-uri. În consecință, concurența devine tot mai acerbă, iar faptul că sînt anunțate calculatoarele cu performanțe similare face ca tensiunea provocată de luptă să mai crească cu cîteva grade.

Iată cîteva din schimburile de lovituri ale celor două firme în anul 1989.

Compaq lansează un nou model 286 cu 12 MHz, cu care încearcă să acapareze și o parte din piața calculatoarelor bazate pe microprocesoare 80286, piață pe care IBM, cu tradiționalele AT-uri precum și cu PS/2 model 30 (în special modelul 30286 lansat în toamna lui 1988, prin el IBM arătînd că nu dorește să părăsească piața AT-urilor), era lider.

În consecință, IBM răspunde prin lansarea unui calculator portabil cu 386, precum și o mașină pe 386—33 MHz. Ca o ripostă Compaq lansează în aprilie 1989 propriile mașini de 33 MHz.

După opinia utilizatorilor, aceste anunțuri ilustrează perfect fazele diferite ale luptei care se duce între cei doi giganți pentru statutul de lider în inovarea tehnologică.

În conformitate cu părerea unor observatori, rivalitatea IBM-Compaq are și un caracter puțin curios, în sensul că cu cît Compaq se dezvoltă mai mult, cu atît are tendința de a semăna cu IBM. Iată ce declară Brian Roemmele, președintele unei societăți de proiectare tehnică, Ariel Computer: „Înainte Compaq propunea o alternativă efectivă fenomenului IBM. A cumpăra un Compaq era nu numai o decizie normală din punct de vedere tehnic, dar și un veritabil angajament politic. Astăzi, în schimb, prin prețurile sale și prin baza instalată, Compaq pare să adopte politica de întreprindere pe care înainte o contesta". După Dan Howel, inginer analist la Texaco, însă „Compaq rămîne aceeași. Politica de marketing este poate mai conservatoare, dar deviza nu este *noi sau nimeni altcineva*, ca a IBM-ului".

Un alt fenomen, consecință a concurenței acerbe, este reprezentat de presiunea enormă care determină o punere în vînzare foarte rapidă a calculatoarelor, iar acest lucru creează deseori neplăceri. Ca urmare, IBM a anunțat că există probleme tehnice pentru modelul 70/A 21 și a suspendat temporar fabricația acestuia. Un comerciant de calculatoare IBM a declarat că 4 din cele 6 modele primite de 70/A 21 erau inutilizabile încă de la sosire. Este destul de neobișnuit din partea IBM să livreze un produs avînd probleme așa de grave, știut fiind faptul că de obicei acesta este supus unor teste complete. Astfel, cu toate sumele uriașe cheltuielile pentru promovarea liniei PS/2 și atenționarea asupra proprietății arhitecturii MICRO CHANNEL, IBM nu a reușit să acapareze nici măcar un segment din piața ce aparține firmei Compaq. Mai mult decît atît, Compaq era aceea care continua să cîștige părți din piața IBM. Ce a făcut deci Compaq și nu a reușit IBM să facă?

Răspunsul la această întrebare dezvăluie modul în care IBM a conceput însăși piața de calculatoare personale și

sugerează, de asemenea, că prin aceasta îi va fi dificil să-și mențină poziția de cel mai mare vînzător de calculatoare personale din lume. Primul lucru care se poate spune despre succesul lui Compaq este acela că, în mod neîndoielnic nu s-a bazat pe prețuri mai scăzute. Dimpotrivă, prețurile Compaq sînt, în mod tipic, mai mari comparativ cu acelea ale celorlalți competitori. Cumpărătorii care sînt interesați în primul rînd de preț pot achiziționa calculatoare de la alți producători de astfel de echipamente la prețuri mult mai accesibile.

Doi au fost însă cei mai importanți factori care au determinat succesele obținute de Compaq — calitatea și performanța produselor oferite, sistemele Compaq bucurîndu-se de o mare reputație. De exemplu, recentul Deskpro 386/20 al firmei Compaq depășește în performanță vîrful liniei PS/2 și anume modelul 80/111, cu toate aprecierile la adresa presupusei sale superiorități tehnologice.

În timp ce performanțele superioare ale recentelor modele Deskpro 286 comparate cu modelele PS/2 50 și 60 erau datorate, în primul rînd, vitezei mai mari a ceasului (12 MHz, față de 10 MHz pentru sistemele IBM), calculatorul Deskpro 386/20 depășește modelul 80-111, la aceeași viteză a ceasului, în pofida existenței magistralei M.C.A.

Numai performanțele superioare ale Compaq-ului nu explică însă suficient succesul firmei. Calculatoarele altor producători oferă deseori performanțe superioare, de multe ori la prețuri mai scăzute.

Alt factor în succesul competițional al firmei Compaq îl reprezintă constanta sa abilitate în livrarea de produse pentru o piață ce se suprapune peste cea a IBM. De la început, strategia Compaq a fost aceea de a oferi facilități pe care IBM nu le punea la dispoziția beneficiarilor. Sistemul inițial, Compaq Portable, este un exemplu în acest sens. Deși sistemele create de Adam Osborne au precedat echipamentele Compaq, ele se bazau pe microprocesoare Z-80 și sistemul de operare CP/M. Compaq a oferit, în schimb, compatibilitatea IBM PC într-un sistem portabil și de calitate, și aceasta cu mult înaintea IBM. Mai recent, Deskpro 386 a precedat cu luni lansarea primului model IBM bazat

pe 386 (PS/2 Model 80). În timp ce IBM era gata pentru introducerea primei versiuni a modelului 80 (pe 16 MHz), Compaq comercializa deja sistemul Deskpro 386/20 (pe 20 MHz). În mod similar, chiar înainte de anunțarea modelelor IBM bazate pe 286 (model 50 și 60) la 10 MHz, Compaq trecuse la modelele 286 pe 12 MHz (Deskpro 286). Calculatorul transportabil Compaq 386 este un alt exemplu al consecventei abilități a firmei de a se afla înaintea IBM în ceea ce privește oferirea de facilități reale utilizatorilor.

Succesul firmei Compaq a fost facilitat și de faptul că firma respectivă a rămas credincioasă vechiului standard pe care IBM l-a creat o dată cu lansarea calculatoarelor IBM PC, XT și AT. Inovațiile care au menținut facilitățile oferite de Compaq în fața celor IBM au reprezentat, de fapt, modele mai reușite de implementare a standardului pe care IBM l-a creat în mod neintenționat.

Probabil că cea mai semnificativă diferență între strategiile IBM și Compaq se va găsi, totuși, în măsura în care cele două firme au livrat o arhitectură cu adevărat deschisă. Dacă se observă documentația pusă la dispoziție se constată un contrast evident. Specificațiile detaliate și listingurile BIOS-ului din primele referințe tehnice ale calculatoarelor IBM PC nu sînt astăzi decît istorie. În prezent, în timp ce politica de documentație a IBM este de a realiza scurte manuale, Compaq livrează două volume pentru ghidul tehnic de referință al lui Compaq Deskpro 386/20, care conțin atît schemele electrice, cît și descrieri detaliate ale funcțiilor BIOS. Astfel, documentația Compaq îmbunătățește standardele din documentația IBM. De asemenea, documentația Compaq se diferențiază și față de cea oferită de majoritatea comercianților de calculatoare personale, care — din cauza prețului scăzut — oferă un minim (dacă nu și un inadecvat) set de documentație.

9.3. STAȚII DE LUCRU INGINEREȘTI

Stațiile de lucru inginerești reprezintă un domeniu relativ nou care a apărut după cel al calculatoarelor perso-

nale din care s-a desprins. În categoria stațiilor de lucru inginerești sînt cuprinse stațiile grafice, echipamentele pentru proiectarea asistată de calculator (CAD), fabricația asistată de calculator (CAM), ingineria asistată de calculator (CAE) etc. O dată cu dezvóltarea calculatoarelor personale de mare performanță, stațiile de lucru inginerești cunosc și ele un progres substanțial. De remarcat faptul că în anul 1986 vînzările de stații de lucru inginerești au depășit pe cele ale calculatoarelor personale.

Piața stațiilor de lucru inginerești a fost creată în anul 1981 de firma Apollo, care a și dominat apoi această piață, cu un procent de 30÷40% din vînzări. În anul 1984, și-a făcut însă apariția firma SUN, care în perioada 1985/86 a preluat conducerea în acest domeniu.

O stație de lucru bazată în primul rînd pe tehnologiile de vîrf cuprinde:

— unitate centrală pe 32 de biți (sau mai mult);

— memorie internă de 2-4 Mo și, de obicei, suport de memorie virtuală;

— display integral cu o rezoluție de minim 640×480 pixeli;

— interfețe pentru rețea (de obicei Ethernet);

— sistem de operare multitasking (nu este neapărat necesar un sistem de operare multiutilizator, deși unele stații prezintă acest tip de sistem).

O dimensiune mare a registrelor memoriei interne, precum și un spațiu de adresare suplimentar (eventual virtual) sînt necesare pentru rularea unor aplicații tipice inginerești. Rezoluția înaltă depinde direct de magistrala microprocesorului și permite o interfață cu utilizatorul prin ferestre, ceea ce are ca urmare creșterea productivității muncii la utilizarea stației. Facilitatea integrării într-o rețea este prima armă împotriva formării unor „insule de prelucrare informațională", și în sfîrșit, sistemul de operare multitasking leagă toate aceste elemente împreună.

Exemple tipice de mașini care respectă definiția dată sînt stațiile care aparțin liniei VAX a firmei Digital Equipment, precum și formele cele mai utilizate ale producătorilor

tradiționali, ca SUN și Apollo. De remarcat faptul că există mai multe firme (InterAct, InterPro) unite sub numele de Intergraph, care produc stații pe bază de VAX sau MicroVax; în anul 1988 acestea dețineau împreună circa 29% din piața stațiilor de lucru.

Firma DEC a intrat pe piața stațiilor de lucru grafice în anul 1984, cu prima stație VAX pentru satisfacerea necesităților impuse de aplicațiile CAD/CAM/CAE. Deși cu performanțe ceva mai scăzute și costuri mai ridicate, linia de stații VAX a cîștigat teren în mod continuu, devenind a treia putere după SUN și Apollo. În anii 1985/86, modelele VAX station II și VAX GPX reprezentau unele dintre cele mai căutate produse pe piața mondială, oferind, în afara facilităților grafice specifice domeniului, și celelalte programe aplicative ce funcționau sub sistemul de operare VMS (după unele estimări, DEC a livrat în 1985 echipamente CAD/CAM pentru circa 1/3 din piața mondială). În acea perioadă, avîndu-se în vedere faptul că producătorii declarau mărirea capacității și performanțelor grafice, se prognoza pentru stațiile de lucru cu grafică în 3 D o creștere de 60% pentru 1988. Dar Charles D. Wise, software manager pentru VAX/VMS, a prevăzut un conflict între stațiile VAX și calculatoarele VAX multiutilizator: „DEC are un interes vast la mini și supermini și, din această cauză, nu are de gînd să facă o afacere din stațiile de lucru care ar reduce vînzările pentru VAX 8000". Urmarea a fost o scădere simțitoare a procentului din piața stațiilor de lucru deținută de DEC. Astfel la sfîrșitul anului 1987 piața stațiilor de lucru inginerești se prezenta astfel:

Sun Microsystems	33%
Apollc	18%
DEC	3%
HP	2%

Iată și prognoza Dataguest la acea vreme în ceea ce privește performanțele stațiilor:

1987	7-10 MIPS;
1988	16-20 MIPS;
1989	30-40 MIPS.

Un exemplu de stație DEC la nivelul anilor 1987/88 îl reprezintă VAX 3200 cu performanțe de 10 MIPS.

De remarcat faptul că pentru primii trei producători de stații rata de creștere a vînzărilor este dublă față de restul (ca grup). Per total, rata de creștere pe piața stațiilor a fost în 1988 mult sub cea prevăzută, și anume 30%, rezultat care se datora parțial operației familiei de calculatoare PS/2.

Pe piața stațiilor de lucru au apărut și producătorii mai puțin tradiționali; Hewlett Packard care a venit din domeniul minicalculatoarelor, precum și Tektronix, din domeniul terminalelor, sînt două exemple în acest sens. De mai mulți ani Hewlett Packard joacă un anumit rol pe piața stațiilor de lucru. Deși a vîndut un număr mare de unități, unele din acestea nu sînt conforme cu definiția dată anterior stațiilor. Astfel, cu toate că a comercializat cu rezultate bune seria 9000 (care se potrivește standardului, performanțelor și prețului), Hewlett Packard rămîne mai mult un producător de echipamente care fac parte din categoria sistemelor la cheie.

Tektronix a început să fabrice a doua sa serie de stații de lucru. Prima încercare (seriile 61 XX și 62 XXs) a constituit o semireușită, prezentînd cîteva probleme de producție atît cu circuitul National 32000, cît și cu software-ul. Concepția firmei este că piața tradițională de terminale grafice se va transforma rapid în piață de stații de lucru. Date fiind mărimea și forța sa financiară, Tektronix rămîne o firmă a cărei evoluție pe piața stațiilor de lucru trebuie urmărită.

Alt producător este desigur IBM. Însă singurul său produs care se potrivește definiției date este stația 6150 PCRT, cu toate că și PS/2 Model 80 cu OS/2 și Model 55 cu 80386 SX pot fi considerate adevărate stații de lucru. Deși a îmbunătățit stația 6150 PCRT, aceasta este departe de a reprezenta un succes răsunător. Stațiile PCRT sînt declarate de firmă echipamente profesionale pe 32 de biți, cu sistem IBM/AIX, prețul lor fiind destul de mare, mai ales datorită faptului că sînt realizate cu microprocesoare

IBM originale. Iată și membrii stației 6150 PCRT, împreună cu prețurile corespunzătoare anilor 1988/89:

IBM PC RT Model 1 (*desktop*)	13 000 dolari
IBM PC RT Model 2 (*floor-standing*)	40 000 dolari
IBM PC RT 130 (*desktop*)	23 000 dolari
IBM PC RT 135 (*floor-standing*)	30 000 dolari
IBM PC B 35 (+IBM 5 080 Graphics)	32 000 dolari

Cu toată această gamă variată, PS/2 Model 80 și mult discutatul Model 90 se încadrează mai bine în definiția dată stațiilor de lucru. Dată fiind baza instalată de PC-uri, aceste mașini pot determina ca firma IBM să devină un producător foarte serios de stații. De asemenea, calculatorul personal MAC II cu A/UX poate aduce și firma Apple în lumea stațiilor de lucru.

Liderul stațiilor de lucru inginerești, SUN, și-a întinerit toată gama de produse, introducînd — în anul 1989 — 10 noi modele pe linia mașinilor cu microprocesor 68000, precum și cele cu arhitectură cu set redus de instrucțiuni (RISC). Iată două din produsele lansate, împreună cu caracteristicile lor:

- SUN D 3/80, cu microprocesor 68030 la 20 MHz, memorie internă de 4 Mo și sistem de operare UNIX sau MS/DOS (performanțe: 3 MIPS);
- SUN D 3/400, cu microprocesor 68030 la 33 MHz, memorie internă de 8-12 Mo (performanțe: 7 MIPS).

De remarcat că prețul este comparabil cu cel al unui calculator personal MacIntosh II sau PS/2 Model 70.

Deși în mod tradițional stațiile de lucru au fost utilizate mai mult în aplicații inginerești, un mare număr de stații sînt folosite în mod curent în alte domenii: controlul proceselor, analiza calității, gestiunea stocurilor etc.

În aceste cazuri posibilitățile de multitasking și interfețele grafice sînt dominate de controlul de timp real. Domeniul publicațiilor, în particular influențat puternic de revoluția electronică, este un consumator tot mai mare de stații de lucru. Întrucît prețul stațiilor tinde să scadă

mult, ele vor înlocui calculatoarele personale ca resurse desktop pentru cei care au posibilități financiare mai mari. De exemplu, tradiționala piață a automatizării birourilor (biroticii), dominată acum de PC-uri, va fi caracterizată în curînd de echipamente orientate pe interfețe iconice, cu meniuri controlate și ferestre etc., oferind astfel o productivitate de grup mai bună și mai puține posibilități de erori. Pentru întreprinderile medii, puterea de rețea a stațiilor poate rezolva problemele de achiziționare a informațiilor. Pentru manageri stațiile pot reprezenta o adevărată revoluție, în sensul utilizării unor aplicații precum *sisteme de raportare on line*, care nu necesită probleme deosebite de aptitudini și experiență în utilizarea tastaturii.

Altă aplicație însemnată a stațiilor o reprezintă așa-numita „vizualizare a software-ului". Există o direcție relativ nouă de dezvoltare provenită din prezentări grafice, deosebit de utilă în cercetarea științifică fundamentală pentru realizarea de modele în domenii diverse — dinamica fluidelor, prognoza meteorologică, fizica nucleară etc. Vizualizarea software este utilizată pentru a memora și prelucra volume mari de informații produse de sisteme de prelucrare a imaginii și supercalculatoare. Stațiile de lucru prezintă un prilej unic, datorat posibilităților grafice și de cuplare în rețele, în vederea controlului în timp real al acestor resurse.

Piața de stații de lucru se caracterizează printr-o rată de creștere de două ori mai mare față de cea a întregii industrii de calculatoare. Primii doi mari producători în domeniul tehnicii de calcul și informaticii mondiale, IBM și DEC, recunosc importanța strategică a acestor calculatoare.

Raportul preț/performanță al stațiilor de lucru este în scădere (fig. 9.2) datorită atît micșorării prețului, cît și creșterii performanțelor.

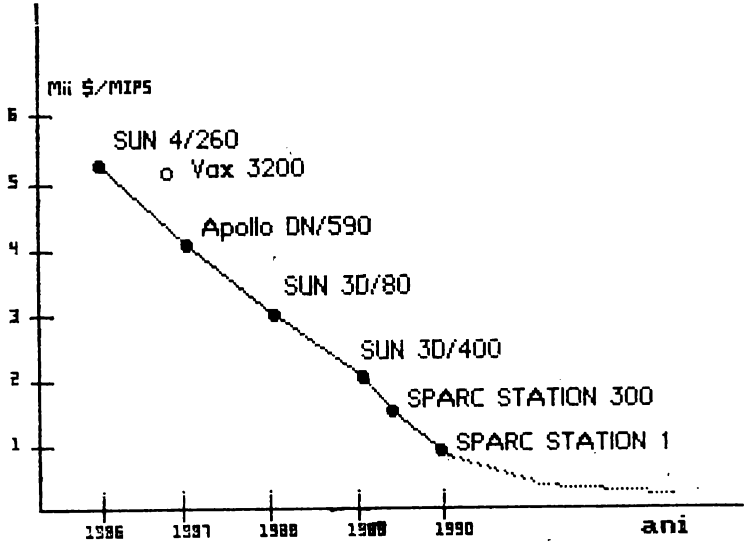

Fig. 9.2. Raportul cost/performanță

9.4. SECURITATEA INFORMAȚIILOR PE PC

Tot mai multe fenomene apărute în ultimii ani, o dată cu proliferarea extraordinară a calculatoarelor personale, arată că, neîndoielnic, securitatea informațiilor nu mai poate fi privită în mod superficial, ci ca o necesitate.

În trecut, informațiile erau stocate pe sisteme de calcul de capacitate mare, apoi, în anii '70-'80 și-au făcut apariția minicalculatoarele, care au permis o descentralizare a informațiilor la un prim nivel. La începutul deceniului '80, apariția microcalculatoarelor a amplificat procesul. În prezent, rețelele sînt cele care duc fenomenul mai departe. Atît proliferarea micro-urilor, cît și multiplicarea rețelelor și a interconectărilor includ astfel și numeroase amenințări și riscuri. Care sînt aceste riscuri?

Generalizarea în întreprinderi a terminalelor inteligente pe bază de PC/PS oferă fiecărui utilizator o productivitate

sporită, lăsînd însă cîmp liber actelor de piraterie în domeniul informațiilor. În consecință vulnerabilitatea sistemelor informatice crește.

Proliferarea microcalculatoarelor din ce în ce mai performante permite oricărei persoane să „navigheze" prin rețele și să pătrundă astfel în diverse sisteme informatice. Iar această activitate se poate desfășura chiar și la domiciliu. Aceste fenomene au apărut la începutul deceniului trecut, cînd studenți sau elevi au reușit în joacă (?) să pătrundă în cele mai păzite sisteme informatice (Pentagon, NASA, CIA). Fără îndoială, aceste fapte au permis să se înțeleagă că orice persoană inițiată în informatică, posedînd unelte adecvate și, în special, voință și multă răbdare, reprezintă un posibil intrus în sisteme de securitate cu reputație de inviolabilitate. Unele din aceste persoane au devenit, datorită experienței și „competențelor" acumulate, cunsultanți ai comisiilor de experți care se ocupă de securitatea informațiilor. De asemenea, au căpătat un nume distinct — *hackers* (pirați), devenind astfel o categorie recunoscută din punct de vedere social.

Importanța din ce în ce mai mare a rețelelor, tot mai interconectate între ele, oferă unui eventual intrus posibilități dintre cele mai extinse. Iată cîteva exemple în acest sens.

În 1987, un cercetător american a observat o mică eroare la factura privitoare la utilizarea unui calculator din laboratorul în care lucra. În urma investigației întreprinse a constatat că suma corespunde facturii unui necunoscut, care se servește de calculatorul său pentru a pătrunde în rețeaua militară Milnet. După cîteva săptămîni, intrusul a fost reperat. S-a constatat că forțase intrarea în 450 calculatoare, în 40 de reprize, reușind să pătrundă la Pentagon, NASA, laboratorul nuclear din Los Alamos, etc. După o lungă anchetă care a depășit granițele S.U.A., desfășurîndu-se și în Europa, au fost implicate 10 persoane bănuite de spionaj. Grație posibilității de a „naviga" pe rețele, ele au „vizitat" cele mai protejate calculatoare din S.U.A. și Europa.

În decembrie 1987, rețeaua internă de calculatoare a firmei IBM a suferit un atac al unui „virus", a cărui origine

se afla într-o telegramă de felicitare expediată prin rețea de către un utilizator acreditat. Felicitarea făcea să apară pe ecran un pom de Crăciun, dar, în realitate, ascundea un adevărat „cal troian", care — în timpul afișajului — consulta fișierele calculatorului. Apoi, înarmat cu numele persoanelor care au schimbat mesaje cu acest utilizator, trimitea copii ale telegramei (dar și ale programului „cal troian") la toți utilizatorii recenzați. Pentru a se debarasa de „virus", IBM a trebuit să închidă sectoare întregi ale rețelei.

În decursul anului 1987 s-au înregistrat în întreprinderile din Franța circa 30 000 de accidente informatice deci, practic, aproape 100 zilnic. Pierderile cauzate au fost evaluate de societățile de asigurări la 8 miliarde de franci, ceea ce a reprezentat o creștere cu 8% față de anul precedent. Periodic se organizează congrese (cum este, de exemplu, Securicom) care atenționează întreprinderile ce dispun de sisteme informatice în vederea protejării acestora. În general, atît concluziile acestor congrese, cît și ale unor specialiști și instituții specializate arată că securitatea informațiilor ține, în primul rînd, de o stare de spirit, iar întreprinderile și conducerile lor trebuie să analizeze metodic riscurile la care se expun instituțiile respective, mijloacele de care dispun și mediul în care își desfășoară activitatea, în vederea reducerii riscurilor, neexistînd un model unic de securitate informatică.

Sindromul „fortăreței" este aplicat de fiecare întreprindere în felul său propriu, dar cu toate că 85% din cei care răspund de securitatea informațiilor manifestă preocupări în ceea ce privește salvarea datelor, iar 75% dispun de control, se constată că în peste 25% din accidentele informatice, astfel de situații nu au fost prevăzute.

În conformitate cu opinia a numeroși experți, importanța strategică a informaticii în viața întreprinderii este subestimată, iar 30% din cadrele de conducere afirmă că securitatea este insuficientă. Fenomenul este însă mult mai complex, deoarece securitatea și evaluarea riscurilor nu reprezintă numai o problemă strict informatică, fiind necesar a se lua în considerare toți factorii implicați: spa-

țiul global al intreprinderii, nevoile tehnice, organizarea funcțională, elementul uman etc.

Din argumentele invocate rezultă că este necesar studiul tipurilor de pierderi. În acest sens, analizele efectuate au impus următoarele tipuri :

● *Pierderile datorate echipamentelor* se referă la costul reparațiilor sau al înlocuirilor echipamentelor care au fost defectate sau sustrase. În legătură cu acest aspect, trebuie subliniat faptul că accidentele informatice nu au numai cauze materiale. Cîteodată pot exista și motive legate de factorul uman — erori de supraveghere, de transfer de date sau programe, interpretare sau utilizare, exploatare, concepție, realizare de aplicații etc. Unele din acestea pot deveni veritabile amenințări pentru societate, cum a fost cazul unei aplicații în medicină în S.U.A., care a provocat cîteva victime datorită faptului că nu au fost verificate cu atenție toate ramurile posibile ale programului.

● Alte *pierderi* pot fi cele *financiare* sau *de clienți*. Este vorba de dispariția de bunuri financiare, în special în domeniul contabilității.

● În sfîrșit, cele mai „la modă" *pierderi* se referă la *„bombele logice"* și *viruși*, care se răspîndesc foarte repede.

În unele intreprinderi mici (care sînt și foarte numeroase) postul informatic este de obicei unic. Aceeași persoană se ocupă atît cu exploatarea, cît și cu sistemul, rețeaua, administrarea datelor și securitatea lor. Există, deci, un pericol de divulgare sau de piraterie a informațiilor.

Sustragerile de echipamente nu reprezintă evenimente rare, așa cum s-ar putea crede la prima vedere, ci ele se referă în special la obiecte mai puțin voluminoase — microcalculatoare, imprimante, modemuri etc. În acest caz, consecințele accidentelor informatice pot fi atît pierderi materiale, cît și legate de întreruperea activității. Dacă echipamentele pierdute pot fi lesne înlocuite, mai grave sînt pierderile informațiilor înregistrate pe discurile dure. În ceea ce privește deturnările, posibilitățile sînt extrem de variate, mergînd de la manipulări de fișiere sau programe, pînă la modificarea întregului sistem. În cea mai

mare parte aceste deturnări sînt funcționale: se realizează exploatări ilicite, fraude prin controale logice și de programe. Dacă pirateria de programe poate fi pusă la adăpost prin legea dreptului de autor, nu același lucru se poate realiza în legătură cu deturnarea informațiilor. Se practică n mod curent traficul cu listinguri, suporturi magnetice etc., iar întreprinderile cele mai expuse riscurilor sînt cele care realizează exporturi și cele cu tehnologie înaltă.

Iată etapele identificate în cadrul unui accident informatic într-o întreprindere:

— *etapa 1*: este branșat un ansamblu de proceduri, au loc ștergeri de date de pe suporți magnetici etc. Direcționarea se face de la locul respectiv sau de la distanță;

— *etapa 2*: este creat un eveniment de exploatare care duce la modificarea succesivă a salvărilor. Fișierele sînt distruse;

— *etapa 3*: este cea în care, de obicei, se intervine prin acționarea procedurilor de „redemarare". În privința informațiilor, totul depinde de valabilitatea lor și de posibilitatea de a fi reconstituite, pornindu-se de la documente;

— *etapa 4*: se realizează sincronizarea ansamblului de „redemarare". Procesul este îndelungat și progresiv existînd posibilitatea ca perioada de sterilitate a unui sistem informatic să dureze — după caz — între 3 și 9 luni.

Organizarea, protecția, supravegherea și redondanța sînt expresii cheie care privesc o securitate fiabilă. Pentru aceasta există diverse soluții care pot fi simple sau complicate, totale sau parțiale. Important este să se stabilească o schemă de securitate omogenă, dar și adaptată la întreprindere, la obiectul și mediul său. De exemplu, este evident că natura protecției pentru un mediu informatizat care asigură contabilitatea unui centru de fabricație nu va semăna cu cel al unei bănci. Mai întîi este necesară protecția echipamentelor, operație care se poate realiza cu ajutorul detectoarelor de fum, sistemelor cu extinctoare etc. În același timp vor trebui protejate și programele. Salvările, afirmă specialiștii, vor fi depuse într-un local care prezintă condiții bune de conservare și vor fi plasate în dulapuri protejate

la incendii. Controlul asupra acceselor, fișierelor și programelor poate necesita, în unele cazuri, protecții foarte elaborate (programe specializate). De asemenea, este necesar controlul parametrilor însărcinați cu identificarea utilizatorilor și terminalelor în funcție de parolă. Controlul accesului permite asigurarea confidențialității conținutului fișierelor și depistarea programelor care pot accesa fișierele. În ceea ce privește controlul tranzacțiilor, se pot folosi coduri de acces.

MEMENTO BASIC-80

A. 1. Elemente de bază

Alfabetul limbajului este compus din litere, cifre și caractere speciale: virgula (,), punct și virgulă (;), +, —, *, /, ^ sau ↑ sau ** =, apostroful și parantezele.

Constantele sînt valori ce nu se schimbă în timpul execuției unui program. Ele pot fi numerice sau de tip șir. Cele numerice au următoarele moduri de reprezentare:

— întregi: toate numerele întregi cuprinse între —32768 și +32767;

— virgulă fixă: numerele reale (cu punct zecimal) pozitive sau negative;

— virgulă mobilă: numerele reale pozitive sau negative (mantisa) urmate de exponent *D* sau *E* și un număr întreg pozitiv sau negativ (exponentul).

O constantă de tip șir este o secvență de pînă la 255 caractere incluse între apostrofuri. Caracterele pot fi litere, cifre sau simboluri.

Constantele π și e sînt definite în general intern și pot fi utilizate prin simbolurile PI și EE.

Variabilele sînt nume utilizate pentru a reprezenta valori in programele BASIC. Ca și în cazul constantelor există două tipuri de variabile: numerice și de tip șir. Variabilele sînt definite obișnuit: primul caracter din nume este neapărat literă, iar cel de la sfîrșit indică faptul variabilei astfel:

$ — variabilă de tip șir de caractere;

% — variabilă numerică întreagă;

— variabilă numerică dublă precizie;

! — sau orice alt caracter diferit de precedentele — variabilă numerică simplă precizie.

O variabilă nu poate avea ca nume un cuvînt rezervat de instrucțiunile BASIC. Numele care începe cu prefixul **FN** se așteaptă a fi o variabilă declarată funcție (vezi enunțul **DEF FN**).

Expresia aritmetică poate fi o variabilă/constantă numerică, un operator sau o combinație între constante, variabile și operatori care produce o singură valoare numerică. Operatorii numerici realizează operații numerice sau logice și au ca rezultat o valoare numerică. Ei se clasifică în: aritmetici, relaționali, logici; funcții.

Operatorii aritmetici realizează operațiile aritmetice uzuale în ordinea matematică standard: **, *, /, +, — cu semnificația: exponențiere, înmulțire, împărțire, adunare și, respectiv, scădere.

Operatorii relaționali compară două valori care pot fi atît de tip șir cît și numerice, iar rezultatul nu poate fi decît adevărat sau fals. Operatorii sînt: = pentru egalitate, < pentru mai mic, <= sau =< pentru mai mic sau egal , > pentru mai mare, >= sau => pentru mai mare sau egal, >< sau <> pentru inegalitate.

Cînd operatorii aritmetici și relaționali se combină într-o expresie, mai întîi se execută operațiile aritmetice.

Operatorii logici execută operații logice sau booleene asupra valorilor numerice, combinînd valori adevărat-fals și atribuie un rezultat la rîndul lui adevărat sau fals. Operatorii logici sînt: NOT (complement logic), AND (conjuncție), OR (disjuncție), XOR (sau exclusiv) EQV (echivalență), IMP (implicație).

Expresia șir poate fi o constantă șir, o variabilă șir sau o combinație a acestora prin utilizarea operatorilor pentru a produce o singură valoare șir. Cele două categorii de operatori sînt: concatenarea (realizată cu ajutorul simbolului "+") și funcția.

Funcția numerică este utilizată pentru a apela o operație predeterminată ce urmează a fi executată pe unul sau mai mulți operanzi. Funcțiile pot fi încorporate în sistem (**SQR**, **SIN**, **COS** etc.) sau definite de utilizator prin instrucțiunea **DEF FN**.

Funcția șir este identică cu cea numerică, deosebirea fiind aceea că rezultatul primeia este o valoare numerică.

Matricea (sau vectorul) este o listă sau un tablou la care se pot face referiri cu un singur nume. Fiecare valoare dintr-o matrice se numește element. Elementele sînt șiruri sau valori numerice și pot fi utilizate în expresie sau în instrucțiuni BASIC.

A.2. Moduri de lucru

Comunicația cu limbajul BASIC se poate realiza în două moduri:

a) *modul direct*. În acest caz limbajul execută o comandă imediat ce a fost introdusă. Instrucțiunea introdusă nu are număr de linie și ea nu este memorată după afișarea unui rezultat. Acest mod de lucru este avantajos pentru depanarea programelor și pentru unele calcule rapide.

b) *modul program* (*indirect*). Liniile introduse alcătuiesc un program, fiecare avînd un număr de linie (etichetă). Programul astfel memorat poate fi rulat cu comanda RUN.

A3. Instrucțiuni, comenzi și funcții

O linie BASIC are următorul format:

n instrucțiune$_1$ [:*instrucțiune*$_2$] ... ['*comentariu*]

unde *n* reprezintă numărul de linie și este un număr întreg, pozitiv, cu valori cuprinse între 0 și 65 529. El servește la indicarea ordinii de introducere a liniilor, la referire în cadrul salturilor și la editare.

instrucțiune$_1$, ... este orice instrucțiune BASIC;

'*comentariu* definește un text ce joacă rol de comentariu; el apare la sfîrșitul liniei după caracterul ' (apostrof).

Pe o linie se pot introduce mai multe instrucțiuni separate între ele prin caracterul ":". O linie de program nu poate avea mai mult de 255 de caractere (inclusiv numărul de linie).

Comenzile operează asupra programelor și de aceea pot fi introduse în modul direct. Instrucțiunile însă urmează un algoritm în cadrul unui program și de aceea ele pot fi introduse în modul indirect, deci ca parte a unui program. În versiunile cele mai noi instrucțiunile și comenzile pot fi introduse atît în modul direct cît și în modul program.

A3.1. Variabile BASIC

Variabilele limbajului BASIC ordonate alfabetic au următoarele descrieri și roluri:

**DATE$** inițializează data calendaristică sub forma *v*$ = **DATES$**, unde *v*$ este un șir de 10 caractere sub forma *11-zz-aaaa* cu semnificația cunoscută;

ERDEV$** variabilă ce este utilizată sub forma *v*$= **ERDEV$ și furnizează codul de eroare al unei erori de periferic;

ERDEV$** variabilă ce este utilizată sub forma *v*$ = **ERDEV $ și indică numele dispozitivului la care s-a semnalat eroarea;

ERR variabila este utilizată sub forma *v*= **ERR** și conține codul ultimei erori;

ERL variabila *v*= **ERL** indică numărul liniei de program în care a fost semnalată eroarea;

INKEY$** variabila *v*$= **INKEY$ introduce un singur caracter de la tastatură.

A3.2. Comenzi BASIC

AUTO [*n*], [[*p*]] generează automat numere de linie începînd cu *n* și pasul *p* (prin lipsă se asumă *p*= 10);

BLOAD (*sf*) [,*d*] încarcă fișierul cu numele *sf* în spațiul indicat de *d*;

BSAVE (*sf*), *e*, *l* salvează orice porțiune de memorie cu lungimea *l* octeți care începe de la un deplasament dat de expresia întreagă, *e*, față de segmentul definit de un **DEF SEG** anterior, salvarea făcîndu-se în fișierul cu numele *sf*;

CHDIR „e_s" schimbă directorul curent cu cel dat de expresia șir e_s;

CLEAR [,[*n*] [,*m*]] inițializează cu zero toate variabilele numerice și cu caracterul **NULL** toate variabilele șir, anulează variabilele comune, închide fișierele și eliberează zonele tampon. Opțional se poate specifica prin *n* numărul de octeți pe care îi va adresa limbajul precum și mărimea *m* a stivei;

CONT reia (continuă) execuția programului după ce s-a tastat CTRL/BREAK ori s-au executat enunțurile **STOP** sau **END**, din punctul de întrerupere;

DELETE [l_1] [$-l_2$] șterge liniile programului de la aceea care începe cu l_1 (sau de la început dacă l_1 este omis) pînă la cea cu numărul l_2 (sau pînă la sfîrșit, dacă l_2 este omis);

EDIT *n* afișează pe ecran linia de program cu numărul *n*;

END semnalează terminarea execuției programului;

FILES [*sf*] afișeaza numele fișierelor din catalogul curent sau specificat explicit prin *sf*;

KILL *sf* șterge fișierul cu numele *sf*;

LCOPY [*n*] descarcă conținutul ecranului pe imprimanta explicită;

LIST [l_1] [$-$[l_2]] [,*sf*] listează fișierul cu numele *sf* (sau programul sursă, cînd *sf* este omis) între liniile de numere (implicit, prima linie) și l_2 (implicit, ultima linie);

LLIST [l_1] [$-l_2$] listează la imprimanta de 132 caractere per rînd programul sursă curent cuprins între l_1 și l_2 (valorile implicite și cele anterioare);

LOAD *sf*[,*R*] încarcă în memorie programul cu numele *sf* după ce au fost închise toate fișierele active, șterse toate variabilele și liniile programului curent, exceptînd cazul opțiunii R cînd fișierele sînt păstrate deschise și are loc în același timp și executarea programului;

MERGE (*sf*) interclasează programul de pe disc cu numele dat de specificatorul *sf* cu programul din memorie;

MKDIR e_s specifică, prin expresia șir e_s, noul director ce urmează a fi creat;

NAME sf_1 **AS** sf_2 schimbă numele fișierului din sf_1 în sf_2;

NEW șterge programul curent din memorie;

RESET închide toate fișierele din program;

RMDIR e_s șterge directorul specificat de expresia șir e_s;

RUN [*l*[,*sf*]] lansează în execuție programul curent din memorie începînd cu linia *l* sau încarcă în memorie și execută programul ce are specificatorul de fișier *sf*;

SAVE *sf* $\begin{bmatrix} A \\ p \end{bmatrix}$ salvează pe disc programul cu numele *sf* în format ASCII (dacă se specifică **A**) sau în format binar (dacă se specifică protejarea prin P);

SYSTEM închide automat toate fișierele deschise și restituie controlul sistemului de operare;

TRON trasează execuția instrucțiunilor programului prin afișarea numărului de secvență;

TROFF oprește trasarea programului.

A3.3. **Instrucțiuni BASIC**

Limbajul posedă următoarele tipuri de instrucțiuni: declarative, de intrare/ieșire, de lucru (asupra variabilelor, constantelor numerice, șirurilor de caractere), definire și lucru cu subprograme. O caracterizare sumară a acestora este dată în continuare. Astfel,

BEEP activează soneria;

CALL $a[(p_1[, p_2] \ldots)]$ permite transferul controlului subrutinei externe aflate la adresa a, opțional transmițîndu-se și parametrii $p_1, p_2 \ldots$;

CIRCLE [**STEP**] (x,y), r, $[,c[, s, f\ [, a]]]$ trasează un (arc de) cerc sau o elipsă cu centrul în punctul de coordonate (x,y) și raza r, calculate în elemente de imagine (pixeli), eventual între unghiurile s și f (exprimate în radiani) cu culoare c (expresie întreagă 0-3) și cu un raport de aspect a (implicit 5/6);

CLOSE $[[\#]nf_1\ [,[\#]nf_2]\ldots]$ încheie activitatea de I/E cu un fișier sau periferic specificat prin numele nf; dacă nu specifică nici un fișier atunci se vor încheia toate fișierele sau perifericele;

CLS șterge tot ecranul;

COM (n) $\left\{\begin{matrix}\textbf{ON}\\ \textbf{OFF}\\ \textbf{STOP}\end{matrix}\right\}$ permite luarea unei acțiuni pentru canalul cu numărul n (expresie întreagă 1-4) astfel: în varianta **ON** se activează întreruperea datorată unui eveniment pe canalul n, în varianta **OFF** întreruperea se dezactivează iar în varianta **STOP** se suspendă;

COMMON l_{var} permite plasarea variabilelor din lista l_{var} într-o zonă comună;

DATA $c_1,c_2,\ldots,c_n$ definește și memorează constantele c_i numerice și de tip șir;

DEF FN $a[(v_1,v_2\ldots v_n)]=e$ definește funcția proprie cu numele a de argumente $v_1,v_2\ldots,v_n$ și expresia e; tipul expresiei (numerică sau de tip șir) trebuie să coincidă cu tipul declarat; instrucțiunea se va executa înaintea apelării funcției pe care o definește; nu sînt suportate funcții recursive iar **DEF FN** nu este permisă decît în modul program;

DEF $\left\{\begin{matrix}\textbf{INT}\\ \textbf{DBL}\\ \textbf{SNG}\\ \textbf{STR}\end{matrix}\right\}$ l_{var} declară tipul variabilelor ca fiind întreg (**INT**) real dublă precizie (**DBL**), real simplă precizie (**SNG**) respectiv șir (**STR**); lista l_{var} conține numai litera de început l a variabilelor sau intervalul $l_1 - l_2$ în care se află litera de început a numelui;

DELETE $\begin{Bmatrix} n \\ m-p \end{Bmatrix}$ șterge linia cu numărul n sau liniile cu numerele cuprinse între m și p;

DIM a [**\$**] (n_1[,n_2]...) permite dimensionarea tabloului cu numele a fiecare dimensiune n_k aparținînd domeniului [1, 255);

DRAW e_s desenează un obiect specificat prin expresia șir e_s;

END termină execuția programului, închide fișierele și dă controlul nivelului de comandă;

ERASE l_{masive} elimină (șterge) din memorie matricele specificate în lista l_{masive};

FOR...**NEXT** permite definirea unui ciclu astfel:

FOR $i=e_1$ **TO** e_2 [**STEP** e_3]

s

NEXT i

secvența s se execută de $[(e_2-e_1)/e_3]+1$ ori, i este variabila ciclului și are valoarea inițială e_1, pasul e_3 și valoarea finală e_2; dacă e_3 este omis se asumă $e_3=1$;

GET [#]nf [,n] citește înregistrarea cu numărul n din fișierul cu numărul nf; dacă n se omite, în tamponul de memorie se va citi următoarea înregistrare;

GOSUB n indică un salt (control) la linia program cu numărul n de unde se presupune că începe o subrutină; revenirea din subrutină la prima instrucțiune de după **GOSUB** se face la întîlnirea instrucțiunii **RETURN**;

GO TO n execută un salt (transfer) necondiționat la instrucțiunea cu numărul de linie n;

IF c [,] **THEN** s_1 [**ELSE** s_2]

IF c [,] **GO TO** n [[,] **ELSE** s_3] execută salt condiționat; dacă expresia c este adevărată se execută clauza **THEN** sau **GO TO**, iar în caz contrar se execută clauza **ELSE** (dacă este prezentă) și se continuă cu următorul număr de linie ce conține o instrucțiune executabilă; expresia c poate fi orice expresie numerică; secvențele s_1, s_2, s_3 sînt secvențe de instrucțiuni BASIC (separate prin două puncte), sau un număr de linie pentru salt, n este numărul de linie al unei instrucțiuni activate prin execuția clauzei **GO TO**; instrucțiunile **IF—THEN—ELSE** pot fi imbricate oricît, singura restricție constînd în lungimea limitată a liniei;

INPUT [;] [*'mesaj'* ;] $v_1, v_2, \ldots, v_n$ permite introducerea dinamică a datelor de la terminal pentru variabilele $v_1, v_2, \ldots, v_n$;

INPUT # n, $v_1, v_2, \ldots, v_n$ permite citirea datelor din fișierul secvențial n (desemnat printr-un **OPEN** anterior) și introducerea lor în variabilele din listă;

IOCTL [#] n, e_s trimite unui șir de control specificat de expresia șir e_s către fișierul cu numărul n;

IOCTL \$ ([#]n) restituie utilizatorului un șir de date de pe perifericul cu numărul n;

KEY $\begin{Bmatrix}\textbf{ON}\\ \textbf{OFF}\\ \textbf{LIST}\end{Bmatrix}$ afișează (**ON**) și respectiv șterge (**OFF**) primele șase caractere ale celor 10 chei; dacă se pune **KEY LIST** se vor lista toate valorile cheilor utilizînd 15 caractere pentru fiecare cheie:

[**LET**] $v=e$ atribuie variabilei v valoarea expresiei sau șirului de caractere e; tipul expresiei (numerice sau de tip șir) trebuie să concorde cu cel al variabilei;

LINE INPUT [;] [*"mesaj"* ;]v_s permite recepționarea în variabila șir v_r a maximum 254 caractere introduse de la tastatură, cu afișarea eventuală a unui *"mesaj"*;

LINE INPUT # n, v_s citește din fișierul secvențial cu numărul n un șir de caractere ce se vor memora în variabila șir v_s;

LPRINT [l_e] [;] permite tipărirea valorilor expresiilor din lista de expresii l_e;

LPRINT USING f; l_s tipărește valorile expresiilor din listă l_e conform formatului definit de f;

LSET $v_s=e_s$ mută date din expresia șir e_s în variabila șir v_s, datele fiind aliniate la stînga;

ON ERROR GO TO n transferă controlul la linia cu numărul n, linie de la care începe o rutină de tratare a întreruperilor;

ON e **GOSUB** $n_1,n_2,\ldots,n_k$ execută, în funcție de valoarea expresiei e, salt la una din cele k subrutine ce au ca număr de linie de început pe n_k; dacă valoarea lui e este în afară mulțimii $\{1,2,\ldots,k\}$ se va executa următoarea instrucțiune; fiecare subrutină posedă obligatoriu instrucțiunea **RETURN**;

ON e **GO TO** $n_1,n_2\ldots,n_k$ execută salt la instrucțiunea cu numărul de linie n_k dacă expresia e are valoarea k; în rest se execută următoarea instrucțiune;

ON PLAY (n) **GOSUB** l generează continuu muzică în modul fundal în timpul execuției programului; $n\varepsilon\{1,2,3,\ldots\}$ indică notele care trebuie detectate, iar l este numărul de linie pentru instrucțiunea **PLAY**;

ON TIMER (n) **GOSUB** l execută salt la instrucțiunea cu numărul l după scurgerea a n secunde;

OPEN s_f[**FOR** mod_1] **AS** [#] n_f [**LEN**= l_r]

OPEN mod_2, [#]n_f, 1_f [,l_r] instrucțiunile permit deschiderea fișierului cu numărul n_f și numele 1_f; dacă fișierul este exploatat aleator se poate indica și lungimea înregistrării l_r; mod_1 și mod_2 pot fi: **INPUT** și respectiv **I** pentru acces secvențial la intrare, **OUTPUT** și respectiv **O** pentru acces secvențial la ieșire, **APPEND** și respectiv **A** pentru modul secvențial de ieșire în care fișierul este poziționat la sfîrșitul șirului de date în momentul deschiderii acestuia; mod_2 mai poate fi **R** cînd specifică acces aleator;

OPTION BASE (n) declară că limita inferioară a indicilor tablourilor este n, sau $n\ \varepsilon\ \{0;1\}$;

OUT *n*, *m* trimite un octet de valoare *m* la postul cu numărul *n*;

PLAY e_s execută melodia reprezentată de caracterele din expresia şir e_s;

PLAY (*a*) furnizează numărul de note din tamponul melodiei de fond; *a* este argument fictiv;

PLAY {**OFF** / **ON** / **STOP**} inhibă (**OFF**), activează (**ON**) respectiv suspendă (**STOP**) intreruperea provocată de atingerea unei limite în conţinutul zoneĭ tampon de melodii de fond;

POKE *n*, *m* înscrie octetul *m* (expresie numerică) la o adresă dată de deplasarea *n* faţă de segmentul curent definit de un enunţ **DEF SEG** anterior;

PRESET [**STEP**] (*x*,*y*) [,*c*] va desena pe ecran, cu o culoare corespunzătoare numărului *c*, un element de imagine dat de coordonatele absolute (*x*,*y*) sau relative (*x*,*y*) dacă opţiunea STEP este prezentă;

PRINT $[e_1,e_2,\ldots,e_n]$ editează date sau rezultate intermediare/finale, unde e_i, $i=1,2,\ldots,n$ sînt variabile, constante, expresii; dacă lista este omisă se trece la următoarea linie pe terminal;

PRINT USING *f*; $e_1,e_2\ldots,e_n$ permite afişarea datelor e_i (variabile, constante, expresii) după formatul *f*;

PRINT # *n*, $e_1,e_2,\ldots,e_n$

PRINT # *n*, **USING** *f*; $e_1,e_2,\ldots,e_n$ scriu date secvenţiale în fişierul cu numărul *n*; în rest semnificaţia argumentelor este ca la precedentele instrucţiuni **PRINT**;

PSET (*x*,*y*) [,*c*] desenează un punct la poziţia specificată de coordonatele (*x*,*y*) cu o culoare dată de atributul *c*;

PUT [#]*n* [,*m*] scrie o înregistrare în fişierul aleator cu numărul *n*; *m* este numărul înregistrării ce urmează a fi scrisă;

PUT (*x*,*y*), *v* [,*a*] desenează imagini pe o arie specificată a ecranului; (*x*,*y*) sînt coordonatele colţului din stînga sus a ecranului unde are loc transferul imaginii stocate în masivul/vectorul de octeţi *v* potrivit modului stabilit de acţiunea *a* ce are valorile PSET (transfer punct cu punct cu respectarea culorii), PRESET (transfer punct cu punct cu reversul imaginii), AND (se efectuează operaţia logică "şi" între elementul existent şi cel transmis), OR (operaţia de supraimprimare a celor două imagini), XOR (operaţia "SAU exclusiv" între cele două imagini);

RANDOMIZE [*e*] iniţializează generatorul de numere aleatoare cu "sămînţa" dată de expresia *e*;

READ $v_1,v_2,\ldots,v_n$ permite introducerea datelor c_i dintr-o instrucţiune **DATA** corespondentă în variabilele v_i;

REM *c* inserează o linie de comentariu *c*;

RENUM [n] [,[*m*] [,*p*]] renumerotează liniile de program începînd cu vechea linie *m* (va avea noul număr *n*) şi cu pasul *p*; dacă *m* este

omis se asumă prima linie din program iar dacă p este lipsă atunci se ia valoarea implicită 10;

RESTORE $[n]$ (re)stabilește poziția curentă într-un bloc de date (definit de enunțuri **DATA**) la subblocul n; implicit, se asumă primul bloc **DATA**;

RSET $v_s = e_s$ atribuie variabilei șir v_s, aliniat la dreapta, conținutul expresiei șir e_s;

SOUND f, d generează sunet de frecvență f (exprimată în Hertz) pe o durată d (exprimată în tacte);

STOP întrerupe execuția programului în curs, revenindu-se la nivelul comandă după afișarea unui mesaj;

TIME $ $= e_s$ stabilește ceasul curent la valoarea dată de expresia șir e_s care poate fi dată sub una din formele: "hh", "hh:mm", "HH:mm:ss";

TIMER $\left\{\begin{matrix}\textbf{OFF}\\ \textbf{ON}\\ \textbf{STOP}\end{matrix}\right\}$ dezactivează (**OFF**), activează (**ON**) și, respectiv suspendă (**STOP**), întreruperea provocată de evenimentul ce constă din trecerea unui interval de timp (care se află în atenția lui **ON TIMER**(n) **GOSUB**);

SWAP v_1, v_2 schimbă între ele valoarea variabilelor de același tip v_1 și v_2;

VIEW [[SCREEN] $[x_1,y_2)-(x_2,y_2)$ [,c[,f]]]] definește o fereastră din ecran la care face apel instrucțiunea WINDOW; (x_1,y_1) și $(x_2\ y_2)$ sînt coordonatele stînga-sus respectiv dreapta-jos ale ferestrei definite care se va umple cu o culoare definită prin atributul c; fereastra are margine dacă frontiera f are o valoare nenulă; opțiunea **SCREEN** arată că coordonatele se vor calcula relativ la întregul ecran iar în caz contrar sînt relative la fereastră;

VIEW PRINT $[l_1$ TO $l_2]$ fixează limitele unei ferestre de text stabilite între numerele de linie l_1 și l_2;

WAIT p, n [,m] suspendă execuția programului pînă ce un port p elaborează un șir de biți specificat; datelor citite de la port li se aplică operația XOR cu expresia întreagă m, apoi operația AND cu n; dacă m se omite, se ia implicit zero;

WHILE...WEND definește un ciclu sub forma

WHILE c

| S |

WEND

instrucțiunile din secvența s executîndu-se cît timp condiția c este adevărată;

WIDTH LPRINT n stabilește lungimea liniei de imprimantă la n caractere;

WINDOW [[**SCREEN**] $(x_1,y_1)-(x_2,y_2)$] definește dimensiunile (în coordonate universale) ferestrei prin precizarea colțului din stînga-sus

de coordonate (x_1,y_1) și colțului din dreapta jos de coordonate (x_2,y_2); cu opțiunea **SCREEN** are loc intervertirea axelor X și Y;

WRITE $[v_1,v_2,\ldots,v_n]$ permite afișarea conținutului variabilelor v_i pe ecran; dacă lista este omisă, instrucțiunea afișează o linie de spații;

WRITE $\#n,\ v_1,v_2,\ldots,v_n$ are același efect ca și precedenta, dar cu scriere în fișierul cu numărul n.

A 3.4. Funcții BASIC

În limbajul BASIC există funcții implicite care trebuie numai apelate pentru a prelucra expresii matematice sau de tip șir. De aceea ele vor fi folosite sub formele $y=f(x)$ și, respectiv, $y\$ = f\$(x\$)$. Funcțiile definite de utilizator sînt construite prin instrucțiunea **DEF FN**.

Funcțiile intrinseci ale limbajului sînt:

ABS(e) calculează valoarea absolută a expresiei numerice e;

ASC(e_s) determină valoarea numerică în cod ASCII a primului caracter din expresia șir e_s;

ATN(e) găsește valoarea, în intervalul $(-\pi/2,\ \pi/2)$, a arcului a cărui tangentă este expresia numerică e;

CDLB(e) convertește expresia numerică e din simplă precizie în dublă precizie;

CHR \$ (n) convertește caracterul n din cod ASCII în caracterul său echivalent;

CINT(x) convertește argumentul x într-un întreg;

COS(x) calculează cosinus de x (x exprimat în radiani);

CSNG(x) convertește argumentul x în simplă precizie;

CSRLIN citește coordonata verticală a cursorului;

CVI(c_2) convertește variabila șir de doi octeți c_2 într-un întreg;

CVS(c_4) convertește variabila șir de patru octeți c_4 într-un număr simplă precizie;

CVD(c_8) convertește variabila șir de opt octeți c_8 într-un număr dublă precizie;

EOF (sf) indică condiția de sfîrșit fișier pentru fișierul sf

EXP(x) calculează e la puterea x

FIELD $[\#n,\ l_1$ **AS** $v_1\ [,l_2$**AS** $v_2]\ \ldots]$ alocă spațiu pentru variabilele din fișierul cu numărul n; $v_1,v_2,\ \ldots$ sînt variabile utilizate în accesarea fișierului iar $l_1,l_2,\ \ldots$ specifică numărul de caractere alocat variabilelor corespunzătoare;

FIX(x) trunchiază x la un întreg; pentru x negativ nu este evaluat următorul număr mai mic;

FRE determină numărul de octeți neutilizați din spațiul de date;

HEX \$ (e) evaluează expresia zecimală e și o convertește în hexazecimal;

INP(n) evaluează octetul citit de la portul n;

INSTR $([n,]a\$,b\$)$ caută prima apariție a șirului $b\$$ în șirul $a\$$ începînd cu poziția a n-a sau cu primul caracter cînd n este omis.

Rezultatul căutării este un număr ce arată poziția de la care începe *b$* și în *a$*;

INT(x) determină cel mai mare întreg care este mai mic sau egal cu x;

**LEFT$** ($e_s$,$n$) extrage cele mai din stînga n caractere din expresia șir e_s;

LEN(e_s) determină numărul de caractere din expresia șir e_s;

LOG(x) calculează logaritmul natural din x ($x>0$);

LPOS(n) determină poziția curentă a capului imprimantei ($n=0,1,2,3$) în timpul tipăririi;

**MID$** ($e_s$,$n$[.$m$]) evaluează, din șirul e_s, un șir de lungime m caractere începînd cu al n-lea. Dacă m este omis sau în dreapta sînt mai puțin de m caractere atunci se vor evalua cele mai din dreapta caractere din e_s începînd cu caracterul n;

MKI$** ($e$), **MKS$ ($e_{s \cdot p}$), **MKD$** ($e_{d \cdot p}$) convertește expresia întreagă e, expresia simplă precizie $e_{s \cdot p}$ și respectiv expresia dublă precizie $e_{d \cdot p}$ într-un șir de doi, patru respectiv opt octeți;

**OCT$** ($e$) calculează valoarea octală a expresiei numerice e;

PEEK(n) citește un octet de la locația de memorie dată de valoarea numărului n; **PEEK** este complementara lui **POKE**;

PMAP(x,n) transformă: abscisa universală x în coordonată fizică dacă $n=1$; ordonata universală y în coordonată fizică dacă $n=2$; abscisa fizică x în coordonată universală dacă $n=3$; ordonata fizică y în coordonată universală dacă $n=4$;

POINT (x,y) evaluează atributul unui punct de coordonate (x,y) de pe ecran;

POS(n) evaluează poziția din rînd a cursorului, n fiind argument fals;

**RIGHT$** (*a$* ,n) atribuie unei variabile șir cele mai din dreapta n caractere ale șirului *a$*;

RND(e) calculează un număr aleator în intervalul (0,1) ținînd seama de „sămînța" specificată implicit (sau explicit printr-un enunț **RANDOMIZE** anterior) și potrivit caracteristicilor opțiunii e;

SCREEN (r,c [,e]) atribuie unei variabile codul ASCII corespunzător caracterului din rîndul r și coloana c. Parametrul e este o expresie aritmetică evaluată la adevărat sau fals. Dacă e este adevărat atunci se atribuie culoarea caracterului de coordonate (r,c) iar dacă este fals se furnizează codul ASCII al caracterului (r,c) (opțiune implicită);

SGN(x) se restituie 1,0,−1 după cum valoarea argumentului x este strict pozitivă, nulă sau negativă;

SIN(x) calculează sinus de x (x exprimat în radiani);

**SPACE$** ($n$) furnizează un șir de spații de lungime n;

SPC(n) inserează în linia de ieșire asociată unor enunțuri **PRINT**, **LPRINT**, **PRINT** un număr de spații egal cu n;

SQR(x) calculează rădăcina pătratică a lui x ($x \geqslant 0$);

STR(e) determină reprezentarea valorii expresiei numerice e sub forma unui șir de caractere;

TAN(x) atribuie unei variabile valoarea tangentei (x este dat în radiani);

TIME$ atribuie unei variabile şir valoarea curentă a timpului sub forma *hh*:*mm*:*ss*;

TIMER furnizează numărul de secunde scurse de la reiniţializarea sistemului;

USR [n] (v) apelează subrutina (scrisă în limbaj maşină) indicată de argumentul v (expresie numerică sau variabilă şir);

VAL (e_s) converteşte espresia şir e_s a unui număr în valoarea sa numerică ignorînd spaţiile, stopurile de tabulare şi caracterele <F>.

BIBLIOGRAFIE

1. ALLISON, A., *Clones VS IBM, Buyer Bewore*, Mini-Micro Systems, march, 1987.

2. ALLISON, A., *Powerful New Machines Find a Niche*, Mini-Micro Systems, oct., 1987.

3. ALSOP, S., *Stop that Bus*, PC World, july, 1988.

4. ARCHIBALD, P., *The Foremost US Company in the Data Processing Industry*, Datamation, june, 1982

5. ARCHIBALD, P., VERITY, J., *The Top 10 in Mainframes*, Datamation, june, 1985.

6. BARON, N. *Sun offer workstation performance at PC prices*, Byte, may, 1989.

7. BUNELL, D., *The Big Chilling Effect*, PC World, july, 1988.

8. CHOSSAING, Ph., *La fin du cinéma mut*, PC Informatique, *73*, mars, 1989.

9. CHRISTOMAN, A.M., *Data base Management Enhonces Abilities of Integrated CAD/CAM*, Computer Technology, dec., 1983.

10. DAVIDOVICIU, A., *Generația a cincea de calculatoare*, Simpozion Academia Română, noiembrie 1984.

11. DIAMANDI, I., CĂLINESCU, C., *Dialog cu viitorul*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.

12. ELMER, Ph.; DeWITT, A., *"Virus" Epidemia Strikes Terron with Computer* World, Time, sept., 1988.

13. PERTIG, R.T., *The Software Revolution: Trends, Players, Market Dynamic in Personal Computer Software*, Elsevier Science Publishing Co, Inc., 1985.

14. HART, JEFF, *Workstation Domination*, System International, may, 1988.

15. HONAN, P., *Avoiding Virus Hystoria*, Personal Computing, may, 1989.

16. KIRKLEY, J.L., *Midrange Systems*, Datamation, april, 1986.

17. LANDRY, R., *Beyoud the Speed Trap*, PC World, july, 1988.

18. MARCHAND, CR., *La sécurité informatique du PC*, PC Informatique, avril, 1989.

19. MOTO-OKA, TAHRY, *Les ordinateurs de cinquième génération*, La Recherche, *154*, avril, 1984.

20. RHUE, FR., *Le Combat des géants*, PC Informatique, *73*, mars, 1989.

21. RING, T., *Weighing Lip the RISC factor*, System International, may, 1988.

22. SCANNELL, T., *IBM Digital Square off to Capture "Work Sharing" Market*, Mini-Micro Systems, january, 1987.

23. SCANNELL, T., *IBM's PS/2 won't stall computing systems makers*, Mini-Micro Systems, oct., 1987.

24. THOMPSON, J.R., *The Supercomputer of Cray Research*, Elsevier Science Publishers, 1986.

25. TYPROWICZ, A.C., *Distributed Graphics Workstation Provide a Reliable Design Tool*, Computer Tehnology, 1983.

26. WOLFE, AL., *Software engineers will face the challenge of writing programs. Tehnology outlook*, Electronics, oct., 1986.

27. ZACHMANN, W., *IBM vs Company*, PC World, july, 1988.

28. * * * *Caracteristicile microcalculatoarelor multiutilizator*, Mini-Micro Systems, aug., 1987.

29. * * * *Impactul noului sistem de operare pentru calculatoare personale OS/2, 1987—1991*, Mini-Micro Systems, oct., 1987.

30. * * * *Introducing the HP 3000 series P30 supermini*

31. * * * *Minisupercomputers, hardware project*, Mini-Micro Systems, oct., 1987.

32. * * * *Mini/micros Survey*, Datamation, nov., 1987.

33. * * * *Mini/micros Survey*, Datamation, nov., 1988.

34. * * * *Minisupercomputers, hardware project*, Mini-Micro Systems, oct., 1987.

35. * * * *Overseas market report Japan, West-Germany, United Kingdom, France, Italy*, Electronics, ian., 1986, 1987, 1988, 1989.

36. * * * *PC Magazine, 8, 7*, apr., 1989.

37. * * * *PC Informatique, 73*, mars, 1989.

38. * * * *US Market Raport*, Electronics, ian. 1986, 1987, 1988, 1989.

39. * * * *What's new Systems*, Byte, nov., 1986.

Redactor : Locot.-col. AL. MIHALCEA
Tehnoredactor : D. BODEA

Bun de tipar : 02.07.1991. Apărut : 1991.
Coli de tipar : 13. B 10290.

Tiparul executat sub comanda nr. 526
la I.P. „Filaret", str. Fabrica de chibrituri
nr. 9—11, Bucureşti
România

EDITURA MILITARĂ